

روئے واری اک

پیر طریقت رہبر شریعت

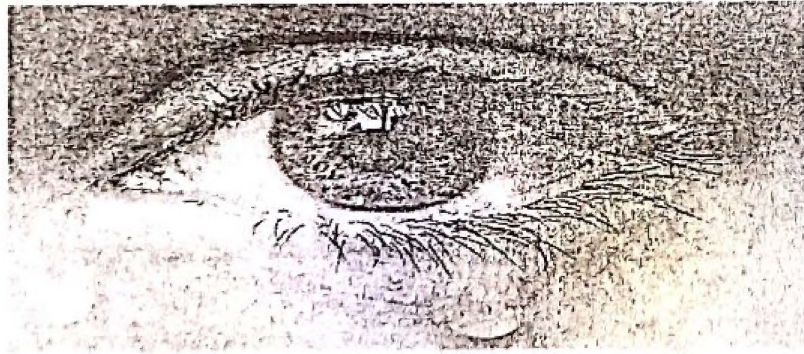
قادی
نقشبندی

محمد اکرم اللہ

حضرت
پیر

المعروف دلیبر سائین مدظلہ العالی

بکائفاۃ عالیہ فیصل آباد شریعت، مساتلی

از قلم

صاحبزادہ محمد کرم اللہ الٰہی قادری نقشبندی
المعروف (دلبر سائین) مدظلہ العالی.
درگاہ فضل آباد شریف، ماتلی.

ناشر : جامعہ مدینۃ العلم ملیر، کراچی

ڪتاب جا جملي حق ۽ واسطا جامعہ مدینۃ العلم ڪراچي وٽ محفوظ آهن.

ڪتاب جو نالو : روئڻ واري اک

مصنف	: پير طريقت تابع شريعت حضرت پير محمد ڪرم الله مدني.
	قادري نقشبندي (المعروف دلبر سائين) مدظلہ العالی.
	سجاده نشين درگاه فضل آباد شريف، ماتلي ضلع بدین.
چاپو	: پنجون.
تعداد	: يارهن سو.
تاريخ	: محرم الحرام 1438 هـ
چپائيندڙ	: فقير محمد نواز مجذوب
ڪمپوزنگ	: فقير محمد اسماعيل چنا ڪرمي.
ناشر	: جامعہ مدینۃ العلم صالح آباد، ملير ڪراچي.
هديہ	:

حضرت پير دلبر سائين جي جملي تصانيف، تقريرون اوهان
انٽرنيٽ تي پڻ پڙهي سگهو ٿا، ڏسي سگهو ٿا، ٻڌي سگهو ٿا.

ويب سائيٽ : www.peerdilbar.com

فهرست مضامين

نمبر	عنوان	صفحو	نمبر	عنوان	صفحو
1	باب پهريون روئڻ جي حقيقت	9	19	آسمانن زمين جي پيشگوئي	36
2	انسان جو پيدائشي هنر	11	20	باب ٻيون عشق الاهي ۾ روئڻ	37
3	روئڻ جو جمان	12	21	جام عشق	38
4	روئڻ ڇا آهي؟	13	22	عاشقن جون اڪيون	39
5	روئڻ جا قسم	13	23	محبوب حقيقي جي ياد ۾ روئڻ	41
6	اڪين جو سينگار	16	24	روئڻ آخر ڪيستائين؟	43
7	اک-عين	17	25	باب ٽيون روئڻ جو اجر ۽ انعام	45
8	روئڻ	18	26	روئڻ جو اجر ۽ انعام	47
9	عظيم غلطي	19	27	په اڪيون	49
10	خدائي ضمانت	21	28	چار اڪيون	50
11	تن ڏينهن جي مزدوري	23	29	ويهه هزارن تي رحم ٿئي ٿو	52
12	عجيب حڪايت	26	30	ساري جماعت جي نجات	53
13	اسان جون دعائون ڇو نه ٿيون قبول پون؟	29	31	پلي عبادت	54
14	هن جڳ ۾ هر چيز روئي ٿي	31	32	وار ڪانڊارجڻ	55
15	جبلن جو روئڻ	31	33	مڪ جي مٿي جيترو لڙڪ	56
16	آسمان ۽ زمين جو روئڻ	33	34	تاجدار ڪائنات جي دعا	56
17	صالح ٻانهن جي وفات تي زمين آسمان روئن ٿا	33	35	الله جو فرمان	57
18	هن هستين لاءِ آسمان خوب رتو	34	36	وقت جو قدر ڪيو	57

نمبر	عنوان	صفحو	نمبر	عنوان	صفحو
37	هڪ لڙڪ	57	52	باب چوٿون ملائڪن ۽ نبين جو روئڻ	71
38	رويو ويٺي روءِ	58	53	ملائڪن جو روئڻ	73
39	توبه زاري	59	54	حضرت آدم عليه السلام جو روئڻ	74
40	ڪيلو ٿورو روئو گهڻو	59	55	حضرت نوح عليه السلام جو روڄ ۽ رازو	75
41	الله جي رضا	60	56	حضرت دائود عليه السلام جي روئڻ جا واقعات	76
42	گنمگار جا ڳوڙها	61	57	حضرت دائود عليه السلام جو روڄ	77
43	حضرت عيسيٰ عليه السلام کي فرمان	61	58	حضرت يحيٰ عليه السلام جو روئڻ	80
44	روئڻ بابت بزرگن جا احوال	62	59	باب پنجون تاجدار ڪائنات جو روئڻ	81
45	امام حسن جو فرمان	62	60	قرآن پڙهڻ سان روئڻ	84
46	حضرت ابو عمران جو فرمان	63	61	جنگ بدر واري رات	85
47	حضرت عون بن عبدالله <small>عليه السلام</small>	63	62	غم حسين <small>عليه السلام</small> ۾ غمگين ٿيڻ	88
48	حضرت محمد بن ڪعب <small>عليه السلام</small>	64	63	باب چھون صحابه ڪرام جو روئڻ	89
49	گفتار پُر اسرار	64	64	تاجدار ڪائنات جو صحابه سميت روئڻ	91
50	دردِ دل	66	65	فاروق عمر <small>عليه السلام</small> جو روڄ رازو	93
51	مستاني جي نصيحت	67	66	عثمان غني <small>عليه السلام</small> جو روئڻ	93

نمبر	عنوان	صفحو	نمبر	عنوان	صفحو
67	حضرت علي ؑ شير خدا جو حال	94	82	اذان بلالي	111
68	دم پرواز تي ويو	94	83	باب اٺون اولياءِ ڪرام جو روئڻ	115
69	حضرت سلمان فارسي ؑ جو روئڻ	95	84	حضرت امام محمد باقر جون اڇنگاريون	117
70	حضرت عبدالله بن عمر جون آهون ۽ دانمون	96	85	حضرت مالڪ بن دينار ؑ جي ڪيفيت	118
71	ڇهري جي چمڪ	96	86	حضرت محمد بن واسع جي آه وٻڪا	120
72	هيانو ۽ ڦاٽي پيس	96	87	حضرت رقاشي جون ريهون	123
73	هڪ اصحابي جو روئي روئي بي هوش ٿي ڪرڻ	97	88	تلاوتِ قرآن تي روئڻ	126
74	هڪ روئڻ واري جي بخشش جو قصو	98	89	اهل علم لاءِ هڪ پيغام	127
75	باب ستون حبیب جي حب ۾ روئڻ	99	90	عالمَن کان سوال	130
76	مديني جا مير	100	91	نبي ڪريم ﷺ جي تقرير	131
77	مديني ڪريم ﷺ جي محبت ۾ روئڻ	101	92	حضرت ابو موسيٰ ؓ جي تقرير	132
78	رسول ٿيڻا	102	93	طنز مزاح پوڳ چرچا	133
79	ٿوبان جو سوز و گداز	104	94	فاروقي فرمان	133
80	جمالِ مصطفيٰ ﷺ	105	95	هڪ داناءِ جي نصيحت	133
81	عشق محبت جو انوکو مثال	109	96	خوش طبعي جو معيار	133

نمبر	عنوان	صفحو	نمبر	عنوان	صفحو
97	نريشي ڪريم ﷺ جي مجلس ۾	135	115	حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي	169
98	باب نائون موت فوت تي روئڻ	137	116	اڪيون منهنجي عجيب جون	170
99	پيڻ ۽ پار ڪيڙ کان منع	140	117	صبح واري مجلس	172
100	ميت کي عذاب	141	118	تنديپڻ کان نينهن	175
101	لعنت جو وسڪار	142	119	رت برنائون	175
102	مادر جي مزار تي حاضري	146	120	محبت چيز مهانگي	176
103	ميت کي چمڻ ۽ روئڻ	147	121	روئڻو خليفو	178
104	ممنوع ۽ مذموم روئڻ	148	122	نماز ۾ روئڻ	179
105	باب ڏهون روئڻ پيدا ڪرڻ جا ذريعا	151	123	بزرگن ۽ عالمن ۾ پهريون نمبر هيو	180
106	پهريون ذريعو	153	124	لوڙهي واري سائين سان رس رهائڻ	183
107	ٻيون ذريعو: حضرت اويس قرني ﷺ جو طريقو	153	125	حضرت قبله مشوري صاحب	188
108	دم پرواز تي ويس	154	126	سرهندي جو سوز گداز	190
109	ٽيون ذريعو: صالحن جي صحبت	154	127	قمبر واري سائين جو روئڻ	191
110	هڪ عورت جو عجيب واقعو	156	128	حضرت سچڻ سائين	193
111	ذاڪرن جي صحبت جو اثر	157	129	سيد موريل شاهه سائين	194
112	روئڻ نه اچي ته ڇا ڪجي؟	159	130	ڊرائيور يا ولي الله	195
113	باب يارهون مون سي ڏنا ماءُ	161	131	سلطان العارفين جو پڇڙو	196
114	مرشدي وسيلي خواجہ محبوب الاهي ﷺ	164	132	لکين انسانن جو روئڻ	197

ڪجهه هن ڪتاب جي باري ۾:

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَ مَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ (آل عمران: 138)

هي ماڻهن لاءِ بيان آهي ۽ پرهيزگارن لاءِ هدايت ۽ نصيحت آهي. اڄ جو انسان پريشان حال زندگي مان گذري رهيو آهي. سڪون قرار ناهي، روح کي راحت ناهي. هن ڪتاب ۾ انهن پريشانين جي قرآني حل بيان ڪيو ويو آهي.

”روئڻ واري اک“ هي ڪتاب آهي جنهن ۾ وعظ و نصيحت به آهي ته علم و عبرت به آهي تبشير به آهي، تنذير به آهي. خوف آهي، خوشي به آهي. هي ڪتاب عقل کي جهنجهوڙي ٿو، گناهن کان ماڻهو کي موڙي ٿو. دل دنيا کان ٽوڙي ٿو، محبوب حقيقي سان محبت جوڙي ٿو. هي ڪتاب استاد شفيق آهي. سفر جو رفيق آهي. هي ڪتاب اڪيلائي جو انيس آهي، وانڌڪائي جو جليس آهي. هي ڪتاب اکين کي رٿاري ٿو، مٿل دل کي جيار ٿو. هن ڪتاب ۾ عقل وارن لاءِ وڏيون نصيحتون آهن. هڪ پيرو دل سان هي ڪتاب پڙهندڙ انشاءِ الله گهڻو ڪجهه پرائي ويندو.

محمد ڪرم الله مدني نقشبندي قادري

دربار فضل آباد شريف، ماتلي، ضلع بدین، سندھ

20 صفر 1421 هـ

انتساب

آءُ پنهنجي هن نماڻي ڪتاب کي منهنجي مرشد ڪريم
”حضرت محبوب الاهي“

جي انهن مبارڪ اکين ڏانهن منسوب ڪريان ٿو، جي هر وقت حبيب
 جي حب ۾ روئنديون رهنديون هيون. انهن محبت ۾ مخمور ۽ مجبور
 اکين جي نالي! جي سدائين ساجن جي سڪ ۾ آليون ئي آليون
 رهنديون هيون. انهن پُسيل پنڀڻين جي نالي جن محبوب جي محبت
 ۾ لکين لڙڪ وهايا. انهن اکين جي نالي جن محبت جا موتي هاريندي
 راتيون وهائي ڏينهن ڪيا، سڏڪندي ۽ ڏسڪندي ڏينهن گذاري
 راتيون ڪيون. انهن نيٽن جي نالي جي نيٽن ۽ نين وانگر وره ۾
 وهندا رهيا.

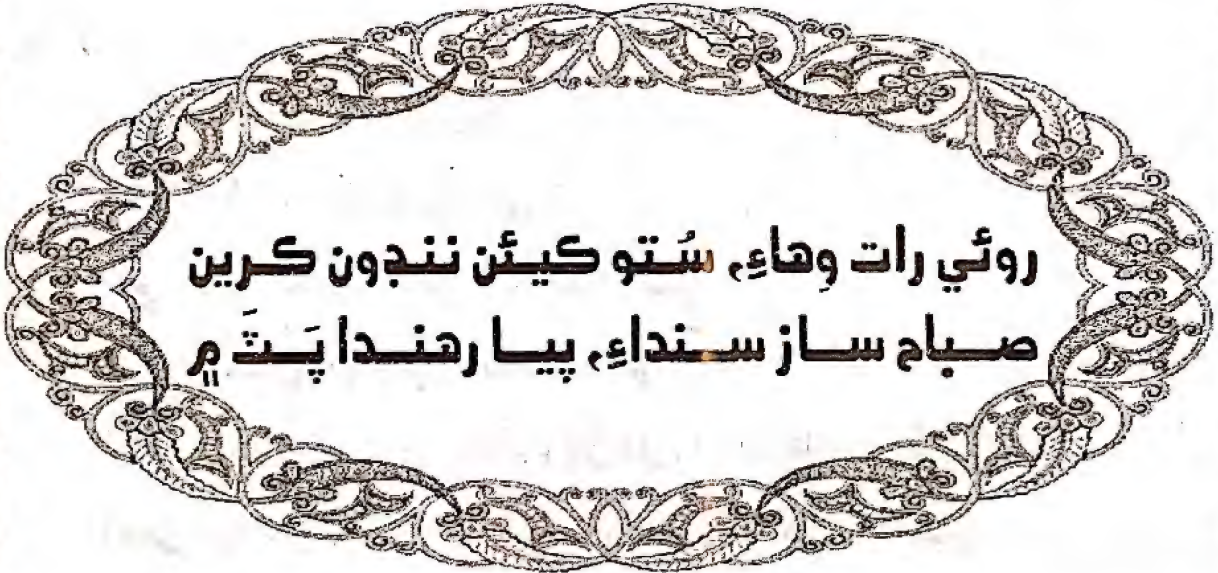
گر قبول افتد زهے عز و شرف

محمد ڪرم الله الاهي

باب پهريون

روئڻ جي حقيقت

روئڻ ڇا آهي؟ روئڻ ڇو ايندو آهي؟
 روئڻ جا قسم ڪهڙا آهن؟
 هي ساري دنيا روئڻ جو جهان آهي.
 هن جڳ جي هر چيز روئندي آهي.
 آسمان، زمين جبل، پهاڙ، وڻ ٽٽ، ٻوٽا سڀ روئڻ ٿا.
 اکين جو سينگار روئڻ آهي. روئڻ نه هجي ته اکين
 جو ڪهڙو فائدو؟
 روئڻ مُشڪل ڪُشا آهي.
 رب اڳان روئڻ سان هر مشڪل حل ٿئي ٿي.
 جڏهن ٻانهو رب اڳيان روئڻ ڇڏي ڏيندو آهي،
 تڏهن ئي ان جي مشڪلاتن جا ڏينهن شروع
 ٿي ويندا آهن.

روئي رات وهاءِ، سَتو ڪيئن نندون ڪرين
صبح ساز سندا، پيا رهندا پَتَ ۾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ

وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ

جاڻڻ گهرجي ته هر مخلوق کي الله پاڪ ڪونه ڪو پيدائشي
هنر عطا ڪندو آهي. ان جي زندگي ۽ جياپي جو دارومدار ئي ان
هنر تي هوندو آهي. جيئن چوپاين کي هلڻ جو هنر، پکين کي اڏامڻ
جو هنر، پاڻي واري جانورن کي ترڻ جو هنر، تانجو بدڪ جو پڇڙو
جيڪڏهن هڪ ڏينهن جو ڄاول هجي ته به درياءَ جو تار پاڻي ان کي
سيني تي مس ايندو آهي.

پڇمءَ بڻاگر شينہ بود * آب درياش تابه سينہ بود

انسان جو پيدائشي هنر : انسان کي الله پاڪ چمندي کان
ئي ”روئن“ جو هنر عطا ڪيو آهي. انسان جڏهن هن دنيا ۾ ايندو آهي
ته روئندو ايندو آهي. ٻارڙو جڏهن جيگل جي پيٽ مان هن رنگ ۽ بوءِ
جي جھان ۾ نمودار ٿيندو آهي ته ان جو پهريون ڪم ”روئن“ هوندو
آهي. نه ڄاڻي هندي نه سنڌي، نه بلوچي نه بنگالي، نه عربي نه سربي، نه
انگريزي نه چنگيزي، بس ٻارڙو ته صرف روئن ڄاڻندو آهي. روئن
سان ئي ان جا سڀ ڪم سرانجام ٿيندا آهن. جيڪڏهن بک لڳيس
ته روئي، جي اڃ لڳيس ته روئي، جي سردي لڳيس ته روئي، جي گرمي
لڳيس ته روئي، جي ڪٽي سور پويس ته روئي، هيڏهون ٻارڙو روئندو
هوڏهون جيگل ماءُ ان کي جهولي ۾ ڪڍندي ۽ ان جي گهريل ضرورت

پوري ڪندي. چوندا آهن ته:

”روئڻ کان سواءِ ته ماءُ به ٻار کي کير نه پياريندي آهي.“

بس ٻار جو ڌنڌو آهي روئڻ، ان جو هنر ۽ فن آهي روئڻ، ان جو ڪاروبار آهي روئڻ، ان جي نوڪري آهي روئڻ.

حضرت انسان کي روئڻ ڏاج ۾ مليو آهي. هيءُ ساري دنيا ئي روئڻ جو گهر آهي. ابوالبشر حضرت آدم عليه السلام جنت کان دنيا ۾ آيو ته روئندو آيو. ڏاڏي حوا هن جڳ ۾ آئي ته روئندي آئي. باعثِ تخليق ڪائنات، فخرِ موجودات حضرت محمد عربي ﷺ جن دنيا ۾ آيا ته امت لاءِ روئندا آيا.

روئڻ جو جهان : هي ديس ئي روئڻ وارن جو آهي. نبيءَ روئڻ ۾، وليءَ روئڻ ۾، امير روئڻ ۾، غريب روئڻ ۾، صغير روئڻ ۾، كبير روئڻ ۾، مرد روئڻ ۾، عورتون روئڻ ۾، بيماري ته روئڻ ۾، موت ته روئڻ ۾، فوت ته روئڻ ۾، عشق ته روئڻ ۾، فسق ته روئڻ ۾، پارڙائپ ته روئڻ ڪراڙپ ته روئڻ. الغرض ڪهڙو ماڻهو آهي جيڪو روئڻ کان واندو آهي؟ انسان جي ڪهڙي ڪيفيت آهي جيڪا روئڻ کان خالي آهي؟ ڏک ۽ غم ۾ ته روئڻ پر حد ٿي وئي جو انسان ويچارو گهڻي خوشي ڏسندو آهي ته به لڙڪ وهائي ويهندو آهي. روئڻ انسان جي ساري زندگي تي حاوي آهي. انسان روئڻ جو ڪٿيو کاتو آهي. ننڍپڻ ۾ ماءُ پيءُ اڳيان ته وڏپڻ ۾ رب ڪريم اڳيان روئبو آهي.

روئڻ ڇا آهي؟

روئڻ ڇا آهي؟ روئڻ جو ايندو آهي؟ ان بابت علماء جا مختلف راي ا آهن. حقيقت هي آهي ته انسان دنيا ۾ جن حالتن مان گذري ٿو، جي ڳالهين سان ڏسي ٿو ته لازمي طرح انهن ڳالهين جو اثر سندس طبيعت تي پوي ٿو. انسان جي من ۾ اندر ڪي جذبا جوش کائڻ ٿا. ڪي ڪيفيتون وارد ٿين ٿيون. مجموعي طرح اهي ڪيفيتون ڏه قسمن جون هونديون آهن.

1. محبت 2. نفرت 3. خوشي 4. پريشاني 5. ڪاوڙ
 6. بي پرواهي 7. نيازمندي 8. خوف 9. ڪيلڻ 10. روئڻ
- روئڻ دل جي ڳجهين ڪيفيتن جو اظهار آهي.

روئڻ ۽ رڙڻ، آهن ڪيڏ ۽ هنجون هارڻ آسان ڳالهه نه آهي. لڙڪ دل جي خزاني جا بي بها ماڻڪ موتي ۽ هيرا لال آهن. هڪ بزرگ ابو عبیدالله برائي فرمائيندو هيو ته ”تيستائين اک مان ڳوڙها نه ٿا نڪرن جيستائين دل ۾ سوز نه ٿي پيدا ٿئي.“

حضرت ڪعب رضي الله عنه فرمايو آهي ته ”پانهو تيستائين نه روئندو آهي مگر الله پاڪ هڪ ملائڪ موڪليندو آهي جيڪو اچي پانهي جي جگر کي پڙهيندو آهي، ان کان پوءِ ئي روئڻ ايندو آهي.“

امام راغب اصفهاني ”مفردات القرآن“ ۾ فرمايو آهي ته:

الْبُكَاءُ: هُوَ سِيلَانُ الدَّمُوعِ مِنَ الْحُزَنِ وَالْعَوِيلِ

روئڻ ڇا آهي؟ ڪنهن غم ڏک جي سببان اکين منجهان لڙڪن وهڻ
 کي روئڻ چيو ويندو آهي. پر جيئن ڪلڻ ڪڏهن ٽهڪن جي آواز بنا
 ٿيندو آهي تيئن روئڻ به ڪڏهن بنا آواز ۽ لڙڪن جي به ٿيندو آهي.

فما بكت عليهم السماء: انهن تي آسمان ڪونه رونو.

مان مراد اهوروئڻ آهي.

روئڻ جا قسم

شيخ ابن قيم ”زاد المعاد“ ۾ لکيو آهي ته: روئڻ جا ڏهه قسم آهن.

- (1) خوف ۽ خشيت جو روئڻ
- (2) شوق ۽ محبت جو روئڻ
- (3) سُور ۽ فرحت جو روئڻ
- (4) نرمي ۽ رحمت جو روئڻ
- (5) ڪرايه ۽ اجرت جو روئڻ
- (6) سنگت سان موافقت جو روئڻ
- (7) بيماري ۽ پيري جو روئڻ
- (8) ڪوڙ ۽ مڪاري جو روئڻ
- (9) درد ۽ سُور کان پٽڻ

(زاد المعاد، جلد اول ص: 177)

ماضيءَ جي ڪنهن گذريل ڳالهه جي ارمان يا محبوب جي
 جدائي ۾ روئڻ کي ڏک جو روئڻ چئبو آهي. مستقبل ۾ ايندڙ ڪنهن
 ڳالهه جي فڪر ۾ روئڻ کي خوف جو روئڻ چئبو آهي. انسان جي

طبيعت ايتري ته نازڪ ۽ حساس هوندي آهي جو ڪڏهن گهڻي خوشي يا فرحت ملندي اٿس ته اڪيون آليون ڪري ويهندو آهي پر خوشيءَ جا ڳوڙها ٿڌا هوندا آهن ۽ قلب گلاب جي تڙيل گل وانگر شاداب ٿي پوندو آهي. اندر ۾ لذت ۽ فرحت محسوس ٿيندي آهي، پر غم جا ڳوڙها گرم هوندا آهن. دل گھوماڻيل ۽ ڪوماڻل گل وانگر مُرجھايل هوندي آهي. ڪڏهن روئڻ بنا آواز بنا سڌڪن ۽ آهن جي هوندو آهي. اڪيون گونگي مينهن مثل وسنديون رهنديون آهن. ڪڏهن آهن جا آواز سوز جا سڌڪا، سانوڻ جي مينهن مثل گجگوڙون پيا ڪندا آهن ۽ اڪيون تيز بارش وانگر آب هارينديون رهنديون آهن. حضرت امام محدث و محقق شيخ عبدالرؤف مناوي رحمۃ اللہ علیہ روئڻ جا قسم بيان ڪندي لکن ٿا ته:

الْبُكَاءُ مِنْ حُزْنٍ وَهُوَ بُكَاءُ الدَّائِدِ

وَبُكَاءُ الشَّوْقِ وَهُوَ بُكَاءُ اِبْرَاهِيمَ

هڪڙو روئڻ غم کان هوندو آهي جيئن حضرت دائود جو روئڻ.

ٻيو روئڻ شوق جو هوندو آهي جيئن حضرت ابراهيم جو روئڻ.

ٽيون روئڻ محبت جو هوندو آهي جيئن سيد المعصومين رحمت

اللعالمين امام الانبياء والمرسلين سيد الثقلين نور العينين جد الحسن و

الحسين سردار دو جهان حضرت محبوب محمد ڪريم ﷺ جو روئڻ.

ڏکويون ڏسڪن

جڏهن دل ۾ عشق جي آتش جلي ٿي من ۾ محبت جا شعلا پڙڪن ٿا ته انهن جو دونهون دماغ تائين پهچي ٿو ۽ بي وس اڪيون آب هارڻ لڳن ٿيون.

ڏکويون ڏسڪن، ڪانه ڏسڪي ڏک ري،
بيون ائين ئي سڌون ڪن، پر پٽڻ واريون پڌريون.

اڪين جو سينگار : سرمون يا ڪجل اڪين جو سينگار نه آهي پر اڪين جو سينگار محبت جا لڙڪ آهن.

اے خنڪ چشمه که آن گريان اوست * وے همايون دل که آن بریان اوست
ڪهڙي اها سھڻي اک آهي جيڪا محبوب خاطر روئندي وڃي!
مبارڪ آهي اها دل جيڪا محبوب جي محبت ۾ پڳل آهي.

پيءُ وڌار جانان خوب بهتر * وڏو بے رو، جانان کور بهتر

محبوب جي ديدار خاطر روئندڙ اڪيون ڏاڍيون سھڻيون آهن. يار جي ديدار کان سواءِ اڪيون انڌيون هجن ته ڀلو.

حضرت ثابت بناني رحمۃ اللہ علیہ جو اڪيون خراب ٿي پيون. حڪيم علاج ڪيو. چيائين هڪ وعدو ڪيو ته اڪين جلد تندرست ٿي پونديون پنهنجو روئڻ بند ڪيو. پاڻ فرمايائون ته اگر اک روئي نه، ته ان ۾ ڪابه ڀلائي نه آهي. اڪين جو سينگار ته آهن ئي ”لڙڪ“.

اک : عين

عربيءَ ۾ اک کي عين چيو ويندو آهي ۽ چشمي کي به عربيءَ ۾ عين چيو ويندو آهي جيئن چشمو پاڻيءَ کان سواءِ بيڪار آهي، تيئن اک به ڳوڙهن کان سواءِ بيڪار آهي.

چشمي جي پاڻيءَ سان گل ٻوٽا، ساوڪ ۽ آباديون پيدا ٿينديون آهن ته اکين جي پاڻيءَ سان جنت جا باغ باغيچا گل ۽ گلزاريون پيدا ٿينديون آهن.

چشمي جو پاڻي ظاهري پليتيون ڌوئندو آهي پر اک جو پاڻي باطني خبائتون ڌوئي اندر کي پاڪ ڪندو آهي.

چشمي جو پاڻي بدن کي پاڪ ڪندو آهي پر اکين جو پاڻي دل ۽ روح کي پاڪ ڪندو آهي. چشمي جي پاڻي سان پيدا ٿيل آباديون فنا ٿي وينديون پر اکين جو پاڻي سان آباد ٿيل جنت جا باغ ۽ باغيچا ڪڏهن به فنا نه ٿيندا.

چشمي جي پاڻيءَ سان دنيا جي باهه اجهائي آهي پر اکين جي پاڻي سان جهنم جي باهه جا آڙاهه اجهامي ويندا آهن. جيئن حضرت بلال حبشي رضي الله عنه کي محبوبن ڪريمين فرمايو ته:

يَا بِلَالُ نَارٌ لَا يُطْفِئُهَا إِلَّا مَاءُ الْعَيْنِ

اي بلال جھنم جي باھه کي اکين جي ڳوڙھن کان سواءِ ٻي ڪا چيز نه
اجھائيندي آھي.

چشمن جو پاڻي ميزان ۾ ڪونه ٿرندو پر اکين جا ڳوڙھا شھيدن جي
رت وانگر عملن صالحن ۾ توريا ويندا.

حديث پاڪ ۾ آھي ته ”روز محشر ميزان ۾ ھڪ طرف ٻانھي جي
ساري زندگي جا گناھ رکيا وڃن، ٻي ڪٿي زمين آسمان کان ڳرا
ھجن ۽ ٻئي پڙ ۾ خدا جي خوف ۾ وھايل ھڪ ڳوڙھور ڪيو وڃي ته اھو
ڳوڙھو ڳرو ٿي ويندو.“

روئڻ

- ◇ روئڻ دليٰن لاءِ راحت آھي.
- ◇ روئڻ غم کي ھلڪو ڪندو آھي.
- ◇ روئڻ محبت وارن لاءِ ھر لذت کان وڌيڪ لذت آھي.
- ◇ روئڻ ھر نعمت کان وڌيڪ نعمت آھي.
- ◇ روئڻ عاجزي جو اقرار آھي.
- ◇ روئڻ ٻانھپائي جو اظھار آھي.
- ◇ روئڻ کان جا اڪ نا آشنا آھي، اھائيڪار آھي.
- ◇ روئڻ نه ھجي ته دليون غم ۾ ڦاٽي پون.
- ◇ روئڻ نه ھجي ته عاشقن جا جگر پارہ پارہ ٿي پون.
- ◇ اھو قلب جنھن ۾ نرمي نه آھي، سو قلب بيمار آھي.
- ◇ گناھن جي گھڻائي دل کي ڪاروبنائي چڏيندي آھي.

دل ڪاري ٿي وڃڻ سبب اکين جا نار سڪي ويندا آهن.

حضرت مڪحول شامي رحمۃ اللہ علیہ فرمايو آهي ته:

أَرْقُ النَّاسَ قُلُوبًا أَقْلُهُمْ ذُنُوبًا¹

ماڻهن ۾ سڀني کان نرم دل اهو هوندو آهي جنهن جا گناه

سڀني کان گهٽ هوندا آهن.

جيترا گناه گهڻا هوندا آهن اوتري دل ۾ سختي گهڻي هوندي آهي.

ان لاءِ گناه جي معافي وٺڻ، تهجد نماز پڙهڻ، بعد ئي اڪيون ڳوڙها ڳاڙن ٿيون.

عظيم غلطي:

دنيا جي فڪراتن، ڳڻتئين ۽ پریشانين ۾ ويڙهيل ۽ وڪوڙيل انسان سوچيندو آهي ته هن غمن مان ڪيئن نجات حاصل ڪيان؟ پوءِ پنهنجي دوستن احبابن دنيا جي مفاد پرست يارن اڳيان روئندو آهي ته وڌيڪر ان جا حال هيٺا سور پيٽا ٿي ويندا آهن. اها انسان جي عظيم غلطي آهي. چوندا آهن ته:

روئبو ان جي اڳيان آهي جيڪو ريجھائي

ائين به چوندا آهن ته ”انڌي جي اڳيان روئڻ اکين جو زيان آهي، دنياوي دوست مطلب جا يار هوندا آهن. مائٽ ۽ عزيز مطلب جا پوڄاري هوندا آهن.“

¹ البجالة وجواهر العلم (97/7)، حلية الأولياء (5/180)، الرقة والبكاء (ص: 75)

مارو مٽ ملير جا، سيئي پرکياسين،
 سوکي پائي سيڪو، اوکي تون هين تون،
 مولا مٿان مون، هٿ نه لاهج ٻاجھ جو.

ڀائرو! لويي ۽ مطلبِي يارن اڳيان روئڻ پنهنجو پاڻ کي خوار ڪرڻو آهي. روئڻو رب اڳيان جنهن جو پيار ۽ ڀاڻوھ رحم ۽ ڪرم پيءُ جي پيار ۽ ماءُ جي مامتا کان به ستر پيرا وڌيڪ آهي. جڏهن غمن ڏک ۾ چڪنا چور تيل ٻانهو سوز مان سُڌ ڪندي نِماڻا نيٺ وهائيندي، مالڪ ڪريم اڳيان اک آلي ڪندو آهي ته مالڪ جي مهر جي درياءُ جوش ۾ اچي ويندو آهي. پلڪ گهڙي ۾ ٻانهي جا ڏک الم ڪافور ٿي اڏامي ويندا آهن. الله جي رحمت ۽ عنايت جي عاجزي وارن ڳوڙهن تي عاشق هوندي آهي. رب جي سخاوت ٻانهي جي روئڻ ۽ رڙن واري ادا تي مشتاق هوندي آهي. جڏهن ٻانهو رب اڳيان روئڻ وساري ويهندو آهي ته دنيا جي هزارين غمن ۾ روئڻو پوندو اٿس. اگر پنهنجي پريشان حالي، رب اڳيان روئي بيان ڪري ته جيڪر سندس هر مصيبت ۽ شامت دور ٿي پوي. ڀٽائي فرمايو ته:

ويئي وَر نه پَوَن، سَتي مِلَن نه سَپَرِين

جي مَٿي رَنَدَن رُئِن، ساڄَن مِلي تن کي

عجيب حڪايت: هڪ الله جو ٻانهو پنهنجي ننگر خاني لاءِ قرض کڻي به مهمانن جي خدمت ڪندو هيو. جڏهن سندس وصال جو وقت قريب آيو ته سڀ قرض خواه اچي قرض گهرڻ لڳا.

پاڻ سڀني کي ويهاري ڏنو ويو تان جو هڪ ننڍو نينگر چڻ جو ٿالهه مٿي تي رکي ڪپائڻ آيو. اُن الله جي پانهي اهو سارو ٿالهه پنج روپي ۾ خريد ڪري اُهي چولا مهمانن کي ڪارائي ڇڏيا. چوڪري پئس گهرياهه ته بزرگ چوڪري کي چيو ته ”هي سڀ منهنجا قرض خواهه وينا آهن تون به انهن سان گڏجي ويهه، الله ڏيندو ته سڀني جو قرض ادا ڪري ڏيندس.“ پارڙو دانمون ڪري روئڻ لڳو ته مون کي جلدي پئس ڏيو ته امان ماريندي. ٿوري دير گذري ته هڪ شخص گهوڙي سوار آيو. ان چيو ته ”بزرگ جا قرض خواهه سڀ اچو ته قرض ادا ڪري ڏيان.“ اول ان چوڪري کي پوءِ پين سڀني کي قرض ادا ڪري ڏنائين. پاڻ به هليو ويو بزرگ کان ماڻهن پڇيو ته هي ڇا ماجرا آهي؟ فرمايائين ته ”منهنجا قرض خواهه ته گهڻا هئا پر انهن ۾ روئڻ وارو ڪوبه ڪونه هيو. جڏهن قرض خواهن ۾ روئڻ وارو چوڪرو آيو ته رب جي رحمت جوش ۾ آئي ۽ الله پاڪ غيبي طرح قرض ادائي جو انتظام ڪري ڏنو.“

مالڪ اڳيان روئڻ جو، ڪٿيو ڪاڌو جن،
اٿن آڏي رات جو، پنبڻيون پُسيل تن،
”ڪرم الله“ ڪريم وت، رويو روز رئن،
سڀئي سندا تن، مالڪ مطلب جوڙيا.

خدائي ضمانت: هڪ شخص بادشاهه هارون رشيد جي دؤر ۾ قتل ٿي ويو. پوليس ويهه ماڻهن کي گرفتار ڪري جيل ۾ موڪليو. انهن ويهن ۾ اڻويهه ڄڻا شهر بغداد جا هئا.

هڪڙو ماڻهو مسافرو، اهو به ناحق زندان ۾ قيد ٿي ويو. شام تائين اڻويهه ماڻهن جا مائٽ يار دوست آيا، انهن جون ضمانتون ٿي ويون آهي آزاد ٿي ويا. بس باقي هڪ اهو مسافر جيل ۾ رهجي ويو. رات ٿي ته ان مسافر سوچيو هاڻي هن پرديس ۾ ڪير به منهنجو يار نه ڪو مددگار آهي! ڇو نه پنهنجي ڪريم رب کان مدد وٺان! رات جي بيگاهه وقت جڏهن سڀ ماڻهو سمهي پيا ته هن مرد ڇا ڪيو جو منهن مٿي آسمان ڏانهن ڪري درد مان دانهن ڪري رب کي پڪاريائين ”اي الله هن پرديس ۾ توريءَ پيو ڪوبه منهنجو يار مددگار نه آهي، آءُ تو رب کي پنهنجو ضامن بنايان ٿو. تون مون کي هن زندان مان آزاد ڪر.“ روئندو به رهيو رب کي پڪاريندو به رهيو. رات جي وقت بادشاهه هارون رشيد نند ۾ ستل هيو ته خواب ۾ حڪم مليس ته ”اي هارون! جلدي وڃ اسان جي بيگناهه گرفتار پانهي کي آزاد ڪر. ان پانهي جو مان رب پاڻ ضامن آهيان.“ اهو آواز ٻڌي هارون رشيد پاڻ اٿيو ڪنهن نوڪر چاڪر کي به نه اٿاريائين. جيل خاني ۾ اچي ڏسي ته هي مرد زاروزار روئي رب کي ٻاڏائي رهيو آهي. بادشاهه وڃي ان کي جيل مان آزاد ڪيو. صبح جو ان کي پلي گهوڙي تي سوار ڪرائي ساري بغداد جي شهر ۾ اعلان ڪرايائين ته هن خوشنصيب جي اچي زيارت ڪيو جنهن جو اڄ الله پاڻ ضامن ٿيو آهي. سبحان الله! ان لڙڪن هارڻ جو رب پاڪ وٽ ڪيترو قدر آهي.

هي لڙڪ منجهن اکين جڻ سڄا موتي سڀ ۾،
تن جا سوداگر سپرين ٿا وڏا قدر ڪن،
هي بلڪل بازارن مان ڪنهن کي ڪين ملن،
نه وڪجن وينجھار وٽ نه هٿن تي هجن،
”طالب مولا“ طلب ۾ جي ڏکيو لڙڪ پون،
تن سُهڻن ۽ سڄن، مٿه مورھون ٺاھ ڪو.

تن ڏينهن جي مزدوري : هڪ درويش نهايت غريب مسڪين هيو.
هڪ ڏينهن زال چيس ته وڃ ڪجهه ڪمائي اچ، ٻچڙا بک تي ويٺا
آهن. درويش گهر مان مزدوري جي خيال سان نڪتو. دل ۾ سوچيائين
ته ڪهڙو ڪم ڪيان؟ ڪاڏي وڃان، ڪنهن جي وڃي مزدوري
ڪيان؟ اندر مان آواز آيس ته:

ڇا ڪي وڃيو ڇو، ٻيلي ٿئين پيڻ جو؟
وٺ ڪنڄڪ ڪريم جي، جڳ جو والي جو
سوڳو هوندو سو، جنهن جو عشقُ الله سين.

سو فقير صاحب هڪ مسجد ۾ وڃي الله جي عبادت شروع ڪيائين.
سارو ڏينهن عبادت ڪندو رهيو. شام جو سڪڻ هٿن سان واپس گهر
آيو. زال پڇيس ته ڪجهه ڪمائي آيو آهين يا نه؟ چيائين هڪ وڏي
مالڪ جي مزدوري ڪري آيو آهيان. ان مالڪ چيو آهي ته سڀاڻي ٻن
ڏينهن جي مزوري گڏ ڏبي. زال خاموش ٿي وئي. ٻئي ڏينهن وري زال
اتاريس ته ٻچڙا بک تي ويٺا آهن ڪجهه ڪمائي اچ.

فقير صاحب وري ٻئي ڏينهن به ان مسجد ۾ اچي عبادت، نماز نفل،
 ذڪر فڪر ۾ مشغول رهيو. شام جو گهر موٽيو ته زال پڇيس ته ڇا
 ڪمائي آيو آهين؟ چيائين جنهن مالڪ جي مزدوري ڪري آيو
 آهيان، اهو وڏن خزانن جو ڌڻي آهي. چيو اٿس ته سڀاڻي تن ڏينهن
 جي مزدوري گڏائي ڏيندس. زال وري به خاموش ٿي وئي. وري ٽئين
 ڏينهن زال سوير اٿاريس ته وڃ ڪجهه ڪمائي اچ. وري به فقير
 صاحب مسجد ۾ اچي الله جي بندگي ۾ مشغول ٿي ويو. نهايت
 عاجزي سان روئي چوڻ لڳو ته ”اي الله تنهنجي خزانن ۾ ڀلا ڪهڙي
 ڪمي آهي؟ مون مسڪين جا پڇا بڪ تي ويٺا آهن. تون پنهنجي
 خزانن مان مون کي خيرات عطا ڪر. اڄ ته زال به مون کي مهڻا
 ڏيندي. مون تان مهڻا معاف ڪر.“ ائين چئي زاروزار رنوءَ الله پاڪ
 جي در پاڏائيندو رهيو. شام ٿي ته واپس گهر موٽيو. هڪ واريءَ جو
 ڏير ڏٺائين ان مان واريءَ جي هڙبڙي مٿي تي رکيائين ته زال پري
 کان ڏسندي ته اٿو ڪنيو ٿو اچي. فقير صاحب جڏهن گهر آيو ته
 عجيب منظر ڏٺائين. ڇا ڏسي ته گهر جي اڳيان اُنن جي قطار بيٺي
 آهي. اناج جا انبار لڳا پيا آهن. ٻارن پڇن کي نوان ڪپڙا آهن. زال
 خوشين ۾ مسرور آهي. پڇا ڪيائين ته هي ڇا عالم آهي؟ زال چيو ته
 ڪجهه اوڀرا اوڀرا ماڻهو آيا. هي اُنن جي قطار جنهن تي اناج، لتا
 ڪپڙا وغيره آهن، انهن سميت اسان جي در تي آيا. چيائون ته تنهنجو
 مڙس جنهن مالڪ جي مزدوري ڪندو آهي.

ان هي تن ڏينهن جي مزدوري موڪلي آهي ۽ چيو اٿس ته اسان جي مزدور کي سلام به چئجو ۽ چئجوس ته جي اڃا به دل سان اسان جي در جي مزدوري ڪندين اڃا به وڌيڪ تو کي اجرت ملندي. فقير صاحب الله جي احسانن کي ڏسي زار زار روئڻ لڳو. زال چيس ته تو ڪهڙي مالڪ جي مزدوري ڪئي آهي جنهن تن ڏينهن ۾ هيترا سارا خزانو موڪليا آهن؟ فقير صاحب زال کي ساري ڳالهه ڪري ٻڌائي. وري اها هٿ جيڪا واريءَ جي ڪٽي آيو هيو، سا ڏسي ته سڀ واري سون بنجي چڪي آهي. زال کي چيائين هاڻي ساري زندگي ڪائين ته به نه ڪٿائين. هاڻي مون کي ڇڏ ته اهڙي مهربان رب جي ويهي عبادت ڪيان! زال چيس ته تون اڪيلو نه پر اڄ ته سڀ گڏجي ان مالڪ ڪريم کي ياد ڪيون. هي سڀ روئڻ جي مهرباني آهي.

روئي روئي رت ڦڙا رب کي يار ريجهاءِ،

اُتي آڏيءَ رات جو سائين کي به پرچاءِ،

اُتي دل آڙاءِ جتي سُرهو سڏجين ساٿ سين.

حضرت مولانا رومي رحمۃ اللہ علیہ به اها ئي صلاح ٿو ڏئي ته:

آسمان شو ابر شو باران بيار، نادواں بارد نيايد هيچ کار

ابر بارد گل بارورنگ رنگ، نادواں همسايه را آرد به جنگ

اي ادا تون آسمان ٿي ڪڪرن وانگر وس، نيساري وانگر نه وس.

ڪڪر وسندو آهي ته رنگا رنگي گل پيدا ٿيندا آهن پر نيسارو

وسندو آهي ته پاڙي واري جي جنگ چالو ٿي ويندي آهي.

الله اڪبر! ڪهڙي نه سهڻي صلاح آهي ته الله پاڪ جي اڳيان پنهنجي اکين کي ڪڪرن وانگر وساءِ. جيئن ڪڪر وسندا آهن ته رنگا رنگي گل ٻوٽا پيدا ٿيندا آهن تيئن اڪيون وسنديون آهن ته دل ۾ ظاهر ۽ باطن ۾ الله جي قرب جون پوکون تيار ٿينديون آهن.

عجيب حڪايت : حضرت قبله مرشد ڪريم بيان فرمائيندا هيا ته هڪ فقير چشمي تي رهندو هيو. ڏينهن رات الله جي عبادت ۾ مصروف رهندو هيو. ان حال ۾ ان کي ٽيه سال گذري ويا پر ظاهر ۾ ان کي ڪوبه فائدو نظر نه آيو. هڪ رات اتفاق سان ڪو قافلو ان چشمي تي رات اچي رهيو. صبح ساڻ قافلو ته هليو ويو پر انهن جو ڪٿو اتي رهجي ويو. صبح جو ڪٿو پنهنجي مالڪن کي نه ڏسي رڙيون ڪري روئڻ لڳو. هيڏي هوڏي پچندو رهيو مالڪن جي جدائي ۾ رڙندو رهيو. فقير صاحب به اهو لقاءِ ويني ڏٺو. قافلي وارن کي به ڪٿو ياد آيو. ان جو مالڪ آيو ڪٿي کي ڪنڌ ۾ رسي وجهي وڃي پنهنجي ساٿ ۾ رلايائين. فقير صاحب سوچيو ته مون کي به خاموش عبادت ڪندي ٽيه سال ٿي ويا آهن پر اڃا تائين ڪم نه بڻيو آهي هاڻي آءُ به ان ڪٿي وانگر رڙيون ريهون ڪيان مَن ڪا رڙ مالڪن وٽ اگهامي پوي! فقير صاحب مصلو ويڙهي رکيو ۽ لڳو ريهون ڪري روئڻ. روئندي روئندي هن کي رات جي پوئين ڀاڱي نند اچي وئي. خواب ۾ آواز ٿيس ته ٻانه! جي اهي ريهون رڙيون تون اڳ ڪرين ها، اڳ ئي توتي قرب جا در کلي وڃن ها.

اڄ رات اسان تنهنجو نالو پنهنجيولين جي جماعت ۾ لکائي ڇڏيو آهي. قبله مرشد ڪريم فرمائيندا هيا ته روئڻ بنا عبادت ۾ به مزو ناهي. خشڪي تي آبادي ڪونه ٿيندي آهي. پاڻي هجي ته آبادي ٿئي. الله جي معرفت جي پوک به اڪين جي پاڻي کان سواءِ آباد نه ٿيندي آهي. **هڪ بزرگ پٽ تي مانيءَ جو سُڪل ٽڪر پيل ڏٺو. ان کي ڪٺائين. ان ٽڪر مان آواز آيو ته سائين آءُ سُڪل ٽڪر آهيان تڏهن مون کي اڇلائي ڇڏيو اٿن جي آلو هجان ها ڪير نه اڇلائيم ها.**

ڪر ڪو واڪو وس: هڪ مسلمان ڪنهن سفر ۾ هيو هڪ ڪافر جو اُٺ پاڙي ڪٺائين. سفر ڪندي ڪنهن جهنگ ۾ آيا ته اتي ماڻهن جون ڪوپڙيون ۽ هڏا پيل هئا. ان ڪافر چيس ته هي سڀ اوهان جا مسلمان آهن جن کي مون هتي دوکي سان آڻي گڏو هيو. اڄ تنهنجو وارو آهي. هيئنر توکي قتل ڪندس. ان مسلمان چيس ته ٿوري دير مون کي مهلت ڏي آءُ ٻه رڪعتون نماز پڙهان پوءِ جيئن تنهنجي مرضي. مسلمان نماز شروع ڪئي. جڏهن سر سڄدي ۾ رکيائين، ڪافر ڏٺو ته هاڻي وَجْهه آهي سڄدي ۾ ئي هن کي قتل ڪيان. هن مرد به سڄدي ۾ وڃي رب کي سڏيو ته ”اي خدا آءُ مسافر مسڪين هيٺو آهيان هن ڪافر ظالم جي ظلم کان تون مون کي بچاءِ.“ سڄدي ۾ روئي رڙ ڪيائين.

اَغْثَنِ يَٰ غِيَاثُ الْمُسْتَغِيثِينَ

اي دانهن جي ٻڌڻ وارا ڌڻي تون منهنجي مدد ڪر.

ڪافر به تلوار سڌي ڪئي.

تيسين هڪل ٿي ”خبردار!“ ڪافر هيڏانهن هوڏانهن نهارڻ لڳو ته هي ڪنهن جو آواز آهي؟ ڏٺائين ماڻهو ڪوبه نظر نه آيو. وري ڪافر تلوار سڌي ڪئي. هن وري به سڄدي ۾ روئي رب کي مدد لاءِ پڪاريو. وري هيبتناڪ هڪل ٿي ”خبردار!“ ڪافر وري حيران ٿي هيڏي هوڏي نهارڻ لڳو. تيسين هڪل ڪرد گهوڙي جو سوار نمودار ٿيو جنهن جي هٿ ۾ تلوار هئي، تنهن اچڻ سان ان ڪافر کي قتل ڪيو. مسلمان نماز مان سلام ورائي نھاري ته ڪافر ڪُنو پيو آهي ۽ مرد گهوڙي سوار وڃي رهيو آهي. هن پڇيس ته ”اي جوان! تون ڪير آهين؟“ چيائين ته ”آءُ ستين آسمان جو فرشتو آهيان. جڏهن تو مدد لاءِ پڪاريو هيو ان مهل مون کي رب ڪريم جو حڪم مليو، تنهنجي مدد لاءِ لٿس. اهي خبردار جون هڪلون مون ستين آسمان کان پي ڪيون. اي الله جا ٻانها ڏک غم ۾ روئڻ کي نه وساريو. روئندڙن تي رب کي ڏاڍي ٻاجه ايندي آهي.“

سَدَن مَٿي سَڌڙا، واڪو هَڏِ مَ لاهِ

مان تَنهنجي ڪاءِ، سَڳر ۾ سارَ ٿِي!

سَدَن پَٺِيءَ سَڌڙا ڪر پَٺِي واڪا منجه وٺين

پنهل پَٺِي گهڙي من ڪوهيارو ڪوڪ سَٺِي

دل جي حضوري اخلاص سک ۽ سوز مان گهريل دعا ڪڏهن به رد نه

ٿيندي آهي پر ڪواها دعا گهري ته ڏسي.

دل سے جو نکلتی ہے اثر رکھتی ہے * پر نہیں قوتِ پرواز رکھتی ہے۔

اسان جون دعائون ڇو نه ٿيون قبول پون؟

اڄ اسان هر طرح سان مشڪلات ۾ گهيرجي، ويڙهجي ۽ وڪوڙجي ويا آهيون. دعائون به ڏاڍيون ٿا گهرون پر ڪا به دعا قبول نه ٿي پوي. سبب ڪهڙو آهي جو اسان جون دعائون بي اثر ٿي ويون آهن؟ ان جا گهڻا ئي سبب آهن. هڪ ته اسان دعا گهرون ٿا پر دعا جي قبوليت جو يقين ڪونهي. پيو الله جي حڪم جي پيچڪڙي ڪيو ويٺا آهيون. اسان جا اعمال تمام بچڙا ٿي چڪا آهن. اسان جيڪر الله جا فرمان مڃون ته هي ڏڪن جا ڏينهن اصل نه ڏسون. هڪ حديث ۾ پاڻ ڪريم اسان کي نشاندهي ڪري ڏني آهي ته ڪهڙي مصيبت ڪهڙي سبب جي ڪري ايندي آهي. ملاحظه فرمايو.

شامتِ اعمال ما

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته مدني ڪريم ﷺ فرمايو ته:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَا طَفَفَ قَوْمٌ كَيْلًا وَلَا بَخْسًا مِيزَانًا إِلَّا مَنَعَهُمُ اللَّهُ الْقَطْرَ وَمَا ظَهَرَ فِي قَوْمٍ الزِّنَا إِلَّا ظَهَرَ فِيهِمُ الْمَوْتُ وَمَا ظَهَرَ فِي قَوْمٍ الرِّبَا إِلَّا سَلَّطَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمُ الْجُنُونَ وَمَا ظَهَرَ فِي قَوْمٍ الْقَتْلُ فَقَتَلَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا سَلَّطَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمُ عَدُوَّهُمْ وَمَا ظَهَرَ فِي قَوْمٍ عَمَلٌ لَوْطٍ إِلَّا وَظَهَرَ فِيهِمُ الْخَسْفُ وَمَا تَرَكَ قَوْمٌ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ

الْمُنْكَرِ إِلَّا لَمْ تُرْفَعْ أَعْبَالُهُمْ وَلَمْ يُسْمَعْ دُعَاؤُهُمْ¹

(1) جا قوم ماڻھو ۾ ڪوت ڪندي آهي ته انهن تان رحمت جا مينهن وسڻ بند ٿي ويندا آهن.

(2) جنهن قوم ۾ زنا گهڻي ٿي ويندي آهي ته ان قوم ۾ موت گهڻو ٿي ويندو آهي.

(3) جنهن قوم ۾ ويڇا گهڻو ٿي ويندو آهي ته انهن ۾ گهڻا ماڻهو چريا ٿي ويندا آهن.

(4) جنهن قوم ۾ خونريزي گهڻي ٿيندي آهي (ٿوري ٿوري ڳالهه تي) هڪٻئي کي قتل ڪري ڇڏيندو آهي ته ان قوم تي الله تعاليٰ دشمن ڪي مسلط ڪري ڇڏيندو آهي.

(5) جنهن قوم ۾ حضرت لوط عليه السلام جي قوم وارو عمل (چوڪريبازي) گهڻي ٿيندي آهي ته اهي غرق ٿيندا آهن.

(6) جا قوم نيڪي جو امر ڪرڻ ۽ برائي کان منع ڪرڻ ڇڏي ڏيندي آهي ته انهن جا عمل مٿي نه ڪچندا آهن ۽ انهن جون دعائون قبول نه ٿينديون آهن.

هن حديث کي سامهون رکي اڄ اسان پنهنجي احوال جو مشاهدو ڪيون ته اڄ اسان ڪهڙين برائين ۾ مبتلا ٿي چڪا آهيون. ڇا اهي برائيون اسان جي قوم ۾ نه پيدا ٿي چڪيون آهن؟

¹ العقوبات (ص: 39)

۽ جي باريون اسان جي قوم ۾ آهن، واقعي به انهن جي سزا ته نه ملي رهي آهي؟ اسان کي پنهنجي گناهن جي معافي وٺي رب ڪريم جي اڳيان پشيماني جا لڙڪ هارڻ گهرجن. انشاء الله رب کي ضرور پاڄه پوندي. اسان جو هاريل لڙڪ ڪڏهن رانگان نه ويندو.

هن جڳ ۾ هر چيز روئي ٿي

رات جو روئڻ : اهل دانش ٿا چون ته اها جيڪا رات جو ماڪ پوندي آهي سا اصل ۾ رات روئندي آهي.

پيئي جا پريات، سا ماڪ نه پانيو ماڻهئا

روئي چري رات، ڏسي ڏڪاين کي

جبلن جو روئڻ : الله جي خوف ۾ جبل پهاڙ به روئن ٿا. قرآن فرمايو:

وَإِنَّ مِنَ الْجَبَارَةِ لَكَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَكَا يَشَقُّ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَكَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ (البقرة: 74)

۽ بيشڪ پٿرن مان ڪي اهڙا به آهن جن مان چشما ڦٽي نڪرن ٿا ۽ بيشڪ انهن مان ڪي اهڙا به آهن جي جڏهن ڏاٿي پون ٿا ته انهن مان پاڻي نڪري پوي ٿو ۽ بيشڪ انهن مان ڪي اهڙا به آهن جيڪي الله جي خوف کان (لرزندي) هيٺ ڪري پون ٿا.

هن آيت جي تفسير ۾ : تفسير ابن ڪثير ۾ حضرت مجاهد کان روايت آندي آهي ته ”هر اهو پٿر جنهن مان به پاڻي نڪري ٿو يا جيڪي پهاڙن مان چشما وهي پون ٿا سي الله جي خوف ۾ وهن ٿا.“

۽ جي پٿر جبلن جي چوٽين کان هيٺ ڪرڻ ٿا ته الله جي ئي خوف ۾ ڪري پون ٿا. حضرت يحيٰ بن يعقوب رضي الله عنهما روايت فرمائي آهي: **يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ** مان مراد آهي **كثرة البُكاء** يعني گھڻو روئڻ. **فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْهَاءُ** مان مراد آهي **قلّة البُكاء** ٿورو روئڻ.

يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ مان مراد آهي بنا لڙڪن جي اندر جو اندر ۾ روئڻ آهي. (تفسير ابن ڪثير)

يعني ڪي جبل الله جي خوف ۾ گھڻو ٿا روئن. ڪي ٿورو ٿا روئن. ڪي گھڻا لڙڪ ٿا هارن ته ڪي ٿورا. ڪي وري پنهنجي من ۾ بنا لڙڪن جي رب خوف ۾ جھرندا ۽ ڪرندا رهن ٿا.

هڪ پٿري جو روئڻ : حضرت پير فضل علي شاهه قريشي رحمۃ اللہ علیہ

صبح جو مراقبي کان اڳ ڪجهه دير پٿرين تي درود شريف پڙهندا هيا. هڪ ڏينهن هڪ پٿري جيڪا ڪوجهي ۽ بي سُري هئي پاڻ ان کي ٻين پٿرين کان جدا ڪري اڇلايائون. ٿوري دير کان پوءِ پاڻ رُٺا، اٿيا ۽ ان ساڳي پٿري کي کنڀائون ۽ چُمي وري ٻين پٿرين سان ملايائون. ڪنهن مريد ان جو سبب پڇيو. پاڻ فرمايائون ته سهڻين پٿرين ۾ اها ڪوجهي پٿري هئي انڪري ان کي اڇلايم. وري ڏٺم ته اها پٿري زاروزار روئي مون کي چوڻ لڳي ته توهان مون کي منهنجي ساٿ کان چو جدا ڪيو آهي؟ آءُ ڪوجهي آهيان يا ڪهڙي به آهيان پر الله جي پيدا ڪيل آهيان. توهان مون کي برو چو ٿا سمجهو؟

ان پٿري جي ان ڳالهه مون کي رٿاري ڇڏيو آهي.

آسمان ۽ زمين جو روئن : جڏهن مينهن وسي ٿو ته اهو آسمان

روئي ٿو. زمين مان چشما وهن ٿا ته اها زمين روئي ٿي.

الله اڪبر! ان روئن سان انسانن ۽ جانورن جي جيءَ جو جياپو آهي.

ان روئن سان اسان کي ڇا ڇا فائدا ملن ٿا؟ آسمان نه روئي ته ملڪن

۾ ڏڪار پئجي وڃي، مخلوق پریشانين ۾ مبتلا ٿي وڃي. آسمان جو

روئن دنيا وارن لاءِ نفعو ئي نفعو آهي. زمين روئي ٿي ان مان چشما

وهن ٿا ته ويران بر پٽ آباد ٿين ٿا. زمين جو روئن به جهان وارن لاءِ

نفعو ئي نفعو آهي.

صالح ٻانهن جي وفات تي به آسمان ۽ زمين روئن ٿا :

حضرت انس بن مالڪ رضي الله عنهما کان روايت آهي ته تاجدارِ دو

عالم ﷺ فرمايو ته هر ماڻهو لاءِ آسمان ۾ ٻه دروازا آهن. هڪ دروازي

مان ان جو رزق لهي ٿو، ٻئي دروازي مان ان جا نيڪ عمل ۽ ان جي

ڇڱي گفتار مٿي چڙهي ٿي. پوءِ جڏهن اهو ماڻهو وفات ڪري وڃي ٿو

۽ ان جا نيڪ عمل مٿي نه ٿا چڙهن ته اُهي آسمان جا دروازا روئن ٿا.

پوءِ پاڻ هي آيت پڙهيائون :

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ ○ (الدخان: 29)

انهن (بدڪار ٻانهن) تي زمين ۽ آسمان ڪونه رُنا. (مسند ابويعلیٰ)

هڪ حديث ۾ آهي ته ”اسلام شروعات ۾ به مسافر هيو، آخر ۾ به مسافر

ٿيندو. جو مسلمان مسافري ۾ مري وڃي ٿو ۽ ان تي ڪوبه روئن

(ڳوڙها وهائڻ) وارو نه آهي ته ان تي زمين ۽ آسمان روئڻ ٿا.
پوءِ پاڻ فرمايائون ته :

إِنَّهُمْ لَا يَبْكِيَانِ عَلَى الْكَافِرِ

زمين ۽ آسمان ڪنهن به ڪافر تي نه ٿا روئڻ. (تفسير ابن ڪثير)
حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمايو ته : مومن ٻانهي جي مري وڃڻ
تي چاليهه ڏينهن زمين روئي ٿي.

حضرت مجاهد ۽ سعيد بن جبير رضي الله عنهما فرمايو ته ”جڏهن
ڪو مومن وفات ڪري وڃي ٿو ته چاليهه ڏينهن ان لاءِ زمين روئي
ٿي.“ ڪنهن پڇيو ته زمين ڇو ٿي روئي؟ پاڻ فرمايائون ته زمين ۾
جتي رکوع ۽ سجدا ڪندو هيو اها جاءِ روئي ٿي آسمان مان جتان
سندس عمل چڙهندا هئا اهو آسمان روئي ٿو. (تفسير ابن ڪثير)

بن هسٽين لاءِ آسمان خوب رنو :

إِنَّ يَحْيَىٰ بْنَ زَكَرِيَّا لَمَّا قُتِلَ، أَحْمَرَّتِ السَّمَاءُ وَقَطَّرَتْ دَمًا

وَإِنَّ حُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ يَوْمَ قُتِلَ أَحْمَرَّتِ السَّمَاءُ¹

بيشڪ يحيٰ بن زڪريا عليهما السلام کي جڏهن شهيد ڪيو ويو هيو ته
آسمان ڳاڙهو ٿي ويو هيو ۽ رت رنو هيو ۽ جڏهن حضرت امام حسين بن
علي رضي الله عنهما کي شهيد ڪيو ويو هيو ته به آسمان سرخ ٿي ويو
هيو.

¹ تفسير ابن أبي حاتم (3289/10)، تفسير ابن ڪثير (255/7)، الدر المنثور (413/7)

ابن سيرين جي روايت :

لم تبك السماء على أحد بعد يحيى بن زكريا إلا على الحسين بن علي وعن خلف بن خليفة عن أبيه قال: لما قتل الحسين اسودت السماء وظهرت الكواكب نهراً¹

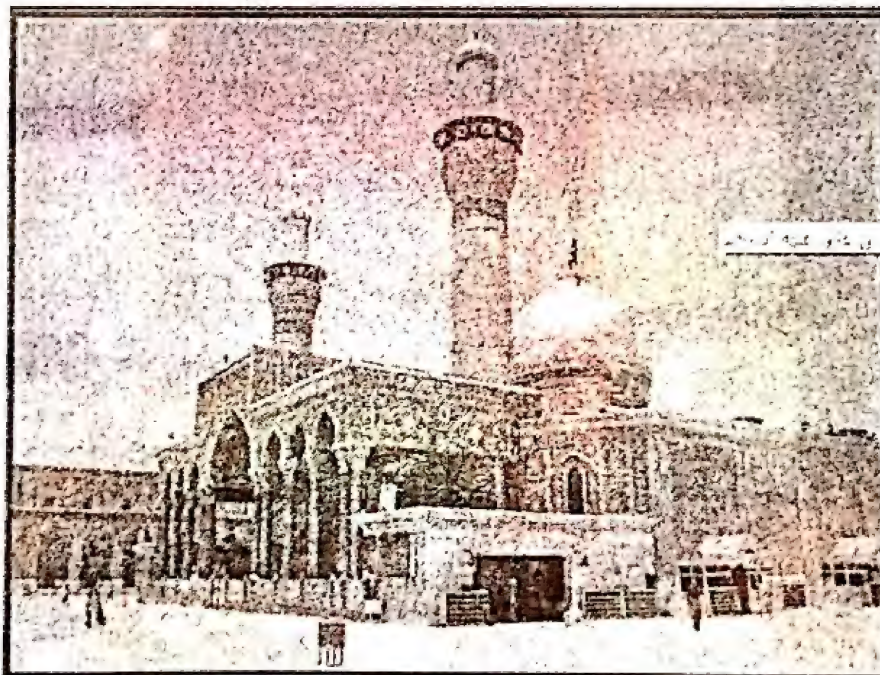
حضرت يحيى بن زكريا عليهما السلام کان پوء حضرت امام حسين عليه السلام کانسواء ٻيو ڪنهن جي لاءِ به آسمان (ائين) ڪونه رُنو. خلف بن خليفة پنهنجي پيءُ کان روايت ڪئي ته جڏهن امام حسين عليه السلام کي شهيد ڪيو ويو ته آسمان اونڊاهو ٿي ويو ۽ ڏينهن ڏٺي جو ستارا ظاهر ٿي پيا. امام حاکم ۽ بيهقي حضرت ام الفضل بنت حارث رضي الله عنها کان روايت ڪئي، ان چيو ته هڪ ڏينهن آءُ رسول الله صلى الله عليه وسلم جي بارگاه ۾ آيس ته مون حضرت امام حسين عليه السلام کي سندن ڪڇ مبارڪ ۾ ڏٺو پوءِ جيڪو ڪجهه مون ڏٺو ته نبي ڪريم صلى الله عليه وسلم جي پنهنجن اکين مبارڪ مان ڳوڙها وهي رهيا هئا. پاڻ فرمايائون مون وٽ جبريل عليه السلام آيو ان مون کي خبر ڏني آهي ته منهنجي امت منهنجي هن پٽ کي شهيد ڪري ڇڏيندي ۽ پاڻ مون کي ان جاءِ جي مٿي عطا فرمايائون.²

¹ مختصر تاريخ دمشق (7 / 149)

² المستدرک للحاکم ج 3 ص 194، دلائل النبوة للبيهقي ج 7 ص 368، ابن عساکر: ج 14 ص 197

آسمان زمين روٽ جي پيشگوئي:

امام ابو نعيم اصبح بن بَنانہ کان روايت آندي آهي اهو چوي ٿو ته اسان هڪ دفعي حضرت علي عليه السلام سان گڏ هئاسين پاڻ (جتي حضرت امام حسين عليه السلام جي قبر مبارڪ واري جاءِ آهي اتان) گذري رهيو هيو ته پاڻ فرمايائين: ”هي شهيدن جي اُٺن پٽ جي جاءِ آهي ۽ انهن جي اٺن جا ڪجاوا هتي رکيا ويندا، هتي ئي سندن رت وهائڻ جو مقام آهي. آل محمد عليه السلام مان هڪ گروهه انهن ئي پٿرن تي شهيد ڪيو ويندو. جن تي آسمان ۽ زمين روٽندا.“¹

¹ اتحاف الخيرة المهرة للبوصيري ج 8 ص 9، المطالب العالیه للعسقلاني ج 12 ص 449

باب ٻيون

عشق الاهي ۾ روئڻ

عشق رهبر، عشق رهنما،
 عشق مرادون پڄايندڙ پير آهي.
 عشق رڻاري ٿو.
 عشق جاڳائي ٿو.
 عشق مستانو بنائي ٿو.
 عاشقن جون اڪيون سدائين ساجن لاءِ آليون رهن ٿيون.
 عشق جون آهون عيشن آرامن کي لڙائي ڇڏن ٿيون.
 محبوب جي ياد ۾ اڪيون هنجون هارن ٿيون.
 محبوب جو ذڪر دل کي نرم بنائي، اکين کي آلاڻ
 سان آشنا ڪري ٿو. عشق جو روئڻ مرڻ گهڙي تائين
 بند ٿيڻو ناهي.

جام عشق

شاعري حضرت محبوب الاهي رحمت الله عليه

عشق اوتارا ٺاهي ٿو يار جا، عشق ميخانا بنائي يار جا
 عشق مندر اندر جا ڊاهي ڇڏي، ماسوا جا بُت پڇي پورا ڪري.
 عشق عاشق کي رٿاري يار لئي، ٿيون اڪيون آليون رهن ديدار لئي.
 عشق آهي باهه ٿي پڙڪا ڪري، عشق عاشق کي وسئون بي وس ڪري.
 عشق ۾ ٻارڻ برهه جا ٿا ٻرن، عشق کان دردن سندا دونهان ڏکن.
 عشق ۾ ميخون محبت ٿيون لڳن، يار جون جيءَ ۾ تندون تارون وڃن.
 عشق کان دردن سندي لڳي ڏم ڌڙي، يار لئي دل ۾ پون لامون لڙي.
 عشق کان عقل و حيا شرم وڃي، عشق کان هوش و هوا مرم وڃي.
 عشق کان ٿا نفيءَ جا نعرا لڳن، دل اندر نينهن نغارا ٿا وڃن.
 عشق سُورن جو ڏئي سامان ٿو، عشق دردن جو ڏئي درمان ٿو.
 عشق ڏس مجنون بناياڪئي هزار ٿي وٽيا روئندا رڻن ۾ زارو زار.
 عشق اندر وات وائي هاءِ هاءِ، عشق ۾ عاشق روئي ٿو جا بجاءِ،
 عشق کان دردن سنديون دانهون ٿيون، رات ڏينهن ۾ ڪن جيئن درياءُ ٿين.

عشق

عشق

عشق

عشق رهبر آهي، عشق رهنما آهي. عشق مرادون پڄائيندڙ پير آهي.
عشق منزل تي رسائيندڙ آهي. عشق لاعلاج بيمارين جي دوا آهي.
عشق جي تاثير حيرت انگيز آهي.

عشق روٽاري ٿو. عشق جاڳائي ٿو. عشق مستانوبنائڻي ٿو.
عشق ديوانوبنائڻي ٿو. عشق يار کان سواءِ هر چيز وسارائي ٿو.
عشق توکي مرحبا آهي روا، تون ڪرين ٿو باطني مرضن دوا.
عشق رٿارڻ جي مٽ ڏيندو آهي. عشق آهون، ريهون ۽ ڪيهون
ڪڍائيندو آهي. عشق جا سامان آهن روج ۽ راڙو، سوز ۽ ساڙو.
آه ۽ بڪاءُ، فغان ۽ فرياد....

عاشق دا ڪم اے روٽا دھوٽا، بن روٽن نهين منظوري،
کوئي تان روندے نے دیدی خاطر، کوئي روندے نے وچ حضوري،
دل رووے بھانويں اکھياں روون، وچ عشق دے رووڻ ضروري،
"اعظم" عشق وچ روٽا پيندا، بھانويں حاضر هو بھانويں دوري۔

عاشقن جون اڪيون : محبت ۾ مخمور ۽ مجبور اڪيون سدائين
پنهنجي ساجن لاءِ آليون ئي آليون رهنديون آهن. نينهن جا نيسارا
بند ٿيڻ جا نه هوندا آهن. اڪيون گونگي مينهن مثل پيون وسن ۽
وسڪارا ڪن. حجر ۽ وچوڙو فراق ۽ ڦوڙائو نيٽن کي آلو ئي آلو
رڪندو آهي.

مينهن وسي ڇا ڪندو؟ وسن ڀل ته اڪيون،
جن دلبر جي ديدار جون چاٿيون روز چڪيون،
پري هوندي به پرينءَ سان ٻيئي پي ٻڪيون،
جيڪي رب رکيون سي ”طالب“ ڀلي توڙ ڪن.

وسيو ٿيون وسن اڪيون اوهيرا ڪيو،
ڪهڙي مجال مينهن کي جو اينهين ٿي اچن؟
”طالب مولا“ طلب ۾ ٿميو روز ٿمن،
جيڪر محب ملين ته به رهنديون ڪين روئڻ کان.

عشق جون آهون عيشن ۽ آرامن کي لڙائي ڇڏينديون آهن. روح
۽ راڙو عيش ڪدن کي ماتم ڪدو بنائي ڇڏيندو آهي. عشق جون
ريهون ۽ ڪيهون دلين ۾ ناسور ڪري وجهن ٿيون. عشق جي سوزش
غم ۽ اندوه چهرن جي مسڪراھت تباھ ڪري ڇڏيندي آهي. عشق
جا آلاپ ڪل ۽ خوشي کي برباد ڪري ڇڏيندا آهن.

اڪين سان ڪيائين اينهين ڇو لاڙي؟
ويچاريون ويهن ٿيون لکين لڙڪ لاڙي.

عشق ۾ دل تنور وانگر پڙڪي ٿي، اڪين جون نديون ۽ نالا ان
آڳ کي اجهائڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. تڏا ساھ ان سوزش کي نارڻ
جي جاکوڙ ڪن ٿا. پر برھ جي باھ اجهامڻ جي نه هوندي آهي.

اڪين کي آءُ روڪيان جيئن روئڻ کان،
تيئن تيئن تنهنجي تات ۾ رهي رنائون،
مٿين ماٺ نه اچڻي جو پرين پڇيائون،

”طالب مولا“ طلب ۾ سهڻو سوجهيائون،

هنجون هاريائون سڄڻ ساريندي گهڻو.

محبوب حقيقي جي ياد ۾ روئڻ:

جڏهن انسان الله جي ذڪر و فڪر ۾ مشغول ٿئي ٿو. الله الله چوندي
چوندي ان جي دل ۾ عشق الاهي جي باهه پڙڪي پوي ٿي ۽ سوچي ٿو
ته جنهن محبوب جو اسم پاڪ پڪاري رهيو آهيان جيڪر ان جو
جلو به ڏسان! پوءِ ”بيگ“ سوز ان کي مجبور ڪري وجهن ٿا ۽ بي
اختيار اڪيون لڙڪ وهائڻ تي مجبور ٿي پون ٿيون. پوءِ ڏٺيءَ در به
انهن لڙڪن جو ڏاڍو ڪو قدر آهي.

عاشق اٿي اڌ رات جو روئي ڪن ريهات،
پرچائيندي پرينءَ کي ڦٽي تن پريات،
پائي پانڌ ڳچيءَ ۾ ڪن سورن کان سڌڪات،
سو سو ڪري سوسات وڃي ڪامل رسيا قرب ڪي.

بخاري ۽ مسلم ۾ هڪ ڊگهي حديث آهي ته: قيامت واري ڏينهن
جڏهن ڪوبه اجمو يا چانوَ نه هوندي پر ست ماڻهو اهڙا خوشنصيب هوندا
جي عرش عظيم جي سايه ۾ هوندا. انهن مان هڪ هي به هوندو.

وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا ففَاضَتْ عَيْنَاهُ¹

¹ تفسير البغوي (375/1)، تفسير الرازي (15/4)، تفسير ابن ڪثير (702/1)

اهو ماڻهو به عرش عظيم جي سايه ۾ هوندو جو اڪيلائي ۾ ويهي الله جو
ذڪر ڪيائين پوءِ ان جون اڪيون ڳوڙهن ۾ وهي پيون.
هڪ ٻي حديث ۾ آهي ته:

مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ فَقَاضَتْ عَيْنَاهُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ حَتَّى تُصِيبَ الْأَرْضَ
دُمُوعُهُ لَمْ يُعَذِّبْهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ¹

جنهن شخص الله جو ذڪر ڪيو پوءِ الله جي خوف ۾ ان جون اڪيون
وهي پيون تانجو ان جا ڳوڙها زمين تي وڃي ڪريا ته ان ٻانهي کي
قيامت واري ڏينهن عذاب نه ڪيو ويندو.

هنن پنهنجن حديثن ۾ هڪ طرف خدا جي خوف ۾ روئڻ ۽ ڳوڙهن
جي اهميت بيان ڪئي وئي آهي ته ٻئي طرف ڳوڙهن وهائڻ لاءِ نسخو
به ٻڌايو ويو آهي.

دل سخت آهي تڏهن اڪيون خشڪ آهن، مَن ڪارو آهي. ڳوڙها
اچن ته اچن ڪيئن؟ ان لاءِ علاج عطا ڪيو ويو آهي ته الله جو ذڪر
ڪيو. ذڪر دل کي نرم بنائي ٿو. ذڪر مَن جي ميراڻ ڌوئي ٿو. ذڪر
سان خشڪ اڪيون آليون ٿين ٿيون. ذڪر سان نيٽن جا نار جاري ٿين
ٿا. ذڪر دل جي زخمن لاءِ مرهم آهي. بي قرار دلين لاءِ قرار آهي.
ذڪر جي لذت پنهنجن جهانن جي لذتن کان وڌيڪ لذت ترين آهي.

¹ المعجم الأوسط (2/178)، المستدرک على الصحيحين للحاكم (4/289)، عمدة القاري (5/

180)، الفتح الكبير (3/182)، كنز العمال (1/425)

هزارها ولين بزرگن ان ڳالهه کي آزمايو آهي ته بيشڪ ذڪر الاهي سان دل نرم ٿئي ٿي ۽ الله جو خوف دل ۾ پيدا ٿئي ٿو. مديني واري سائين اهڙي خوشنصيب کي مبارڪ ڏني آهي. ٻڌو! سهڻا حبيب ڪريم ان خوشنصيب کي ڪهڙن مٺڙن لفظن ۾ مبارڪباد ڏئي رهيا آهن.

طوبى لِمَنْ تَحَرَّكَ لِسَانُهُ بِذِكْرِ اللَّهِ وَتَفِيضُ عَيْنَاهُ بِشَوْقِ اللَّهِ
مبارڪ آهي ان ماڻهو کي جنهن جي زبان الله جي ذڪر سان چري ٿي
۽ ان جون اکيون الله جي شوق ۾ ڳوڙها ڳاڙن ٿيون.

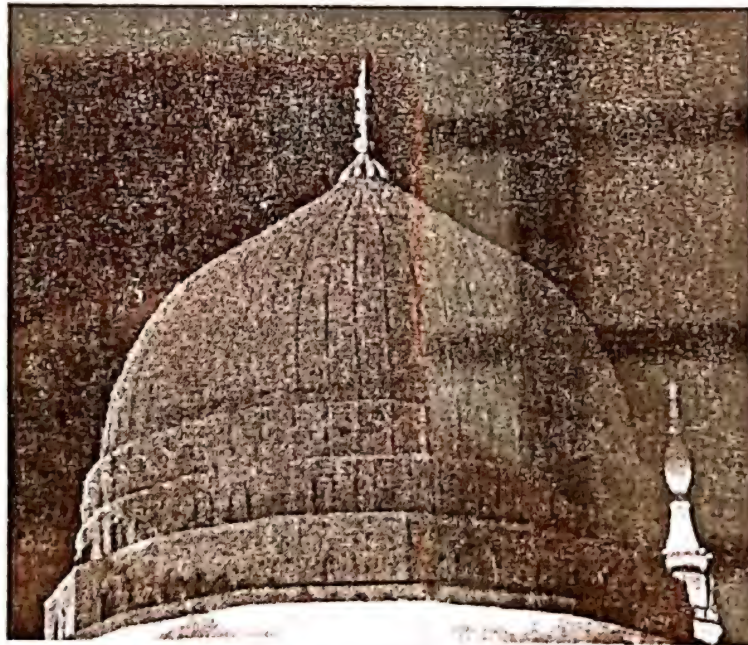
روئڻ آخر ڪيستائين؟

عشق و محبت جو سفر ساري زندگي جاري رهندڙ آهي ته پوءِ اهو روج ۽ رازو به ساري زندگي جي ٻول آهي. خواجه غلام فريد سائين به اها ڳالهه چئي آهي.
آءُ ماڻهي تيڪون رب گھن آڻي، هويان مٿاڻ گن گن گھڙيان،
حجر تيڙي وڃ اکھياں روون، جيون سانوڻ مينھن دياں جھڙيان،
انھاں اکھياں رووڻا اودون سکھيا، جدون واقف حجر دياں بڻياں،
”غلام فريدا“ اے رووڻا اودون مک ويسين، جدون وڇھياں کفن دياں ٿنڀاں۔

جيڪي عاشق جي جسم ۾ ساھ آھي تيسين اھو يار جي خاطر روئندو ئي رھندو آھي. اھو عاشق ڪھڙو جنھن جون پنڀڻيون ڀسيل نہ هجن! عاشقن جون نشانيون بيان ڪندي ڪنھن دردمند بيان ڪيو آھي تہ:

عاشقنراش نشاني اے پسر،
 آه سرد و رنگ زرد و چشم تر،
 انتظار ۾، بے قرار ۾، در بدر.

اي پٽڙا عاشقن جون هي چمھ نشانيون آهن. تڏا ساھ ڀرڻ، رنگ ڦڪو
 ٿي وڃڻ، اکيون آليون رھڻ، دیدار جي انتظار ۾ رھڻ، دل بي قرار
 هجڻ، يار جي ملڻ جي خاطر دردر هلندو رھڻ.

باب ٽيون

روئڻ جو اجر ۽ انعام

الله حڪم بي پرواهه بي نياز آهي.

ٻانهو عاجز خاطي ۽ گنهگار آهي.

خطائون ڪرڻ ڪم ٻانهي جو آهي ۽ بخشڻ ڪم رب پاڪ جو آهي.

جڏهن ٻانهو رب اڳيان روئي ٿو ته ان تي رب راضي ٿئي ٿو. اها اک

جا رب جي خوف ۾ رهي ان تان جھنم جي باهه حرام آهي. روئندڙ کي

ته رب معافي ڏئي ٿو پر ان جي صدقي ساري جلبي وارن جي

بخشش تي وڃي ٿي، ڀلي ڪٿي ويهه هزار هجن.

روئڻ سڀ کان ڀلي عبادت آهي. حديثن ۽ بزرگن جي اقوالن جي

روشنيءَ ۽ روئڻ جو اجر ڇا آهي؟

ڪو روئڻ وارو هجي!

ڳالهه سُورن جي نئين، اڄ ڪو سڻڻ وارو هجي،
 لڙڪ موتين جا ورهايم، ڪو وٺڻ وارو هجي.
 ڏينهن ڪنهن روئندڙن کي ڏسندي ٿي رُڻو مون پڻ هيٺ،
 سور ۾ ساڻي ٿي مون سان، ڪو روئڻ وارو هجي.
 مُشڪ عنبر ۽ ڪتوري، ٿي مٿين جاتي ملي.
 هٿ حبيب تي هلڻ لاءِ، ڪو هلڻ وارو هجي؟
 موت ڇا ماري انهن کي، جي مرڻ کان اڳ مرن،
 آهي مرڻو موت کان اڳ، ڪو مرڻ وارو هجي.
 عاشقن جو سرُ اڏيءَ تي، اصل کان آهي انعام،
 ڪم انهن جو آ ڪسڻ، ڪو ڪسڻ وارو هجي.

روٽڻ جو اجر ۽ انعام :

پاڪ آهي اها ذات جا هر عيب ۽ نقص کان، نسيان ۽ خطا کان مُنزه آهي. جنهن جي عظمت ۽ ڪبريائي اڳيان، گردن جهڪيل آهن. بادل ان جي حڪم سان برسات ٿا وسائن، وڄ ان جي تسبيح حمد ۽ ثنا ٿي ڳائي، زمين ۽ آسمانن ۾ سندس ئي حڪومت آهي. هو بادشاهن جو بادشاهه سڀ ڏاڍن کان وڌيڪ ڏاڍو ۽ طاقتور آهي.

اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَحْكَمِ الْحٰكِمِيْنَ (التين: 8)

ڇا الله بادشاهن جو بادشاهه نه آهي؟

۽ انسان جو حال ڇا آهي هو سڀ کان هيٺو ۽ نپل آهي.

خُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا (النساء: 28)

انسان ضعيف بنائي پيدا ڪيو ويو آهي.

عجب آهي جو هيٺو ڏاڍي جي بي فرماني ٿو ڪري؟ ڪيڏي دليري

آهي ٻانهي جي! ڪيڏي اُرھ زورائي آهي بندي جي، جو پنهنجي

خالق مالڪ رازق رب جي بي فرماني ڪري رهيو آهي. قرآن پاڪ ۾ بار

بار رب پاڪ پنهنجي ذات کان ڊيڄاريو آهي. الله پاڪ فرمايو ته:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ

اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ (آل عمران: 102)

اي ايمان وارو! الله کان ڊڄو، جيئن ان کان ڊڄڻ جو حق هوندو آهي ۽

نه مرو اوھان بلڪه مسلمان ٿي پوءِ مرو.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ (آل عمران: 28)

۽ الله اوهان کي پنهنجي ذات کان ڊيڄاري ٿو.

الله تعاليٰ جل جلاله جي هيبت ۽ ڪيبريائي، قهر ۽ جلال، بي نيازي ۽ بي پرواهي جو تصور ڪرڻ سان ٻانهي جا وار اُڀا ٿي وڃن ٿا. لڳن تي لرزو طاري ٿي وڃي ٿو. پنهنجي حماقتن ۽ بي فرمانين کي ڏسي ٻانهي جي اکين مان خوف الاهي جا لڙڪ وهي پون ٿا. بس اهي ڳوڙها، اهي لڙڪ ٻانهي لاءِ غنيمت آهن. انهن لڙڪن کان بهتر آخرت جو ٻيو ڪوبه قيمتي سرمايو نه آهي. دنيا جي ڏڪن آخرت جي عذابن ۽ جهنم جي پڙڪندڙ باهه کان ڇڏائڻ جو اعليٰ وسيلو آهن. اسان جي سڄي سردار مٺي محمد مختار ﷺ فرمايو ته:

لَا يَلْبِغُ النَّارَ مَنْ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ حَتَّى يَعُودَ اللَّبَنُ فِي الضَّرْعِ،
وَلَا يَجْتَمِعُ غُبَارٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَدُخَانُ جَهَنَّمَ¹

اهو شخص جهنم جي باهه ۾ نه داخل ٿيندو جو الله جي خوف ۾ رنو. جيئن ڏڍل ڪير ٿڌن ۾ نه پئجي سگهندو آهي ۽ الله جي رستي (۾) هلندڙ ٻانهي) جي ڌوڙ ۽ جهنم جي دونهون گڏ نه ٿا ٿي سگهن.

¹ تفسير الثعلبي (158/9)، (158/9)، تفسير البغوي (167/3)، تفسير الخازن (150/3)، سنن الترمذي (171/4)، سنن النسائي (12/6)، مسند أحمد (330/16)، المستدرک علی الصحیحین للحاکم (288/4)

يعني جيئن ڏڏل کير جو ڳڻن ۾ واپس داخل ٿيڻ مشڪل ۾ محال آهي تيئن هي به ڪم به مشڪل ۽ محال آهن.

پهريون الله جي خوف ۾ رهندڙ ٻانهي جو جهم ۾ پوڻ محال آهي. ٻيو الله جي راه ۾ جماد لاءِ يا تبليغ لاءِ يا ڪنهن نيڪ ڪم لاءِ ويندڙ ٻانهي جي قدمن مان الڏڙ ڌوڙ جنهن بدن تي پئي اهو بدن ته جهم ۾ نه پوندو پر ان کي جهم جي باهه جو دونهون به نه پهچندو.

به اڪيون: اسان جي حبيب حضرت محمد ﷺ فرمايو ته:

لَا تَرَى النَّارَ عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَلَا عَيْنٌ سَهَرَتْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ¹
 اها اک جهم جي باهه نه ڏسندي جا الله جي خوف ۾ رُني ۽ اها اک جا الله جي راه ۾ جاڳي هوندي اها به جهم جي باهه نه ڏسندي.
 هڪ ٻي روايت ۾ آهي ته:

عَيْنَانِ لَا تَهْسِبُهُمَا النَّارُ: عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَعَيْنٌ بَاتَتْ
 تَحْرُسُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ²

ٻه اڪيون آهي آهن جن کي جهم جي باهه نه چمڪندي. اها اک جا الله جي خوف ۾ رُني. ٻي اها اک جا الله جي راه ۾ چوڪيداري لاءِ جاڳندي رهي.

¹ الرقة والبكاء (ص: 43)

² تفسير ابن كثير (2/ 178)، سنن الترمذي (4/ 175)، الجهاد لابن أبي عاصم (2/ 416)، الكافي والأسماء للدولابي (2/ 530)، المعجم الأوسط (6/ 56)، مشكاة المصابيح (2/ 1125)

چار اڪيون:

حُرِّمَتِ النَّارُ عَلَى عَيْنٍ دَمَعَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ حُرِّمَتِ النَّارُ عَلَى
عَيْنٍ سَهَرَتْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ عَيْنٍ غَضَّتْ عَنْ مَحَارِمِ اللَّهِ أَوْ عَيْنٍ
فُقِئَتْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ¹

حضرت حبيب عربي ﷺ فرمايو ته چئن اڪين تي جھنم جي باھ حرام
ڪئي وئي آھي.

1. اھا اڪ جنھن الله جي خوف ۽ ڳوڙھا ڳاڙيا.
2. اھا اڪ جا الله جي راھ ۾ جاڳندي رھي.
3. اھا اڪ جا حرام نگاھن کان بچندي رھي.
4. اھا اڪ جا الله جي خاطر ضايع ٿي وئي.

روز قيامت:

تاجدار ڪائنات حضرت حبيب عربي ﷺ جن فرمايو ته:

كُلُّ عَيْنٍ بَأْكِيَّةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا عَيْنًا غَضَّتْ عَنْ مَحَارِمِ اللَّهِ وَعَيْنًا
سَهَرَتْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَعَيْنًا يَخْرُجُ مِنْهَا مِثْلُ رَأْسِ الذُّبَابِ
مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ²

قيامت واري ڏينھن ھر ڪا اڪ روٽندڙ ھوندي سواءِ ٽن اڪين جي:

¹ السنن الكبرى للبيهقي (252/9). الفتح الكبير (66/2)

² تفسير ابن كثير (40/6). حلية الأولياء (163/3). الترغيب والترهيب (303/1). الفتح

الكبير (307/2)

- (1) اها اک جا حرام نظرن کان رکيل رهي.
- (2) اها اک جا الله جي خاطر جاڳندي رهي.
- (3) اها اک جنهن مان الله جي خوف ۾ مک جي مٿي جيترو ڳوڙ هو نڪتو. الله اڪبر ڪبير! ڇا مک جي مٿي جيترو لڙڪ ڇا الله وٽ ان جي قيمت! جنهن ڏينهن الله جي هيٺ ۽ بي نيازي کي ڏسي واحد القهار جي بي پرواهي کي ڏسي، هر اک روئندڙ هوندي پر جنهن اک مک جي مٿي جيترو به ڳوڙ هو ڳاڙيو هوندو سا اک روز قيامت کلندڙ هوندي.

په ڦڙا ۽ په نشان

حضرت حبيب ڪريم ﷺ جن فرمايو ته :

لَيْسَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنْ قَطْرَتَيْنِ وَأَثَرَيْنِ: قَطْرَةٌ دُمُوعٍ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَقَطْرَةٌ دَمٍ تُهْرَاقَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَمَّا الْأَثَرَانِ فَأَثَرُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَثَرُ فَرِيضَةٍ مِنْ فَرَائِضِ اللَّهِ¹

الله تعاليٰ کي په قطرن ۽ ٻن نشانن جهڙي ڪابه چيز پياري نه آهي.

په ڳوڙها :

1. الله جي خوف ۾ وهائيل اک جو ڳوڙ هو.
2. الله جي راهه ۾ وهائيل رت جو ڦڙو.

په نشان :

¹ معارج القبول بشرح سلم الوصول (2/450)، مشكاة المصابيح (2/1127)، صحيح الترغيب والترهيب (2/55)، الكامل في ضعفاء الرجال (8/363)

1. الله جي راه ۾ (مجاهد يا مبلغ) جي وڪ جونشان.

2. الله جي فرضن جي ادائگي لاءِ ڪنيل قدمن جونشان.

روئندڙ تي رحمت : حديث شريف ۾ آهي ته هڪ ڏينهن محبوبن

ڪريمين ﷺ جن خطبو ڏنو، محبوبن جي سامهون ويٺل هڪ شخص

تمام گھڻو رُنو. پاڻ فرمايائون ”اڄ هن مرد جي روئڻ سبب الله اهڙو

راضي ٿيو آهي جو جيڪڏهن سڀ مومن گڏ ٿين ته سڀني کي هن جي

صدقي رب بخشي ڇڏيندو. ڀلي ڪٿي انهن جا گناهه جبلن جيڏا چونه

هجن! چو ته هن مرد جي روئڻ تي اڄ ملائڪ به روئي رهيا آهن ۽

ملائڪ به دعا ٿا گهرن ته ”اي الله هن روئندڙ جي صدقي جي نه ٿا

روئن تن جي به بخشش فرمائ.“ (بيهقي)

سبحان الله! روئڻ رب کي ڪيڏو ته وڻي ٿو جو روئڻ واري کي ته

بخشي ڇڏي ٿو پر روئندڙ جي صدقي هزارن ٻين کي به بخشش سان

نوازي ڇڏي ٿو.

ويھ هزارن تي رحم ٿئي ٿو : حضرت امام حسن کان روايت آهي ته:

وَلَوْ بَكَى عَبْدٌ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ لَرَحِمَ مَنْ حَوْلَهُ ، وَلَوْ كَانُوا

عَشْرِينَ أَلْفًا¹

۽ جيڪڏهن ڪو پاڻهو الله جي خوف ۾ رُنو ته ان جي چوڌاري وارن

ماڻهن تي به رحم ڪيو وڃي ٿو توڙي ويھ هزار ماڻهو چونه هجن.

¹ الرقة والبكاء لابن أبي الدنيا (ص: 46)

ساري جماعت جي نجات :

وَلَوْ أَنَّ عَبْدًا بَكَى فِي أُمَّةٍ مِنَ الْأُمَمِ لَأَنْجَى اللَّهُ بِبُكَاءِ ذَلِكَ الْعَبْدِ
تِلْكَ الْأُمَّةَ مِنَ النَّارِ¹

جماعتن مان ڪنهن جماعت ۾ صرف ڪو هڪڙو ٻانهو روئي ٿو ته ان جي روئڻ جي صدقي الله پاڪ ان ساري جو ساري جماعت کي جهمم جي باهه کان چوٽڪارو عطا فرمائي ٿو.

اي مسلمانو! الله جي خوف ۾ روئو. اڳر روئڻ نه ٿو اچي ته روئڻ وارن سان گڏجي ويهو من انهن جي ڳوڙهن، سڙڪن، آهن ۽ دانهن جي مهابي رب توهان تي به راضي ٿي پوي.

اک جي هڪ وار پُڻ جو اجر : هڪ حديث پاڪ ۾ آهي ته قيامت واري ڏينهن هڪ ماڻهو کي آڻيندا. رب پاڪ فرمائيندو ته هن کي جنت جي پراق تي سوار ڪري، جنت جو لباس پهرائي ساري حشر گاهه ۾ سير ڪرايو ۽ اعلان ڪيو ته هي اهو ماڻهو آهي جو ساري زندگي ۾ صرف هڪ ڀيرو الله جي خوف ۾ پنهنجا گناهه ياد ڪري ايترو رُٺو هيو جو هن جي پنٺيءَ جو هڪ وار پسي پيو هيو ان جي ڪري رب هن کي معافي ڏئي جنت جو حقدار ڪيو آهي.

پوءِ ته سڀ گنهگار مجرم ڏاڍو پشيمان ٿيندا چوندا ته هاڻ افسوس اسان کان ايترو به نه پئو جو الله جي خوف ۾ ايترو روئڻ ها ته به اڃ اسان جي

¹ الرقة والبكاء (ص: 47)

مغفرت ٿي وڃي ها. پوءِ ڏاڍو روٽندا پر اهو روٽڻ ڪارگر نه هوندو.
فرمان الاهي : الله ڪريم فرمايو آهي ته اي ٻانها اگر توهان گناه
 ڪرڻ ۽ معافي وٺڻ چڙهي ڏيو ته :

لَخَلَقَ اللَّهُ أُمَّةً يُخْطِئُونَ وَيُذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ¹

الله پاڪ اهڙي جماعت پيدا ڪندو جو گناه ۽ خطائون ڪندا پوءِ
 الله اڳيان معافي وٺندا ۽ رب انهن کي بخشي ڇڏيندو.

يلي عبادت : حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما کان روايت
 آهي ته محبوب ڪريم ﷺ جن فرمايو ته :

الله پاڪ موسيٰ ڪليم الله سان تن ڏينهن ۾ هڪ لک چاليهه هزار
 ڪلما ڳالهايا. انهن ڪلمن مان ڪجهه ڪلما حضور عليه الصلوات
 والسلام جن به بيان فرمايا، تن مان هڪ ڪلمو هي به آهي ته :

وَلَمْ يَتَعَبِدِ الْمُتَعَبِّدُونَ بِمِثْلِ الْبُكَاءِ مِنْ خَشْيَتِي²

عبادت ڪرڻ وارا مون لاءِ اهڙي ڪابه عبادت نه ٿا ڪن جيڪا
 منهنجي خوف ۾ روٽڻ جو مثل ٿي سگهي.

سبحان الله! عبادتون ته سڀ پليون پر روٽڻ جهڙي ڪابه عبادت رب

¹ تفسير الطبري (553/24)، تفسير ابن ڪثير (463/8)، الدر المنثور (594/8)، شعب الإيمان (9/312)، حياة الصحابة (98/4)

² المعجم الكبير للطبراني (120/12)، شعب الإيمان (119/13)، مجمع الزوائد (203/8)، كنز العمال (723/3)، تاريخ دمشق (112/61)

وت پسندیده نه آهي.

رب پاڪ شال اسان کي روئڻ واري اک عطا فرمائي.
 ذڪيءَ سَنديون ڏونگرين، آڌيءَ آهون پون،
 ڌاري جو ڏونگر کي، سوئي چيو چون،
 آريءَ جي افسوس ۾ رويو رويو رون،
 ان پر سيئي هون، هنيان جن هجي ويا.

وار ڪانڊارجڻ:

حضرت عباس عليه السلام فرمايو ته هڪ ڏينهن اسان سهڻي محبوب ڪريم ﷺ سان گڏ هڪ وڻ هيٺان ويٺا هئاسين. اوچتو زور دار هوا لڳي. ان وڻ جا سڀ سُڪل پَن چڻي ويا ۽ ساوا پَن باقي وڻ تي رهيا. پاڻ ڪريمن ﷺ فرمايو ته مومن ٻانهي جو مثال هن وڻ وانگر آهي.

الْمُؤْمِنِ إِذَا أَقْشَعَرَ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَقَعَتْ عَنْهُ ذُنُوبُهُ
 وَبَقِيَتْ لَهُ حَسَنَاتُهُ¹

جڏهن مومن ٻانهي جا الله جي خوف ۾ لڱ ڪانڊارجي وڃن ٿا ته ان جا گناهه چڻي وڃن ٿا ۽ نيڪيون باقي رهن ٿيون.
 هي اجر ان جو آهي جيڪو جڏهن الله جي بي نيازي جو تصور ڪري ته ان جا وار ڪانڊارجي وڃن ٿا ته ان جا گناهه به چڻي وڃن ٿا.

¹ مجمع الزوائد (10 / 310) مصاعد النظر للإشراف على مقاصد السور (2 / 428) مصاعد النظر للإشراف على مقاصد السور (2 / 428) شعب الإيمان (2 / 238) ضعيف الترغيب والترهيب (2 / 189)

مڪ جي مٿي جيترو لڙڪ

مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَخْرُجُ مِنْ عَيْنَيْهِ دُمُوعٌ وَإِنْ كَانَ مِثْلَ رَأْسِ
الذُّبَابِ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ثُمَّ تُصِيبُ شَيْئًا مِنْ حُرٍّ وَجْهِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ
اللَّهُ عَلَى النَّارِ¹

ڪنهن به مومن ٻانهي جي اکين مان جڏهن الله جي خوف کان لڙڪ نڪرن
تا پلي ڪٿي مڪ جي مٿي جيترا چونه هجن پوءِ انهن ڳوڙهن جو ڪو ذرو
ڳل کي لڳي توتو الله پاڪ ان تي جهنم جي باهه حرام ڪري ڇڏي ٿو.
الله اڪبر! الله جي بارگاهه ۾ اهي ڳوڙها ڪيترا ته پيارا آهن. مڪ
جي مٿي جيترو ڳوڙهو به جهنم جي پڙڪندڙ باهه کان بچائي ڇڏي ٿو
ته ان ماڻهو سان ڪيتريون ڀلايون ٿينديون جنهن جون اکيون هر دم
الله جي ڊاءِ ۾ آليون هجن.

رويو ويئي روءِ، ڪل مَ جيسين خير ٿئي،
اڃا مٿي توپوري پلون ڪيتريون.

تاجدار ڪائنات جي دعا :

اسان جا محبوب نبي ڪريم ﷺ اڪثر هيءَ دعا گهرندا هيا :

اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي عَيْنَيْنِ هَطَّالَتَيْنِ تَبْكِيَانِ بِذُرُوفِ الدُّمُوعِ²

¹ سنن ابن ماجه (2/ 1404) الترغيب في فضائل الأعمال و ثواب ذلك لابن شاهين (ص: 75) شعب

الإيمان (2/ 236) الرقة والبكاء (ص: 42) مرقاة المفاتيح (8/ 3359)

² الرقة والبكاء (ص: 58) صفة النار (ص: 138) المؤلف والمختلف للدارقطني (3/ 1227)

يا الله مون کي ڳوڙها ڳاڙيندڙ روٽندڙ هنجون هاريندڙ اڪيون عطا ڪر.
الله جو فرمان: هڪ حديث قدسي ۾ آهي الله تعاليٰ فرمايو ته:

وَعِزَّتِي وَجَلَالِي وَارْتِفَاعِي فَوْقَ عَرْشِي لَا تَبْكِي عَيْنُ عَبْدٍ فِي الدُّنْيَا
 مِنْ مَخَافَتِي إِلَّا أَكْثَرَتْ ضَحْكُهُ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ¹

مونکي منهنجي عزت ۽ جلال جو قسم منهنجي عرش تي منهنجي
 بلندي جو قسم ته جا اڪ دنيا ۾ منهنجي خوف ۾ گھڻو روٽندي ته اها
 جنت ۾ گھڻو کلندي رهندي.

وقت جو قدر ڪيو: پائرو! هي وقت، هي زندگي، هي راتيون، هي
 ڏينهن ڏاڍا قيمتي آهن. هن وقت جو قدر ڪيو. هي رب پاڪ اسان کي
 موقعو عطا فرمايو آهي ته پنهنجي گناهن تي پشيماني جا ڳوڙها ڳاڙيون،
 الله جي بارگاهه ۾ معافي طلب ٿيون. اگر اسان هن وقت کي ڪل پوڳ ۾
 پورو ڪري ڇڏيو ته پوءِ ڪجهه حاصل نه ٿيندو، ويتر ارمان جا ڳوڙها
 ڳاڙڻا پوندا. اها رات ياد ڪيو جنهن جو صبح قيامت وارو ڏينهن
 ٿيندو. اهو ڏينهن ياد ڪيو جنهن جي رات قبر جو مهمان بنجڻو پوندو.

ڪري وٺ جيڪي ڪرڻو ٿئي، وري واپس نه ورتو ٿئي
 حساب ڪتاب ٿيڻو ٿئي، ساري سڀ صاف ڏيڻو آ

هڪ لڙڪو: هڪ ڏينهن حضرت جبريل عليه السلام حضور نبي ڪريم
 ﷺ جي خدمت ۾ آيو. پاڻ ڪريمن وٽ هڪ اصحابي روئي رهيو هيو.

¹ شعب الإيمان (234/2) الترغيب والترهيب (306/1) حياة الصحابة (423/3)

جبريل پڇيو ته هي ماڻهو ڪير آهي پاڻ فرمايائون فلاڻو آهي.
حضرت جبريل امين عرض ڪيو ته ”اسان آدم جي اولاد جي هر
نيڪي جو وزن ڪندا آهيون سواءِ روئڻ جي.“

چو ته ٻانهي جي اکين مان نڪتل هڪ لڙڪ جهنم جا آڙاھ اُجهائي
ڇڏيندو آهي. (تفسير قرطبي)

رويو ويئي روءِ: حضرت انس بن مالڪ رضي الله عنه چيو ته مون
رسول الله ﷺ کان ٻڌو پاڻ فرمايائون ته:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ابْكُوا فَإِنَّ لَمْ تَبْكُوا فِتْبَاكُوا فَإِنَّ أَهْلَ النَّارِ
يَبْكُونَ حَتَّى تَسِيلَ دُمُوعُهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ كَأَنَّهَا جَدَاوِلُ حَتَّى
تَنْقَطَعَ الدَّمُوعُ فَتَسِيلَ الدِّمَاءُ فَتَقْرَحُ الْعُيُونُ فَلَوْ أَنَّ سَفْنًا
أُجْرِيتَ فِيهَا لَجَرَتْ¹

اي انسانو! روئو پر جيڪڏهن روئڻ نه ٿو اچي ته روئڻ جي
ڪوشش ڪيو پوءِ بيشڪ دوزخي روئندا ايستائين جو انهن جي منهن
تي ڳوڙهن جا نشان پئجي ويندا. جيئن پاڻيءَ جون اڏون وهنديون
آهن تانجو انهن جا ڳوڙها ختم ٿي ويندا انهن جون اکيون رت جا نير
وهائينديون. ايترو روئندا جو انهن جي روج واري پاڻي ۾ پيڙيون
وهائجن ته وهي هلن.

¹ تفسير ابن ڪثير (4 / 168) مسند أبي يعلى الموصلي (7 / 161) شرح السنة للبغوي (15 / 253)
مجمع الزوائد (10 / 391) مشكاة المصابيح (3 / 1582) البداية والنهاية (20 / 178)

دوستو! آخرت ۾ ايترو روئڻ به ڪارگر نه هوندو. اڄ پشيماني جو هڪ لڙڪ لکن گناهن جو ڪفارو بنجي وڃي ٿو. روئڻ نه اچي ته روئڻ واري صورت ڪٿي بڻايو. اها صورت به رب کي وڻي ٿي. اڄ جو هڪ لڙڪ به وڏي حيثيت رکي ٿو آخرت ۾ رت جانير وهائي ته به ڪجهه نه ورنندو.

توبه زاري: حضرت زيد بن ربيع کان مروفوع حديث آهي ته جڏهن جهممي دوزخ ۾ پوندا ته ڪو زمانو ڳوڙها ڳاڙيندا رهندا. وري ڪو زمانو اکين مان رت ۽ گند وهائيندا. جهنم جو داروغو کين چونڊو ”اي بد بختو! اوهان دنيا ۾ روئڻ ڇڏي ڏنو هيو. هاڻو جي دنيا ۾ روئو ها ته اڄ اوهان کلندڙ هجو ها!“ (تفسير ابن ڪثير)

جي روئين رت ڦڙا ته به راڻو راضي نه ٿئي،
اڄ هڪ پساھ پرين پرچائي وٺ.
روئي روئي رت ڦڙا رب کي يار ريجهاءِ،
اٿي آڏيءَ رات جو سائين کي به ستاءِ،
اتي دل اڙاءِ جتي سرهو سڏجين ساڻ سين.

پاڻرو! اڄ عملن جو توشو تيار ڪيو، جيڪو ڪجهه اڄ اوهان ڪندؤ
اهو ئي اڳيان ڏسندؤ. اگر اوهان مري ويو ته اوهان جي پاران ڪير
نماز پڙهندو؟ ڪير اوهان جي پاران روزا رکندو. ڪير توهان جي
پاران خير خيراتون ڪندو؟

ڪلو ٿورو روئو گهڻو:

الله تعاليٰ قرآن پاڪ ۾ فرمايو آهي ته:

فَلْيُضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا (التوبة: 82)

پوءِ انهن کي گهرجي ته ٿورو ڪلن ۽ گهڻو روئن.

اي الله جا ٻانهو! گناهه گهٽايو، نيڪيون وڌايو. ڪلڻ گهٽايو روئڻ وڌايو. خطائون ڪيو ٿا ته توبه کي نه وساريو. معافي وٺندا رهو. الله اڳيان روئندا رهو. هڪ اصحابي سڀني حبيب ڪريم ﷺ کان پڇيو ته يا رسول الله چوٽڪارو ڇا آهي؟ پاڻ فرمائون:

أَمْسِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ وَلْيَسْعَكَ بَيْتُكَ وَأَبُكَ عَلَى خَطِيئَتِكَ¹

پاڻ تي پنهنجي زبان بند ڪر ۽ توکي تنهنجو گهر جاءِ ڏئي. (يعني

خانه نشين ٿي ويهه) ۽ پنهنجي گناهن تي روئ.

الله اڪبر! پاڻ ڪريم ﷺ تن نصيحتن ۾ دنيا آخرت جي غمن ڏکڻ ۽ پریشانين کان چوٽڪاري جي وات سمجهائي ڇڏي. بيمودي گفتار کان زبان کي بند رک. هيڏي هوڏي رُلڻ جي بجاءِ پنهنجي گهر ۾ ويٺو ره. دنيا جي پهن پچائڻ جي بجاءِ پنهنجي گناهن تي ڳوڙها ڳاڙيندو ره. اها راهِ نجات آهي.

الله جي رضا: هڪ حديث ۾ آهي ته:

جيڪو ماڻهو پنهنجي گناهن کي ياد ڪري رُٺو ته ان کان رب راضي ٿي ويو.

¹ تفسير القرطبي (10 / 361) المعجم الكبير للطبراني (17 / 270) حلية الأولياء (2 / 9) شعب الإيمان (2 / 239) صحيح الترغيب والترهيب (3 / 27) تاريخ بغداد (9 / 190)

گنمگار جا ڳوڙها : هڪ حديث ۾ آهي ته :

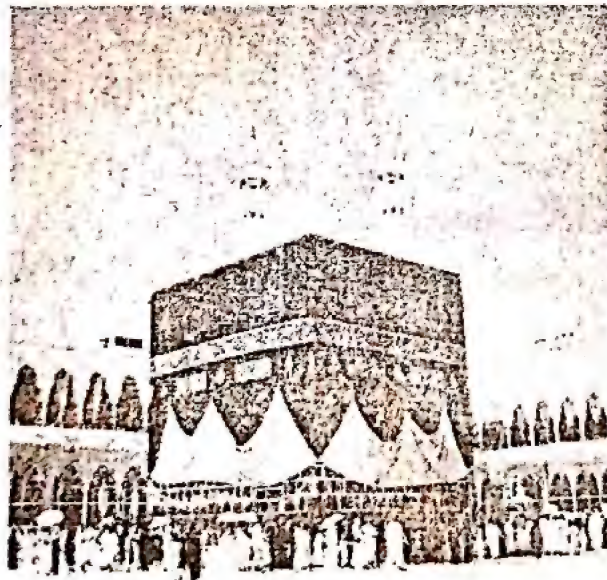
دمعة العاصي تطفئ غضب الرب¹

بيشڪ گنمگار ٻانهي جو ڳوڙهو، الله جي ڌمري جي آڙاهه کي اجهائيندو آهي.

حضرت عيسيٰ عليه السلام کي فرمان :

أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَى عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْ هَبْ لِي مِنْ قَلْبِكَ
الْخُشُوعَ وَمِنْ بَدَنِكَ الْخُضُوعَ وَمِنْ عَيْنِكَ الدُّمُوعَ فَإِنِّي قَرِيبٌ²

الله تعاليٰ حضرت عيسيٰ عليه السلام کي وحي فرمائي ته پنهنجي قلب
جي نيازمندي ۽ پنهنجي بدن جي هيٺائي ۽ پنهنجي اکين جا ڳوڙها
منهنجي حوالي ڪر ته آءٌ نهايت ويجهڙو آهيان.

¹ نزهة المجالس ومنتخب النفائس (31/2)

² أدب الدنيا والدين (ص: 112)

روئڻ بابت بزرگن جا اقوال

1. **حضرت شهر بن حوشب** رحمت الله عليه فرمايو ته:

لَوْ أَنَّ عَبْدًا بَكَى فِي مَلَأٍ مِنَ النَّاسِ لَرَحِمُوا بِبُكَائِهِ¹

جيڪڏهن ماڻهن جي ڪنهن ميڙاڪي ۾ ڪو هڪ ٻانهو زُٺو ته ان جي

روئڻ جي صدقي سڀني تي رحم ڪيو وڃي ٿو.

2. **حضرت خالد خزائي** رحمت الله عليه فرمايو ته:

الله جي خوف ۾ روئندڙن کي مبارڪ آهي، جڏهن الله جي رحمت نازل ٿيندي آهي ته اول روئندڙن کي ملندي آهي پوءِ ٻين کي ملندي آهي.

3. **حضرت امام حسن** عليه السلام تقرير فرمائي رهيا هيا ته:

جماعت منجهان ڪنڊ مان هڪ شخص جي روئڻ جو آواز آيو. پاڻ فرمايائون ”اي روئڻ وارا گهڻو روئڻ چو ته قيامت واري ڏينهن روئندڙن تي رحم ڪيو ويندو.“ هڪ شخص امام حسن عليه السلام کي عرض ڪيو ته مون کي وصيت فرمايو. پاڻ فرمايائون ته ”پنهنجي زبان الله جي ذڪر سان آلي رک، پنهنجون اکيون الله جي خوف جي ڳوڙهن ۾ ڦسيل رک پوءِ گهر جيڪي ڪجهه گهرندين ترڪي عطا ڪيو ويندو.“

(الرقّة والبكاء)

¹ الرقّة والبكاء (ص: 47)

4. **حضرت ابو عمران** عليه السلام فرمايو ته: هر نيك عمل جي جزا آهي، هر چڱائي جو بدلو آهي انجي وزن مطابق پر پانهي جي اک مان نڪتل ڳوڙهي جي نه تور آهي نه وزن پر هڪ هڪ ڳوڙهو جهنم جي باهه جا آڙاهه اُجهائي ڇڏيندو.

5. **حضرت فرقد سبخي** عليه السلام فرمايو ته:

جڏهن پانهو الله جي خوف ۾ روئي ٿو ته ان جا گناهه ائين ڌوپي وڃن ٿا جيئن اڄ ماءُ جي پيٽ مان ڄمي نڪتو هجي ۽ جيڪڏهن پانهو ساري زمين جي جبلن جيترا ڳرا گناهه کڻي اچي رب اڳيان روئي معافي وٺي ته رب ان کي بخشي ڇڏيندو. جيڪو جنت لاءِ روئي ٿو ته جنت رب کي سفارش ڪري ٿي ته خدايا ان کي جنت عطا ڪر ۽ جيڪو دوزخ جي خوف کان روئي ٿو ته دوزخ خود رب وٽ سفارش ڪري ٿو ته اي الله هن کي دوزخ جي باهه کان نجات عطا ڪر.

(الرقّة والبكاء)

6. **حضرت عون بن عبدالله** عليه السلام جڏهن حضرت ابو حازم جي مجلس ۾ آيو ته مجلس ٻڌي روئڻ لڳو پنهنجا ڳوڙها پنهنجي منهن کي ملڻ لڳو. ماڻهن ان جو سبب پڇيس. فرمايائين ته مون حديث پاڪ ٻڌي آهي ته:

ان النار لا تمس موضع الدموع¹

جهنم جا ٽي ڳوڙها لڳا ته اتي جهنم جي باهه نه ڇهندي.

¹ الرقّة والبكاء (ص: 53)

7. عجيب حڪايت: هڪ الله جي ولي جي زال صورت جي ڪارڙي ڪو جهڙي هئي. وفات بعد ان کي خواب ۾ ڏٺائين ته ان جو چهرو نهايت حسين و جميل چمڪي رهيو هيو. پڇيائينس ته هي حسن ۽ جمال تو کي ڪٿان مليو؟ زال چيو ته هڪ رات اوهان تهجد نماز پڙهي زاروزار روئي رهيا هيا. مون اوهان جا ڳوڙها اڳهي پنهنجي منهن کي مليا. انهن ڳوڙهن جي صدقي رب ڪريم مون کي هي حسن و جمال عطا ڪيو آهي.

8. حضرت محمد بن ڪب عليه السلام جو حال هي هيو جو:

يَتَكَلَّمُ وَدُمُوعَهُ سَائِلَةً

پاڻ ڳالهائيندا پيا هيا پر سندس اکيون ڳوڙهن سان جاري هونديون هيون.

اڪيون سي ئي ڌار جن سان پسين پرين کي

ٻئي ڏي ڪيم نهار گهڻو ريسارا سپرين

9. گفتار پر اسرار: حضرت عبدالواحد بن زيد عليه السلام فرمايو ته ”اي

پاڻرو اوهان الله جي محبت ۾ چونه ٿا روئو؟ جيڪو الله جي محبت ۾

روئندو، الله جي ديدار کان محروم نه رهندو. اي پاڻرو! جهنم جي

پڙڪندڙ باهه جي خوف ۾ چونه ٿا روئو؟ جيڪو دوزخ جي خوف کان

روئندو، رب پاڪ ان کي جهنم کان ضرور بچائيندو.

اي پاڻرو! توهان قيامت جي ڏينهن جي گرمي ۽ اُڃ جي خوف ۾ چونه

ٿا روئو؟ جيڪو ان خوف ۾ روئندو رب ان کي روز محشر سڀ خلق

اڳيان جنت جا جام پياريندو.

اي ڀائرو ڇو نه ٿا روئو؟ پنهنجي گناهن تي ائين چوندي پاڻ ايترا رُنا
جوييموش ٿي ڪري پيا. (صفة الصفوة)

ڏکيون جان نه مڙن، تان تان پَنڻُ نه ٿئي

بيون ائين ئي هٿ هڻن، پَنڻُ واريون پٿريون

10. حضرت زياره عليه السلام: هڪ ڏينهن کليو ته کِلڻ جو آواز ظاهر ٿيو.

پوءِ پاڻ استغفرالله چئي زارو قطار رُنو ۽ روئندو رهيو. بعد ۾ ماڻهن
ڪانئس ايترو روئڻ جو سبب پڇيو. فرمايائين ته ڪنهن خوشي جي
ڳالهه ياد آيم تڏهن کليس پر جڏهن پنهنجا گناهه ياد آيم ته بي اختيار
روئڻ اچي ويو. ائين چئي رُنو تان جو بيموش ٿي ويو. (الرقّة والبكاء)

11. پسيو عيب پنهنجا: هڪ ولي الله وٽ هڪ دوست آيو. عرض

ڪيائين ته آءُ جڏهن به اوهان وٽ اچان ٿو ته اوهان کي روئندڙ ڏسان
ٿو. اگر مسجد ۾ ٿو اچان ته اوهان روئندڙ آهيو. اگر گهر ٿو اچان ته
اوهان کي روئندڙ ٿو ڏسان. اگر قبرستان ۾ ڏسان ٿو ته اوهان روئندڙ
نظر اچو ٿا. ڇا سبب آهي؟ جو اوهان ساري زندگي روئڻ ۾ آهيو؟ اهو
بزرگ رُنو ۽ فرمايائين ته ”درد مند ۽ گهنگارُ ته ائين ئي هوندو آهي.“

پسيو عيب پنهنجا پيا ڏوه ڏڪن،

اسان پارا عجيب جي نه ٿا منهن چڙهن،

هو ڏه ڏه پيرا ڏينهن ۾ معافيون ڏئي منن،

”طالب مولائي“ تڏهن ٿا لڙيو لڙڪ پون،

ڏسيو قرب قريب جا ٿيون اوچنگارون اچن،

ته ههڙا حبيب پنهنجا پال پلاڻيا.

دوستو! پنهنجي ڪسائين ڪڇاين، ڏوهن ۽ غلطين کي ياد ڪيو،
وري رب ڪريم جي احسانن ۽ انعامن ڏانهن به نظر ڦيرايو ته مالڪ
مني جهڙو ڀيو ڪو ڪريم رحيم ٿي نه ٿو سگهي. وري اسان جهڙو ڀيو
ڪو بي وفانه ٿو ٿي سگهي.

12. روئڻو روئڻ کان اڳ: ڪنهن بزرگ فرمايو ته گناهن تي روئڻو.
آخرت جي روئڻ کان اڳ. معافي وٺو مار ڪاٽڻ کان اڳ. عمل ڪيو
مرڻ کان اڳ. هڪ الله جو ٻانهو دم دم روئندو رهندو هيو، ڪنهن
ماڻهو ايتري روئڻ کان منع ڪيس. فرمايائين.

بَكَيتُ عَلَى الذُّنُوبِ لِعُظْمِ جُرْمِي
وَ حَقٌّ لِّكُلِّ مَنْ يَّعْبِي الْبُكَاءُ
فَلَوْ كَانَ الْبُكَاءُ يُرَدُّ هَبْنِي
أَسْعَدَتِ الدُّمُوعُ مَعَا دِمَاءُ

پنهنجن وڏن گناهن مٿان آءُ رُٿس ۽ هر هڪ گنهگار تي روئڻ حق آهي
پوءِ جيڪڏهن روئڻ منهنجي غمن کي گهٽائي ته آءُ لڙڪن سان گڏ
رت جانير وهايان.

13. درد دل: حضرت ذوالنون مصري رحمته الله عليه فرمايو ته:

اسان حج بعد يمن جي ملڪ ڏانهن وڃي رهيا هياسين. اسان جي ساٿ
۾ هڪ نوجوان هيو جو خوفِ الاهي، خشوع و خضوع، تواضع ۽ نوڙت
۾ پنهنجو مٿ ڀاڙ هيو. ان جو رنگ ڦڪو ٿي چڪو هيو. هر وقت ان
جي اکين مان آبِ جاري رهندو هيو. ٿڌا ساهه کڻڻ آهون ۽ دانهون

پيرُ ان جي عادت هئي.

سگهن سُن نه سور جي، رڻڪن رنجوري،

پيا آهن پَت ۾ مٿن معموري،

پرت جن پوري تن رويو گذري راتڙي.

يمن ۾ هڪ مردِ كامل جي صحبت ۾ آياسين. ان نوجوان ان بزرگ کي چيو ته سائين اوهان دلين جا طبيب آهيو. منهنجي دل ۾ هڪ درد آهي. ان درد جو هڪ زخم آهي. ان زخم جو ڪو اوهان وٽ مرهم آهي ته ٻڌايو. بزرگ چيو ته ڇا درد آهي؟ چيائين سائين ٻڌايو ته خوف الاهي جي ڇا نشاني آهي؟ بزرگ فرمايو ته خوف الاهي ڪنهن دل ۾ ايندو آهي ته ٻانهو ٻين خوفن کان امن ۾ اچي ويندو آهي. دنيا جون لذتون ڦٽي وينديون آهن. نيڪي جا ڳرا ڪم به آسان محسوس ٿيندا آهن. جيئن بيمار ڪاڏي پيتي جي لذت شين کي ڇڏي ڪوڙي دوا تي صبر ڪندو آهي. پوءِ ان بزرگ ڪجهه نصيحت ڪئي. نوجوان دانهن ڪري ڪريو ۽ سندس دم پرواز ٿي چڪو هيو. (روض الرياحين)

14. مستاني جي نصيحت: هڪ پيري سلطان هارون الرشيد حج

تي ويو. مڪي مان عرفات طرف وڃي رهيو هيو ته رستي ۾ بهلول فقير مستانو بيٺل هيو. جڏهن بادشاهي قافلو شاهي شان و شوڪت سان لنگهيو ته مستانو رڙيون ڪري هارون رشيد کي سڏ ڪندي سندس سواري جي اڳيان وڃي بيٺو. بادشاهه چيو مستانا ڇا ٿو چوين؟ چيائين اي بادشاهه اسان ٻڌو آهي ته ”ساري ڪائنات جا مالڪ حضرت حبيب ڪريم ﷺ جن جڏهن حج تي آيا ته اهڙي اُٺ تي سوار

هيا جنمن تي نهايت ٿوري قيمت وارو ڪجائو پيل هيو. حضور جي سواري کان ماڻهن کي پري رکڻ لاءِ هتو بچو! جا آواز نه هئا. اي بادشاهه تو کي هن سفر ۾ تڪبر وڌائي ۽ بادشاهي رعب تاب جي بجاءِ نياز ۽ نوڙت سان هلڻ پيو آهي. اها نصيحت ٻڌي بادشاهه رڻو ۽ ايتري قدر رڻو جو سندس ڳوڙها زمين تي ڪرڻ لڳا. پوءِ وري بهلول فقير کي چيائين ته ڪا نصيحت ڪر. بهلول هي بيت پڙهيا ۽ هارون رشيد بيحد روئندو رهيو.

يَا صَاحِبِي لَا تَغْتَرِرْ بِتَنَعُمِ
فَالْعُمَرُ يَنْفَدُ وَالنَّعِيمُ يَزُولُ

وَإِذَا حَمَلْتَ إِلَى الْقُبُورِ جَنَازَةً
فَاعْلَمْ بِأَنَّكَ بَعْدَهَا مُحْبُولُ

اي دنيا دارنعمتن کي ڏسي مغرور نه ٿي. عمر پوري ٿي ويندي ۽ نعمتون فنا ٿي وينديون ۽ جڏهن تون ڪو جنازو ڪٿي قبرستان ڏي هلين ته پڪ ڄاڻ ته جلد تنهنجو به ائين جنازو ڪنيو ويندو.

15. آخرت جو خوف: جڏهن ٻانهي جي دل مان الله جو خوف ۽ خشيت نڪري ويندي آهي تڏهن اهو گناهن تي دلير ٿي ويندو آهي. جنمن کي جيتري رب جي سڃاڻ هوندي آهي ان کي اوترو الله جي ذات ۽ آخرت جو ڊپ هوندو آهي. الله جي ڪاوڙ جي ويڙ جو ڊپ، جهنم جي باهه جو ڊپ، موت جي سختي، سڪرات جي تنگي جو ڊپ، قبر جي عذات جو خوف، منڪر نڪير جي پڇاڻي جو خوف،

قيامت جي دردناڪ ڏهاڙي ۾ الله جي بارگاهه ۾ حضوري جو خوف،
عيب اگھاڙا تي پوڻ جو خوف. اهي سڀ اهڙيون ڳالهيون آهن جن
کي ياد رکڻ وارو ٻانهو ڪڏهن به الله جي بي فرماني نه ڪندو پر اتفاقاً
ڪا خطا ٿي به پئي يڪدم ان تي پشيمان ٿي روئي رڙي معافي وٺندو.
16. **روئي روئي رات وهاڻي:** الله جي ٻانهن جي رات روئندي
روئندي ئي گذرندي آهي.

بَكَى الْبَاكُونَ لِلرَّحْمَانِ لَيْلًا
وَبَاتُوا دَمْعُهُمْ مَا يَسَامُونَا

بُقَاعِ الْأَرْضِ مِنْ شَوْقِ إِلَيْهِمْ
تَحَنَّنْ مَتَى عَلَيْهَا يَسْجُدُونَ

17. **الله جا احسان:** الله رب العزت جا ٻانهي مٿان هزار احسان ۽
انعام آهن. هر لمحہ نعمتن جي بارش وسي رهي آهي.

وَأِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا (ابراهيم: 34)

جيڪڏهن اوهين الله جي نعمتن کي ڳڻڻ چاهيو ته
شمار ئي نه ٿا ڪري سگهو.

ٻانهو ڪيترو سرڪش ۽ اياڻو آهي جو جنهن رب جو رزق کائي جنهن
مالڪ جي حڪومت ۾ رهي، جنهن ڪريم جي انعامن سان پلجي رهيو
آهي، وري بي فرماني به انهي مالڪ ذوالجلال جي ڪري رهيو آهي. هر
گهڙي الله ڪريم وڙ ۽ احسان ڪيا پر ٻانهي وري هر گهڙي رب جي

بي فرمائي ڪئي. رب جي ڏنل نعمتن کي رب جي ئي بي فرماين ۾ استعمال ڪيائين. پر الله ڪريم صبور آهي، وري به پانهي کي هزارها بي فرماين هوندي به گرفت يا عذاب نه ٿو ڪري. وري به مهلت عطا فرمائي ٿو ته من پانهو منهنجي بي فرمائي کان معافي طلب ٿئي، من گناهن کان باز اچي وڃي. پانهي کي لازم آهي ته پنهنجي گناهن، خطائن، بي فرماين کي ياد ڪري انهن تي روئي ۽ الله پاڪ کان پنهنجي گناهن جي معافي وٺندو رهي.

18. گناه چڻي وڃن ٿا: حضرت مالڪ بن دينار عليه السلام فرمايو آهي ته گناهن تي روئڻ گناهن کي ائين چاڻي ڇڏيندو آهي جيئن وڻ جا سُڪل پن هوائي چڻي ويندا آهن. (ڪتاب التوبه)

19. ندامت جا ڳوڙها: هڪ گنهگار بدڪار پانهو جڏهن پنهنجي خطائن کي ياد ڪري ٿو ان جي پيشاني پشيماني جي پگهر ۾ پُسي وڃي ٿي، ان جون اکيون ندامت جي ڳوڙهن سان آليون ٿي پون ٿيون ته الله جي رحمت مغفرت جو درياءُ جوش ۾ اچي وڃي ٿو. ان گهڙي ان پانهي جي گناهن ۽ خطائن مٿان معافي جو قلم ڦري وڃي ٿو. عابدين ۽ زاهدن جي اها عبادت جنهن ۾ ناز ۽ غرور هجي تنهن کان گنهگار پانهي جا گناهه جن جي پويان پشيماني هجي ان تي رب جي رحمت متوجه ٿيندي آهي. بزرگن فرمايو آهي ته:

اِنْكَسَارُ الْعَاصِيَيْنَ خَيْرٌ مِّنْ صَوْلَةِ الْمُطِيعِينَ

فرمانبردارن جي ناز کان گنهگارن جو نياز ڀلو آهي.

باب چوٿون

ملائڪن ۽ نبين جو روئڻ

ملائڪ سڳورا ڪيئن الله جي عظمت ۽ بي نيازي
 اڳيان روئي رهيا آهن.
 جبرائيل ۽ ميڪائيل ۽ عرش کي ڪٽڻ وارا ملائڪ
 ڪئين ٿا روئن؟
 الله جي پيارن پيغمبرن ڪيئن روئندي روئندي
 راتيون گذاريون؟
 ڪجهه پيغمبرن جي روئڻ جا دلگداز واقعا جن کي
 پڙهڻ سان دل روئڻ تي مجبور ٿي پوي ٿي.
 حضرت آدم، حضرت نوح عليه السلام جي روئڻ
 جا داستان

رويو ويئي روءِ، ڪلُ مَ جيسين خير ٿئي
اڃا مٿي تو پوري پُلون ڪيتريون

ملائڪن جو روئڻ :

سيد العرب والعجم حضرت محمد مصطفيٰ ﷺ فرمايو ته جبريل عليه السلام جڏهن به مون وٽ ايندو آهي ته روئندو ايندو آهي. چيائين ته جڏهن انڪر جهمم کي الله پاڪ پيدا ڪيو آهي تڏهن ڪان آءُ نه ڪليو آهيان.

هڪ ئي حديث ۾ آهي ته پاڻ ڪريم ﷺ حضرت جبريل عليه السلام کي فرمايو ته ”اي جبريل ڇا سبب آهي جو مون ڪڏهن به ميڪائيل عليه السلام کي ڪلندڙ نه ڏٺو آهي؟“ جبريل چيو ته يا رسول الله! جڏهن ڪان جهمم ۽ ان جي باهه الله تعاليٰ پيدا ڪئي آهي تڏهن ڪان ميڪائيل نه ڪليو آهي هر وقت روئندو رهندو آهي. (احمد)

مدني ڪريم ﷺ فرمايو ته الله جي عرش کي ڪٽڻ وارا ملائڪ الله جي خوف ۾ ايتري قدر روئي رهيا آهن جو انهن جون اکيون نهرن وانگر وهي رهيون آهن. پاڻ فرمايائون آءُ جڏهن معراج ڪندي چوٿين آسمان تي پهتس ته مون کي روئڻ ۽ اوچنگارن جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. مون چيو اي جبريل هي ڇا جو روئڻ آهي؟

عرض ڪيائين ”يا رسول الله آسمان وارا اوهان جي گنهگار امت جي مغفرت لاءِ روئي رهيا آهن.“
(الرقه والبكاء ص: 299)

حضرت آدم عليه السلام جو روٽ :

حديث پاڪ ۾ آهي ته جڏهن حضرت آدم عليه السلام منع ٿيل وٽ جو ميوو کاتو ته رب ڪريم فرمايس ته ”اي آدم توکي منهنجي بي فرماني تي ڪنهن آماده ڪيو؟“ عرض ڪيائين ”اي الله منهنجي زال حوا اها راهه مون کي وٺائي.“ رب فرمايس ته حوا کي اها سزا ڏيندس جو حمل تڪليف سان ڪٽندي ۽ ٻار تڪليف سان ڄڻدي ۽ ماهوار خون جي ڪيس سزا ڏيندس. جڏهن بيبي حوا اها ڳالهه ٻڌي ته رڙيون ڪري رُني. رب فرمايو ته اهو روٽ حوا تي ۽ ان جي نياڻين تي قيامت تائين لازم ڪيم. (تفسير ابن ڪثير)

حضرت حسن روايت فرمائي ته جڏهن حضرت آدم عليه السلام کي جنت مان لاتو ويو ته ٽي سؤ سال روئندو رهيو. تانجو سرانديپ جي ٻيٽ تي سندس ڳوڙهن جي پاڻيءَ سان ساوڪ پيدا ٿي پئي. هڪ روايت ۾ آهي ته اگر ساري دنيا جي ماڻهن اڳين پوين جو روج گڏ ڪيو وڃي ته آدم عليه السلام جو روٽ اڃا به گهڻو ٿيندو. (مسند احمد)

هڪ روايت ۾ آهي ته ٽي سؤ سالن تائين حضرت آدم عليه السلام جون اکيون آليون ئي رهيون. شرمساري ۽ رب جي حياءَ سبب ٽي سؤ سالن تائين پاڻ ڪنڌ مٿي ڪٽي آسمان ڏانهن نه نهاريائون.

تفسير ابن ڪثير ۾ آهي : سهڻي محبوب ڪريم ﷺ جن فرمايو ته توهان جو پيءُ آدم عليه السلام ڪجور جي وٽ وانگر ڊگهو هيو. سندس قد سٺ هٿ هيو. سندس وار ڊگها هيا. جڏهن کانئس داڻي وارو واقعو ٿي پيو ته سندس شرمگاهه ظاهر ٿي پئي ۽ جنت ۾ هيڏي هوڏي ڊوڙڻ

لڳو ۽ وٽن جي پنن سان پاڻ کي ڍڪڻ لڳو. رب ڪريم وحي فرمائيس ته اي آدم مون کان پڇين ٿو ڇا؟ عرض ڪيائين پنهنجي خطا سبب شرمسار آهيان. رب فرمائيس وڃ هيٺ زمين تي. پوءِ زمين تي ٿي سؤ سال رُنو. سندس ڳوڙهن جي پاڻي تي خوشبودار ٻوٽا، وڻ گل پيدا ٿي پيا. پوءِ رب ڪريم کيس معافي ڏني. جڏهن سندس وفات جو وقت آيو ته الله ڪريم جنت مان ڪفن ۽ خوشبوءِ موڪلي. جڏهن بيبي حوا ملائڪن کي ڏٺو ته قريب آئي. حضرت آدم عليه السلام فرمايو ته منهنجي ۽ منهنجي رب جي قاصدن جي وچان هتي وڃ. جيڪي ڪجهه مون کي تڪليف پهتي آهي سا سڀ تنهنجي سبب پهتي آهي. پوءِ ملائڪن کيس پاڻي ۽ پير جي پنن سان غسل ڏنو ۽ اڪي ڪپڙن جو ڪيس ڪفن ڏنائون ۽ قبر ۾ سندس لاءِ سامي کوٽيائون ۽ کيس دفن ڪيائون ۽ چيائون ته آدم جي اولاد لاءِ اها سنت مقرر ڪئي وئي آهي.

(ابن ڪثير، ابن جرير، ابن مردويه مرفوعا)

حضرت نوح عليه السلام جو روڄ رازو:

نوح لفظ جي معنيٰ آهي ”روئندڙ“ پاڻ واقعي به ساري عمر الله جي خوف ۾ روئندا رهيا.

روايت ۾ آهي ته جڏهن نوح عليه السلام طوفان جي اچڻ مهل الله پاڪ کان پٽ جي باري ۾ بار بار سفارش ڪئي ته الله پاڪ فرمائيس ته:

إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ○ (هود: 46)

بيشڪ آءُ تو کي نصيحت ڪيان ٿو متان تون نادانن مان ٿين.

ان فرمان الاهي ٻڌڻ بعد:

بَگي ثَلَاثِيَّةَ عَامٍ حَتَّى صَارَتْ تَحْتَ عَيْنَيْهِ أَمْثَالُ الْجَدَاوِلِ مِنَ الْبُكَاءِ¹
 پاڻ تي سؤ سالن تائين روئندا رهيا تانجو سندن اکين هيٺان گهڻي
 روئڻ سبب چارا ٺهي پيا.

حضرت دائود عليه السلام جي روئڻ جا واقعات :

الله جو پيارو پيغمبر حضرت سيدنا دائود عليه السلام نبي هجڻ سان گڏ
 وقت جو بادشاهه به هيو. تفسيرن ۾ سندس زندگي جي هڪ واقعي جو
 ذڪر ملي ٿو جنهن جي سبب پاڻ بقيه ساري زندگي روئندا ئي رهيا. اهو
 ڪهڙو واقعو هيو جنهن تي پاڻ ايترو رُٿا؟ ۽ پاڻ الله جي خوف ۾ نيٺ
 وهائيندا رهيا؟ ڪتابن ۾ تفصيل سان ان واقعي کي بيان ڪيو ويو آهي.
 تفسير خازن، تفسير طبري، علامه آلوسي، حافظ ابن ڪثير، عبدالوهاب
 نجار وغيره ان قصي کي اسرائيلي روايت سڏيو آهي ۽ فرمايو آهي ته الله
 جا نبيءَ معصوم هوندا آهن. خازن لکيو آهي ته دائود ۽ اوريا جي قصي ۾
 ڪابه خبر ثابت نه آهي پر ٻين امامن مفسرن ان واقعي کي وڏي شرح
 ووسط سان بيان ڪيو آهي ته اها حضرت دائود عليه السلام جي آزمائش
 هئي جنهن تي قرآن شاهد آهي. ان واقعي بعد حضرت دائود عليه السلام
 سڃاتو ته هي سندس آزمائش هئي پوءِ چاليهه ڏينهن سجدي ۾ ڪري پيو
 تانجو سندس ڳوڙهن سان ساوڪ ڄمي آئي.

¹ الرقة والبكاء (ص: 231) الرقة والبكاء (ص: 231) العقوبات (ص: 78) الزهد لأحمد بن حنبل
 (ص: 45) التوابين (ص: 14)

پوءِ الله پاڪ وحي ڪيس ته اي دائود جي بڪارو آهين ته تو کي ماني
ڪارايان، جي اچارو آهين ته تو کي پاڻي پياريان، جي مظلوم آهين ته
تنهنجي مدد ڪيان. پوءِ پاڻ رڙ ڪيائين سندس آه سان ساوڪ جلي
سڙي وئي. پوءِ الله پاڪ فرمايس ته اي دائود اسان تو کي معافي ڏني
سين.¹

حضرت دائود عليه السلام جو روج :

حديث پاڪ ۾ آهي ته جڏهن حضرت دائود عليه السلام کان لغزش
سرزد ٿي پئي ته الله جي اڳيان رنو. ساري دنيا جي ماڻهن جو روج گڏ
ڪجي ته به حضرت دائود عليه السلام جو روج گهڻو ٿي ويندو ۽
جيڪڏهن ساري خلق جو روج ۽ حضرت دائود عليه السلام جو روج هڪ
طرف ڪجي ۽ حضرت آدم عليه السلام جو روج ٻئي طرف ڪجي ته
برابر ٿيندو. (ڪتاب الزهد لامام احمد بن حنبل)

جڏهن حضرت دائود عليه السلام کان لغزش ٿي ته بقيه ساري زندگي
روئندو رهيو. جڏهن به پاڻي پيئندو هيو ته ان ۾ سندس اکين جا ڳوڙها
به گڏجي پوندا هيا. جڏهن به ماني کائيندو هيو ته ضرور سندس اکين
جا ڳوڙها ماني کي آلو ڪري وجهندا هيا ۽ جڏهن به بستري تي
سمهندو هيو ته ضرور سندس ڳوڙهن سان بسترو آلو ٿي پوندو هيو.

(حلية الاولياء: جلد 4 ص 39)

¹ هي واقعو تفسير طبري، تفسير در منشور ۾ وڏي شرح ۽ بسط سان بيان ٿيل آهي. تفسير در منشور ۾ ساڳيو واقعو
مختلف راوين جي حوالي سان لفظن جي ٿوري ڦير ڦير سان ڪيئي ڀيرا بيان ٿيل آهي.

سڄڻ سارو ڏينهن روئندي روئندي گذريو،

اڪين منجهان مينهن وسندي وسندي رات ٿي.

ان واقعي بعد حضرت دائود عليه السلام جي چهري تي ساري زندگي خوشيءَ جا آثار نه ڏٺا ويا ۽ ڪڏهن پاڻي نه پيتائين مگر پاڻي سان اڪين جا ڳوڙها ملي ٿي ويا. (حليۃ الاولياء)

حضرت وهب کان روايت آهي ته جڏهن حضرت دائود عليه السلام نماز لاءِ بيهندو هيو ته ايترو روئندو هيو جو ڳوڙها زمين تائين پهچي ويندا هيا ۽ جڏهن رکوع ڪندو هيو ته ڳوڙها زمين تي ڪرندا هئا ۽ جڏهن سجدو ڪندو هيو ته ڳوڙهن واري آلي زمين تي نرڙ رکندو هيو. (حليۃ الاولياء)

سڄڻ ساري رات روئندي روئندي گذري

پر هفتي پريات ته به اڪيون آليون ئي رهيون

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما کان روايت آهي ته حضرت دائود عليه السلام رات جي پوئين پهر ۾ سجدي ۾ وڃي زور سان روئندو هيو. جيستائين سندس آواز پهچندو هيو هر مخلوق خاموش ٿي ويندي هئي. سندس روئڻ ٻڌي هر مخلوق روئندي هئي. (الرقۃ والبكاء)

جڏهن پاڻ بلند آواز سان زبور شريف پڙهندا هيا ۽ روئندا هيا ته هر مخلوق ۾ روج پئجي ويندو هيو. ڪڏهن پاڻ زبور پڙهندا هيا ته اڏامندڙ پکي به بيهي رهندا هيا ۽ سندس سريلو آواز ٻڌندا هيا. هلندڙ پاڻي به رکجي ويندو هيو. پاڻ ايترو روئندا هيا جو سندن چوڌاري اڪين جي لڙڪن سبب ساوڪ ڄمي پوندي هئي.

ڪڏهن سندن زبور پڙهڻ سان ڦاڙيندڙ جانور سندن محراب جي
چوڌاري ڦري ايندا هئا ۽ روئندا هئا. ڪڏهن پڪي ۽ جانور مري به
پوندا هئا. (الرقه والبكاء)

حضرت وهب بن منبه کان روايت آهي ته:

كَانَ دَاوُدُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا رَفَعَ صَوْتَهُ بِالزُّبُورِ لَمْ يَسْمَعْهُ شَيْءٌ
إِلَّا حَجَلَ بِرَقِصٍ¹ (الرقه والبكاء)

جڏهن حضرت دائود عليه السلام بلند آواز سان زبور شريف پڙهندا هيا
ته جو به ٻڌندو هيو سورقص ۾ اچي ويندو هيو.

بي روايت ۾ آهي ته جڏهن حضرت دائود عليه السلام کان آزمائش
وري وئي ته پاڻ ٻرن بيابانن ڏانهن نڪري ويندو هيو ۽ روئندو رهندو هيو.
جانور ۽ پڪي به ساڻس گڏ روئندا رهندا هيا. پوءِ گھر واپس ايندو هيو ته
گھر وارا روئندا هيا. جڏهن سندس اها حالت ڊگهي ٿي وئي ته سڄدي ۾
ڪري پوندو هيو ۽ روئندو رهندو هيو تانجو ڳوڙهن جي پاڻي تي ساوڪ
جمي پوندي هئي. سڄدي مان مٿو کڻي درد جي دانهن ڪڍندو هيو ته اها
ساوڪ سڙي ويندي هئي. پوءِ آواز آيس ته اي دائود! اگر مظلوم آهين ته
تنهنجي مدد ڪيان. بي لباس آهين ته توکي ڪپڙا ڍڪيان. اچارو
آهين ته توکي پاڻي پياريان. بڪارو آهين ته توکي ماني ڪارايان.

¹ كَانَ دَاوُدُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا رَفَعَ صَوْتَهُ بِالزُّبُورِ لَمْ يَسْمَعْهُ شَيْءٌ إِلَّا حَجَلَ بِرَقِصٍ مَا
حَجَلَ؟ قَالَ كَهَيْئَةِ الرَّقِصِ الرِّقَّةِ وَالْبَكَاءِ (ص: 249)

عرض ڪيائين يا الله مون کي منهنجي خطا هلاڪت ۾ وجهي
چڏيو آهي. پوءِ وري سجدي ۾ ڪري پيو. روئندو رهيو تانجو سندس آواز
اچڻ بند ٿي ويو. پوءِ الله پاڪ مٿس رحم فرمايو. (الرقه والبكاء)

حضرت يحيٰ عليه السلام جو روئن :

حضرت زڪريا عليه السلام الله جو پيارو پيغمبر نهايت پيرسن ٿي
چڪو هيو. سندس گهرواري به ڪراڙي ٿي چڪي هئي. هڪ ڏينهن
الله جي بارگاهه ۾ دعا گهريائين ”يا الله منهنجا هٿا به جمهور ٿي چڪا
آهن، وار اچا ٿي ويا آهن تو ڪڏهن به منهنجي دعا رد نه ڪئي. مون
کي پنهنجي پٺيان مائتن جو خوف آهي ۽ منهنجي زال سنڍ آهي. پوءِ
مون کي پاڻ وٽان ڪو اهڙو وارث عطا ڪر جيڪو منهنجو ڪم
سنڀالي. منهنجو جاءِ نشين ۽ يعقوب جي اولاد جو وارث ٿئي.“

الله پاڪ سندس دعا قبول فرمائي. رب فرمايس ته :

يٰزَكَرِيَّا اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَمٍ اَسْمُهُ يَحْيٰى (مريم: 7)

اي زڪريا اسان تو کي پٽي جي مبارڪ ٿا ڏيون ان جو نالو يحيٰ آهي.
جڏهن حضرت يحيٰ عليه السلام جي ولادت ٿي جيئن ئي ڪجهه وڏو
ٿيو تيئن الله جي خوف ۾ روئن شروع ڪيائين. رات ڏينهن روئندو
رهندو هيو تانجو ڳلن جو گوشت ڳري ويس. هٿا ظاهر ٿي پيس. امڙ
چيس ته ٻچا روئن بند ڪر ته تنهنجي ڳلن تي پها پڌان. پوءِ امڙ ڪپهه
جا پها ٺاهي ڳلن تي ٻڌس ته ٿوري دير ۾ ايترو رنو جو اُهي پها به لڙهي
ويا. صبح شام رات ڏينهن روئندو ئي رهندو هيو. (حليۃ الاولياء)

باب پنجون

تاجدار ڪائنات جو روئن

سهڻي محبوب ڪريم ﷺ جي زندگي پاڪ جو مطالعو ڪجي ٿو ته ساري زندگي ۾ سندن روئن جا داستان ملن ٿا. ڪڏهن جلوت ۾ ڪڏهن خلوت ۾، ڪڏهن گهر ۾، ڪڏهن ميدان جنگ ۾، ڪڏهن نماز ۾، ڪڏهن قرآن پڙهندي، سندن سهڻين اکين مان لڙڪ وهندا رهندا هئا. پاڻ نهايت پاڇه پريا مهربان ۽ غمخوار هيا. سندن زندگي پاڪ جا ڪجهه روئن جا واقعا هن باب ۾ بيان ڪيا وڃن ٿا.

روئي روئي رت ڦٽا رب کي يار ريجهاءِ،
 اتي آڏيءَ رات جو پرينءَ کي پرچاءِ،
 اتي دل اڙاءِ جتي سرهو سڏجين ساٿ سين.

سُنٽ سنڌي سردار جي طلب وڃايم تات،
 جنهن ريجهايو رحمان کي جاڳي ساري رات،
 اتي آڏيءَ رات سُوٽا پير سيد جا.

تاجدار ڪائنات جو روئڻ:

سيد الاولين والآخرين، امام الانبياء والمرسلين، امام القبلتين، حضرت محمد مصطفيٰ ڪريم ﷺ جي زندگي پاڪ جو مطالعو ڪجي ٿو ته رڳو سندن روئڻ جا داستان ملن ٿا. پاڻ نهايت رقيق القلب، مهر ۽ محبت جا پيڪر هيا. سندن سينو محبت جو خزينو هيو. پنهنجي پرائي دوست توڙي دشمن لاءِ پريت ۽ پاڻوهر رحمتن ۽ عنايتن جا درياءُ وهائي ڇڏيندا هيا. ڪنهن غلام جو غم، ڪنهن پرديسي جو الم، ڪنهن يتيم جي بيوسي، ڪنهن دردمند جي بيڪسي ڏسي سندن سهڻين سهڻين اکين مان موتي جهڙا چمڪندڙ ڳوڙها وهي پوندا هيا. ڪڏهن پنهنجي مالڪ حقيقي جي عشق ۽ اشتياق ۾، ڪڏهن ڪنهن پياري جي فراق ۾، ڪڏهن الله جي ذڪر ۾، ڪڏهن امت جي فڪر ۾، ڪڏهن جلوت ۾، ڪڏهن خلوت ۾، ڪڏهن غار حرا جي تنهائي ۾، ڪڏهن غار سيلع جي اڪيلائي ۾، ڪڏهن بقيع غرقدم ۾، ڪڏهن آبواءِ وت مادر مهربان جي مرقد ۾، سندن مبارڪ اکين مان، نوري نيٽن مان چمڪندڙ ڳوڙها وهي، ڳلن تان ڳڙندا، سهڻي سونهاري کي تربتر ڪري ڇڏيندا هيا.

نه ڪلڻ ۾ ڪڏهن تهڪ جو آواز ڪڍيائون، نه روئڻ ۾ ڪڏهن اوچنگار جو آواز ڏنائون. محبوبن جو مسڪرائڻ من موهيندڙ هيو. ته سندن خاموش ڳوڙها عاشقن جا جيءَ جهوريندڙ هيا. سندن روئڻ جا ڪجهه واقعات هتي بيان ڪجن ٿا. مَن اسان جون خشڪ اکيون به آليون ٿي پون.

قرآن پڙهڻ سان روٽن :

حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمايو ته هڪ ڏينهن سهڻي نبي ڪريم ﷺ جن مون کي فرمايو ته مون کي قرآن پڙهي ٻڌاءِ. عرض ڪيم ته يا رسول الله قرآن اوهان تي نازل ٿيو آهي ۽ پڙهي آءُ ٻڌايان! فرمايائون هاڻو تون پڙهي ٻڌاءِ. پوءِ مون سورة نساء پڙهي، جڏهن هن آيت تي پهتس :

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ

شَهِيدًا ○ (النساء: 41)

پوءِ ان ڏينهن ڇا حال هوندو؟ جڏهن اسان هرامت مان هڪ شاهد آڻينداسين ۽ (اي نبي!) اسان تو کي انهن سڀني مٿان شاهد بنائي آڻينداسين. فرمايائون هاڻي ڪافي ٿيو. جڏهن مون سندس چهري مبارڪ کي ڏٺو ته سندس مبارڪ اکيون ڳوڙهن سان وهي رهيون هيون. (بخاري)

نماز ۾ روٽن : مديني جا تاجدار محبوب محمد مختار ﷺ خداوندِ قدوس جي بارگاهه ۾ جڏهن نماز پڙهندا هيا ته سندس نماز پڙهڻ وقت ڪيفيت ڇا هوندي هئي؟

يُصَلِّي وَفِي صَدْرِهِ أَزِيْزٌ كَازِيْزٌ الْمَرْجَلِ مِنَ الْبُكَاءِ¹

ڀاڻ نماز پڙهندا هيا ۽ سندن سيني مبارڪ منجهان روٽن سبب

¹ سنن أبي داود (238/1) صحيح ابن حبان (31/3) المستدرک علی الصحيحین للحاکم (396/1) حلیۃ الأولیاء (211/2) السنن الکبری للبيهقي (357/2) مشکاة المصابيح (316/1) صحيح الترغيب والترهيب (162/3)

ڇڪي جي پيسجڻ جهڙو آواز ايندو هيو.

جنگِ بدر واري رات :

حضرت علي عليه السلام فرمايو ته جنگِ بدر واري رات سڀ ماڻهو ستل هئا ڪو به جاڳڻ وارو نه هيو. سواءِ سهڻي حبيب عربي مٺي محمد ڪريم ﷺ جي. پاڻ هڪ وڻ جي هيٺان نماز پڙهندا رهيا ۽ روئندا رهيا تانجو صبح ٿي ويو. (الترغيب والترهيب)

هي الله جو معصوم نبي آهي جنهن جي خاطر سڀ جڳ جوڙيا ويا هئا. اهو محبوب بارگاه خداوندي ۾ ساري رات روئندي ڏينهن ٿي ڪري ڇڏيائين. هي رهبرن، مرشدن، اڳواڻن، سڀه سالارن لاءِ سبق آهي ته مير ڪاروان، رهبر ۽ رهنما کي پنهنجي نند ۽ آرام قربان ڪرڻو پوندو آهي. ڇو ته محبوب جو هر ڪم امت لاءِ سبق سکيا ۽ تربيت هيو. جنگ واري رات پاڻ جاڳيا ۽ روئندا رهيا. اهو قومي اڳواڻ، ليڊرن لاءِ سبق هيو ته اڳواڻن جي ذميداري آهي ته راتين جو روئي پنهنجي قوم لاءِ الله کان مدد ۽ حمايت حاصل ڪن.

ان قوم جو ڇا حال ٿيندو جنهن جو سردار غفلت جي نند ۾ هجي؟! انهن مريدن جو ڇا حال ٿيندو جن جو مرشد نرم گداز بستر تي آرامي هجي؟ ان فوج کي ڪيئن ڪاميابي ملندي جنهن جو سالار خوابِ خرگوش ۾ هجي؟ اها پيڙي ڪيئن نه غرق ٿيندي جنهن جو ملاح نند جي نشي ۾ مدهوش هجي.

بندر جان پئي ته سڪاڻيا مَ سمهو،
ڪپر توڪن ڪري جيئن ماڻي ۽ منجهه مهِي،
ايڏو سور سهي نند نه ڪجي ناڪڻا.

بدر جي لڙائي ۾ مسلمان صرف ٽي سؤ تيرهن چڻا هئا، جن وٽ
صرف سٺ زرهون، سٺ اٺ ۽ چنڊ تلوارون هيون. صرف حضرت
مقداد وٽ گهوڙو هيو باقي صحابه ڪرام پيادل هيا. ڪافرن جو تعداد
هڪ هزار هيو، جن وٽ هزارين اٺ گهوڙا بي شمار تلوارون زرهون ۽
جنگي ساز و سامان هيا. حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه عرض ڪيو ته
يا رسول الله منهنجي راءِ آهي ته اوهان لاءِ ڪنهن اوچائي تي
ڪڪائون جهڳو (عریشو) ٺاهيون جتان اوهان جنگ جو نقشو ڏسو ۽
غلامن کي هدايتون به ڏيندا رهو. پاڻ اجازت ڏنائون. عريشو ٺاهيو
ويو. پوءِ رات جو ساري فوج سمهي پئي مگر پاڻ ساري رات روئندا
رهيا. سندن سونهاري مبارڪ آلي ٿي وئي. سرزمين بدر کي به محبوبن
جي لڙڪن جو حصو مليو.

روايت ۾ آهي ته پاڻ پيئي پيئي روئندا رهيا، جو چادر مبارڪ ٻار
ٻار ڪري ٿي پئي پاڻ هي لفظ چوندا رهيا.

اَللّٰهُمَّ لَا تَخْذَلْنِي اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اُنْشِدُكَ مَا وَعَدْتَنِيْ

يا الله مون کي نڊامت کان بچائجانءِ. يا الله آءٌ تو کي تنهنجو وعدو ياد
ڏياريان ٿو. يا الله اگر مسلمانن جي هي جماعت هلاڪ ٿي وئي ته روءِ
زمين تي تنهنجي عبادت ڪرڻ وارو به نه بچندو. پوءِ پاڻ تمام ڊگهو
سجدو ڪيائون. سجدي ۾:

يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيْثُ

پڙهندا رهيا ۽ روئندا رهيا تانجو صديق اڪبر ﷺ حضور ﷺ جي اها
 كيفيت ڏسي سڄي ۾ ئي محبوبن کي چمبڙي پيو ۽ عرض ڪيائين
 محبوب هاڻي بس ڪيو، ايترو نه روئو. الله پاڪ اوهان سان فتح ۽ مدد
 جو وعدو ڪري چڪو آهي. پوءِ پاڻ حضرت ابوبڪر رضه جو هٿ وٺي
 ٻاهر نڪتا ۽ هي لفظ فرمائي رهيا هيا:

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ

عنقريب ڪافرن جي هي جماعت شڪست کائيندي ۽ پٺ ڏئي ڀڄندي.
 پوءِ الله پاڪ جو وعدو پورو ٿيو، مسلمان فتحياب ٿيا ۽ ڪافرن کي
 بري طرح شڪست آئي. ستر ڪافر مارجي ويا ۽ ستر ڪافر مسلمانن
 جي قيد ۾ آيا ۽ انهن جو گهڻو سامان مال غنيمت بنجي مسلمانن جي
 قبضي ۾ آيو ۽ پاڻ ڪريمن جيڪا پنهنجي غلامن لاءِ دعا گهري هئي
 سا به سچي ٿي. پاڻ هي دعا گهري هئائون:

اَللّٰهُمَّ اِنَّهُمْ حُفَاتٌ فَاحْبِلْهُمْ

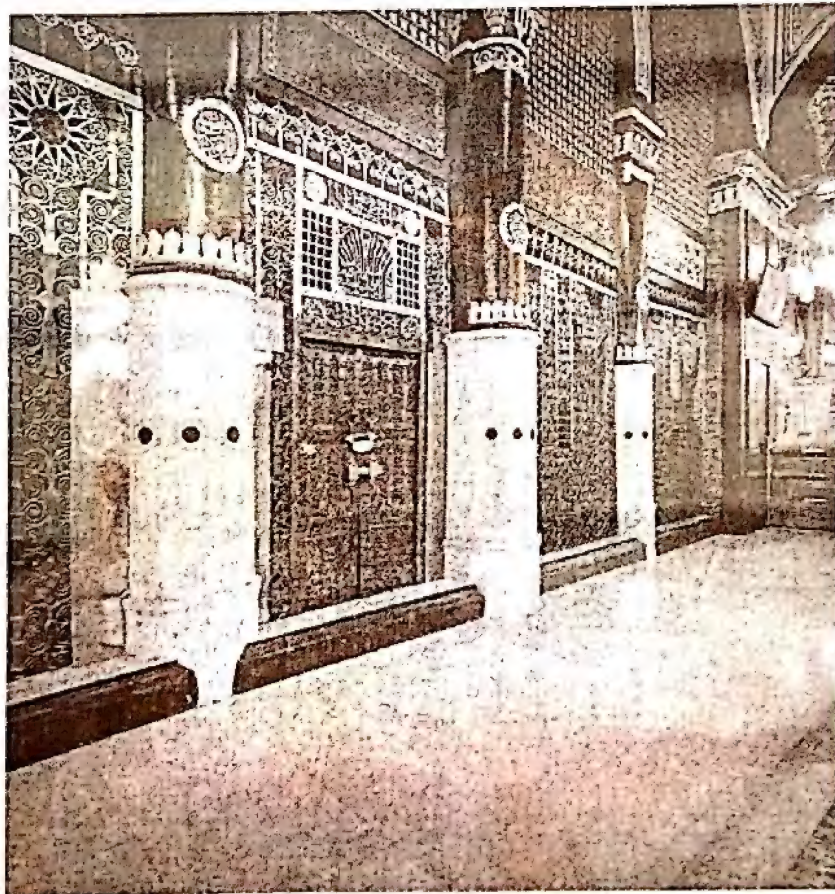
اَللّٰهُمَّ اِنَّهُمْ عُرَاتٌ فَاكْسِمْهُمْ

اَللّٰهُمَّ اِنَّهُمْ جِيَاعٌ فَاشْبِعْهُمْ

اي الله هي پيادا آهن انهن کي سوار ڪر. اهي اگهاڙا آهن انهن کي
 لباس ڏڪاءِ. اي الله اهي بڪارا آهن انهن کي ڍاول بناءِ. سرڪارِ دو عالم
 جي انهيءَ دعا جو اهو اثر ٿيو جو، جيڪي اصحابي به جنگ ۾ آيا هئا
 ڪو به خالي هٿين نه وريو. هر هڪ کي هڪ ٻه اٺ مليو. هر هڪ لباس ۾
 ملبوس ٿي آيو ۽ ڪنهن کي به بڪ جي شڪايت نه رهي.

غمِ حسين ﷺ ۾ غمگين ٿيڻ:

امام حڪم ۽ بيهقي ام المؤمنين سيده ام سلمه رضي الله عنها کان روايت آندي آهي پاڻ فرمائي ٿي ته: مون کي رسول الله ﷺ جي خواب ۾ زيارت ٿي. پاڻ ڪريم ﷺ جو مٿو مبارڪ ۽ ڏاڙهي مبارڪ ۾ مٿي لڳل هئي. مون عرض ڪيو يا رسول الله ﷺ هي ڇا آهي؟ پاڻ فرمايائون ته آءُ هاڻي شهادت حسين ۾ موجود هيس.¹

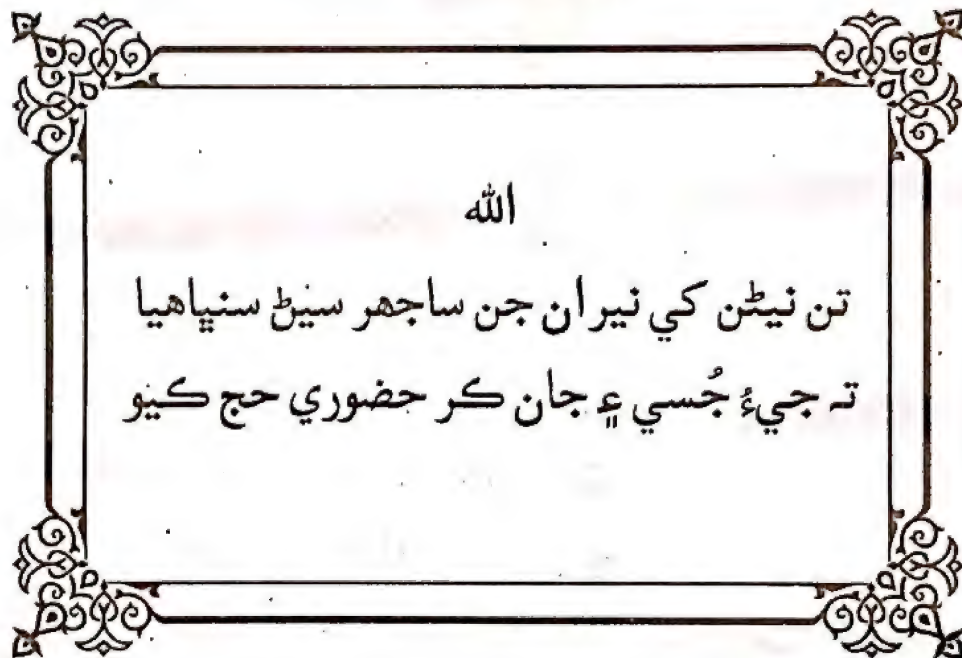

¹ سنن ترمذي ابواب المناقب باب مناقب الحسن والحسين، طبراني 23 ص 373، بيهقي: ج 8 ص 95

باب چھون

صحابہ کرام جو روئڻ

حضرت حبيب ڪريم ﷺ جي صحبت ۾ ويهڻ وارن کي فيض نبوت جو وڏو حصو مليو هيو. انهن جي زندگين ڏانهن نظر ڪجي ٿي ته روز و شب انهن جون زندگيون روئڻ ۾ نظر اچن ٿيون. هن باب ۾ خلفاءِ راشدين ۽ ڪجهه مشهور اصحابن جي روئڻ جا واقعات بيان ڪيا ويا آهن. ڪن کي روئندي ڳلن تي ڳوڙهن جا نشان پئجي ويا، ڪن جا روئندي روئندي دم پرواز ٿي ويا.

صحابه ڪرام ۽ تابعين جو روئڻ

تاجدارِ ڪائنات جو صحابه سميت روئڻ :

حضرت ابوهريره رضي الله عنه تو فرمائي ته جڏهن هيءَ آيت نازل ٿي ته :

تُعْجَبُونَ ۝ وَ تَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ (النجم: 59,60)

چا پوءِ اوهان هن ڳالهه تي عجب ڪيو ٿا؟ ۽ توهان ڪلوثا ۽ روئو نه ٿا!
 اها آيت ٻڌي اصحابِ صفه زارو زار روئڻ لڳا. تانجو انهن جي
 ڳلن تان ڳوڙهن جون قطارون وهڻ لڳيون. جڏهن پاڻ ڪريم انهن
 جون اوچنگارون ٻڌيون ته پاڻ ڪريم ﷺ به صحابه سان گڏ روئڻ لڳا.
 پوءِ پاڻ فرمايائون ته :

لَا يَلْجُ النَّارَ مَنْ بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ

مُصِرٌّ عَلَى مَعْصِيَةٍ¹

اهو شخص جهنم ۾ نه داخل ٿيندو جيڪو الله جي خوف ۾ رنوءِ اهو
 شخص جنت ۾ داخل نه ٿيندو جيڪو گناهه تي هميشگي ڪندڙ آهي.
 يعني گناهه کي پنهنجي عادت بنائڻ وارو بد بخت جنت جو مُنهن نه
 ڏسندو.

رب ڪريم شال اسان کي گناهن کان بچائي. آمين.

¹ اللباب في علوم الكتاب (18 / 226) شعب الإيمان (2 / 233) كنز العمال (3 / 149) ضعيف

الترغيب والترهيب (2 / 181) حياة الصحابة (3 / 422)

حضرت ابوبڪر صديق رضي الله عنه جي تمنا :

حضرت سيدنا ابوبڪر صديق رضي الله عنه فرمايو ته : الله جو قسم مون کي اها ڳالهه وڻي ٿي ته جيڪر آءٌ ڪنهن رستي جي پاسي ۾ ڪو وڻ هجان ها. ڪو اُٺ لنگهي ها ۽ مون کي پڪڙي وات ۾ وجهي کائي ڇڏي ها پر آءٌ بشر نه هجان ها. (بيهقي)

حضرت فاروق عمر رضي الله عنه جو حال :

كَانَ فِي وَجْهِ عُمَرَ خَطَانٌ أَسْوَدَانِ مِنَ الْبُكَاءِ¹

سندن ڳلن مبارڪن تي گهڻي روئڻ سبب ڪارا نشان پئجي ويا هئا. هڪ روايت ۾ آهي ته جڏهن حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نماز پڙهندا هيا ته پويان تن صفن تائين سندن روئڻ جو آواز ٻڌبو آهيو. (حلية الاولياء)

هڪ ڀيري حضرت عمر فاروق رضي الله عنه قرآن پڙهي رهيا هيا جڏهن هن آيت تي پهتا :

الْمُ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ (الحديد: 16)

ڇا اڃا ايمان وارن لاءِ اهو وقت نه آيو آهي؟ جو انهن جون دليون الله جي ياد لاءِ جهڪي پون.

اها آيت ٻڌي پاڻ ايترو رنا جو سندن سونهاري مبارڪ آلي ٿي وئي.

(اختصار المقرئزي: ص 143)

¹ فضائل الصحابة (1/ 253) حلية الاولياء (1/ 51) الرقة والبكاء (ص: 159) تاريخ الخلفاء (ص: 104)

سير السلف الصالحين (ص: 132)

حضرت عمر فاروق جو روح رازو : حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هڪ رات مديني شريف جي گهٽين ۾ پهرو ڏئي رهيا هيا. مسلمانن جي هڪ گهر کان لنگهيا ته هڪ شخص گهر ۾ نماز پڙهي رهيو هيو ۽ نماز ۾ ڏاڍيان آواز سان قرآن پاڪ پڙهي رهيو هيو. حضرت عمر رضي الله عنه جا قدم پاڪ رکجي ويا ۽ قرآن پاڪ ٻڌندا رهيا. اهو شخص جڏهن هن آيت تي پهتو ته :

إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ (الطور: 7)

بيشڪ تنهنجي رب جو عذاب واقع ٿيڻ وارو آهي.

حضرت عمر رضي الله عنه چيو ته ڪعبي جي رب جو قسم، اها ڳالهه برحق آهي. بيشڪ رب جو عذاب واقع ٿيڻ وارو آهي. پاڻ پنهنجي سواريءَ تان هيٺ لٽا ۽ پٽ کي ٿيڪ لڳائي ويٺا روئندا رهيا. پوءِ پنهنجي گهر واپس آيا پورو مهينو بيمار رهيا. ماڻهو پڇڻ ايندا هيا. خبر ڪنهن کي نه هئي ته بيماري ڪهڙي اٿن؟ (ڪتاب الرقة ابن قدام)

حضرت عثمان غني جو روئن :

حضرت ذوالنورين عثمان غني رضي الله عنه بابت اچي ٿو ته :

كَانَ عُثْمَانُ إِذَا وَقَفَ عَلَى قَبْرِ بَكِي حَتَّى يَبُلَّ لِحْيَتَهُ¹

جڏهن پاڻ ڪنهن قبر وٽ بيهندا هيا ته ايترو روئندا هيا جو سندن سونهاري مبارڪ تربتر ٿي ويندي هئي.

¹ سنن الترمذي (553/4) مسند أحمد (503/1) مسند البزار (90/2) المستدرک علی الصحیحین للمحاکم (526/1) حلیۃ الأولیاء (61/1) السنن الکبری للبيهقي (92/4) شعب الإيمان (619/1)

ڪنهن ماڻهو کائڻ پيئڻ نه توهان جنت يا دوزخ جي ذڪر تي ايترو نه ٿا روئو جيترو قبر جي ڳالهه تي روئو ٿا، ان جو سبب ڇا آهي؟ پاڻ فرمايائون مون سهڻي حبيب ڪريم ﷺ کان ٻڌو آهي ته ”قبر آخرت جي منزلن مان پهرئين منزل آهي. جنهن کي اتي چوٽڪارو ملي ويو ته پويون سڀ منزلون آسان آهن پر جو اتي چٽي نه سگهيو ته پويون سڀ منزلون تمام سخت ڏکيون آهن.“

حضرت علي شير خدا ﷺ جو حال:

شير جلي حضرت علي ﷺ جو الله جي خوف ۽ خشيت ۾ ڇا حال هيو؟ ان ڪيفيت کي حضرت حسان بن ثابت رضه هن طرح بيان فرمايو آهي ته حضرت مولا علي رضه جون راتيون ۽ ڏينهن ڪيئن گذرندا هيا؟

هُوَ الْبَكَاءُ فِي الْمَحْرَابِ لَيْلٌ

وَالضَّحَاكُ فِي يَوْمِ الضَّرَابِ

علي اهو آهي جو رات جو محراب ۾ روئندي روئندي رات وهائيندو آهي ۽ ڪلندو تڏهن آهي جڏهن جنگ جي ميدان ۾ بهادري جا جوهر ڏيکاريندو آهي.

ذِكِّي ذَوْنُكَ رِپَاڻَ ۾: بَيِّ وَيْثَا رُونِ،

ڪنهن کي ڪين چوڻ، مَنجِهِن جو مڇ پري.

دم پرواز تي ويو: حضرت زرارہ بن اوفي رضي الله عنه مسجد بني

قشير ۾ جماعت کي نماز پڙهائي رهيا هيا. سورة مدثر جي قرائت شروع ڪيائون. جڏهن هن آيت تي پهتا:

فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ (المدر: 8)

پوءِ جڏهن صور ۾ ڦوڪ ڏني ويندي.

جڏهن پاڻ اهي لفظ پڙهيائون رڙ ڪري ڪريا ۽ سندس

دم پرواز ٿي ويو. (الترغيب والترهيب)

ڪشڪستانِ خنجر تسليم را * هر زمان از غيب جان ديگر است

تسليم جي خنجر سان ڪنلن کي غيب مان هر گهڙي

نٿ نئين جان ملندي آهي.

حضرت سلمان فارسي ؓ جو روٽڻ:

حضرت سلمان فارسي ؓ اهو خوشنصيب اصحابي آهي جنهن لاءِ تاجدار ڪائنات فرمايو ته: ”سلمان اسان جو اهليت آهي.“

جڏهن سندن وصال جو وقت قريب آيو، ان وقت پاڻ مدائن جا حاڪم هيا. وصال وقت پاڻ زاروزار روئڻ لڳا. ماڻهن روئڻ جو سبب پڇيو ته پاڻ فرمايائون ته: منهنجي سهڻي حبيب ڪريم ﷺ فرمايو هيو ته:

لَيَكُنْ بُلْغَةً أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّنْيَا كَزَادِ الرَّاحِبِ

دنيا ۾ توهان جي پونجي مسافر جي توشي جي برابر هجي.

اڄ آءُ مران ٿو مون وٽ مال گهڻو جمع ٿي ويو آهي ان لاءِ تو

روئان ته الله اڳيان ڪهڙو جواب ڏيندس؟ وصال بعد حساب لڳايائون

ته سندس ڪل ملڪيت پندرهن روپين کان وڌيڪ نه هئي.

حضرت عبداللہ بن عمر رضي الله عنهما جون آهون ۽ دانھون :

ھڪ پيري پاڻ فرمايائون جيڪڏھن جھنم منجھان ڪنھن کي ڪڍي دنيا ۾ آندو وڃي ته انجي وحشتناڪ منظر ۽ بدبوءِ ۾ ساري دنيا وارا مري وڃن. پوءِ پاڻ آھون ۽ دانھون ڪري روئڻ لڳا. (الرقۃ والبكاء)

چھري جي چمڪ :

حضرت علي المرتضيٰ شير خدا ﷺ جي خلافت جي دؤر ۾ ڪوفي ۾ ھڪ شخص وفات ڪري ويو. حضرت حيدر ڪرار رضی اللہ عنہ ان جي ڪفن ۽ دفن ۾ شريڪ ٿيا. اڃا دفن ڪري مس موٽيا ته ان جي ماءُ روئندي رڙندي آئي. حضرت شير خدا جي دامن پڪڙي چيائين ته مون پنھنجي ٻچي جو آخري ديدار نه ڪيو آھي. مون کي زيارت ڪرايو. پاڻ دوبارو ان جي قبر کولايائون ۽ ان جو چھرو ڏٺائون ته چوڏھينءَ جي چنڊ وانگر چمڪي رھيو ھيو. سڀني ان جو ديدار ڪيو. رات جو حضرت علي المرتضيٰ رضی اللہ عنہ کي خواب ۾ محبوبن ڪريمين جي زيارت نصيب ٿي. ان نوجوان کي محبوبن ڪريمين جي ڪچھري ۾ ڏٺائون. پاڻ ڪريمين فرمايو ”اي علي هن جي چھري جي چمڪ انهن ڳوڙھن جي سبب آھي جي ڳوڙھا اللہ جي خوف ۾ هن جي اکين مان نڪتا ۽ هن جي ڳلن کي لڳا ھئا.“ (جامع الحڪايات)

ھيانو ڦاٽي پيس :

انصارن منجھان ھڪ اصحابي اللہ جي خوف ۾ زاروزار روئندو ھيو. جڏھن جھنم جي ڳالھ ٻڌندو ھيو ته آھون نڪري وينديون ھيس.

تانجو گهر کان نڪرڻ ڇڏي ڏنائين. اها خبر حضرت حبيب ڪريم ﷺ سان ڪيائون. پاڻ ڪريم ﷺ انجي گهر آيا. اهو اصحابي محبوبن ڪريمن سان مليو ۽ رڙ ڪري ڪريو ۽ دم پرواز ٿي ويس. پاڻ ڪريمن فرمايو ته پنهنجي ساٿي جي ڪفن دفن جو انتظام ڪيو. الله جي خوف ان جو جگر ڦاڙي وڌو آهي. (بيمقي)

هڪ اصحابي جو روٽي بي هوش ٿي ڪرڻ:

تفسير ابن ڪثير ۾ آهي ته جڏهن سمڻي سردار آقاء نامدار محبوب محمد ڪريم ﷺ هيءَ آيت سڳوري تلاوت ڪئي:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَ

قُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ (التحریم: 6)

اي ايمان وارو بچايو پنهنجي جانين کي ۽ پنهنجي گهر وارن کي جهم جي باهه کان جنهن جو پارڻ ماڻهو ۽ پٿر هوندا.

اصحابن ۾ هڪ ڪراڙو اصحابي ويٺل هيو. ان عرض ڪيو ته يا رسول الله ڇا جهم جا پٿر به دنيا جي پٿرن جهڙا هوندا؟ پاڻ فرمايائون ته مون کي ان ذات جو قسم آهي، جنهن جي هٿ ۾ منهنجي جان آهي ته جهم جي پٿرن مان هڪ پٿر ايندو آهي جيئن دنيا جو ڪو وڏو جبل هجي. اهو پٿر سان اهو پير مرد غش کائي ڪري پيو. پاڻ اٿيا ۽ ان جي دل تي هٿ رکيائون ته اهو زندهه هيو. پاڻ فرمايائون اي ڪراڙا چئو ”لا اله الا الله“ ان ائين چيو. پاڻ ڪريمن ان کي جنت جي مبارڪ ڏني. (تفسير ابن ڪثير سورة تحریم)

هڪ روئڻ واري جي بخشش جو قصو:

تفسير قرطبي ۾ هڪ واقعي بيان ڪيو ويو آهي جنهن کي روايت ڪرڻ وارو حضرت علي المرتضيٰ شير خدا ﷺ پاڻ آهي. پاڻ فرمايائين ته محبوب مدني ڪريم ﷺ جي وصال کان پوءِ ٽئين ڏينهن تي هڪ اعرابي آيو. سندن مزار پاڪ تي ڪري پيو. قبر پاڪ جي مٿي ڪٽي پنهنجي مٿي تي وسايائين. روئي چوڻ لڳو ته ”يا رسول الله اسان اوهان جو قول ٻڌوسين جيڪو اوهان پنهنجي رب جي طرف کان ٻڌايو جيڪو قرآن اوهان تي نازل ٿيو ان ۾ آهي ته:

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ

۽ اڳ اهي پنهنجي جانين تي ظلم ڪري ويهن ته تو وٽ اچن. سو مون پنهنجي نفس سان ظلم ڪيا آهن. هاڻي آءٌ اوهان وٽ آيو آهيان منهنجي لاءِ بخشش طلب ڪيو. ائين اهو روئي رهيو هيو ۽ عرض ڪري رهيو هيو ته:

فَنُودِي مِنَ الْقَبْرِ إِنَّهُ قَدْ غُفِرَ لَكَ.¹

مزار پاڪ مان آواز آيو ته بيشڪ تنهنجي بخشش ٿي وئي.

¹ تفسير القرطبي (266/5) البحر المحيط في التفسير (694/3) تفسير الثعلبي الكشف والبيان عن تفسير القرآن (339/3)

باب ستون

حبیب ﷺ جي حب ۾ روئڻ

محبوب مدني تاجدار، اڙين جي آڌار، يتيمن جي
 يار مٺي محمد ڪريم صلي الله عليه وسلم
 جي محبت اسلام جو روح آهي. اها محبت
 ايمان آهي، اها محبت ايقان آهي، عرفان آهي،
 عبادتن جي جان آهي. محبوب جي محبت رهي
 اسلام جي دعويٰ بيڪار آهي. محبوب جو
 وچوڙو عاشقن جون اکيون رٿاري ٿو ته محبوبن
 جي حضوري ۾ به عشق وارا پنهنجا لڙڪا
 روڪي نه ٿا سگهن. محبوب جي محبت ۾
 انسان ته ڇا پر سڪل بند به روئندا رهيا.

مديني جا مير

مديني جا مير سڻ اسان جا سڏڙا،
 پير مبارڪ پير امت تنهنجي آسري.
 مديني جا ڏي سڻ اسان جا سڏڙا،
 تنهنجي آهي ٿي پي ڪندي ساريان ڪانه ڪا.
 مديني جا زالي سڻ منهنجا سڏڙا،
 اجهو تون عالي پي ڪندي نه آهم ڪيڏهين.
 مديني جا گهوت، سڻ منهنجا سڏڙا،
 ڪرنا محمد موت، عاصي تنهنجي آسري،
 مديني جا شاه، سڻ منهنجا سڏڙا،
 ڪارڻ لڳ الله، سگهور سج سڀرين.
 مديني جا ماه سڻ منهنجا سڏڙا،
 پيون وسيلو واه آهيان تنهنجي آسري.
 مديني جا ڄام سڻ منهنجا سڏڙا،
 آهيان تنهنجي سام سگهور سج سڀرين

مدني ڪريم ﷺ جي محبت ۾ روڻ:

مدني مجيب، عربي عجيب، مٺي محبوب محمد ڪريم ﷺ جي محبت اسلام جو روح آهي. اها محبت دين آهي. ايمان آهي، عرفان آهي، ايقان آهي. عبادتن جي جان آهي محبوب جي محبت ري عبادتون بي وزن آهن. خود آقاءِ ڪائنات ﷺ فرمايو ته:

لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَلَدِهِ وَ
وَالِدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ¹

توهان مان ڪوبه تيستائين مومن نه آهي جيستائين آءُ ان کي ان جي پيءُ ۽ اولاد ۽ سڀ ماڻهن کان وڌيڪ محبوب نه هجان.

محمد ۽ متاعِ عالم ايجاد ۽ پيارا،
پدر مادر، برادر جان مال اولاد ۽ پيارا۔

ان محبت ۾ ئي پنهنجن جھانن جي غمن کان نجات جي ضمانت آهي. جو ماڻهو ان در کان هتي ويو اهو الله کان ٿئي ويو.

هر ڪم عشقِ مصطفیٰ سامان اوست
بحرِ برادر گوشهءِ دامان اوست

دنيا ۾ اقتدار ۽ اختيار آخرت ۾ عزت ۽ وقار ان خوشنصيب لاءِ آهي

¹ التفسير المظهر (4/153) صحيح مسلم (1/67) سنن النسائي (8/114) سنن ابن ماجه (1/26)

مسند أحمد (20/397) الايمان لابن تيمية (ص: 13)

جنهن جي من ۾ محبوب جي محبت ۽ سيني ۾ سڪ ۽ سوز سمايل آهي. اندر ۾ محبوب جي محبت جا مڇ متل آهن.

ڪي محمد سڌ وفا تون ٿو هم تير ۽ ٿين

يه جهاڻ چيز ه ڪيالوح و قلم تير ۽ ٿين

دنيا جون ڪاميابيون، آخرت جون ڪامرايون، ان انسان جا قدم چمن ٿيون جنهن پنهنجي اندر ڪي عشق حبيب سان سينگاريل، جنهن پنهنجي اکين ڪي محبوب جي عشق جي ڳوڙهن سان آلو ڪيو.

محمد ڪي محبت ه ۽ سند آزاد هون ڪي،

خدا ڪي دامن توحيد ميں آباد هون ڪي،

محمد ڪي محبت دين حق ڪي شرط اول ه ۽،

اسي ميں هو اگر خالي تو سب ڪجه نا مڪمل ه ۽.

محبوب جي محبت ۾ اڪيون آليون ڪرڻ، سڄڻ جي سڪ ۾ روئي پانڌ پسانڻ، اها هڪ عظيم نعمت آهي، جا پاڳ وارن ڪي نصيب ٿيندي آهي. جڏهن محبوب جي محبت مَن ۾ سمائي آهي ته عشق ۾ اڪيون گونگي مينهن مثل پيون وسڪارا ڪنديون آهن. پوءِ اهي نينهن جا نيسارا بند ٿيڻ جا نه هوندا آهن. اها اڪ جا سڄڻ جي سڪ ۾ آلي ٿي ان ڪي ضرور دلبر جو ديدار عطا ڪيو ويندو.

رسول نَما: حضرت سيد حسن عليه السلام الله جو ڪامل ولي هيو. جيڪو ”رسول نَما“ جي لقب سان مشهور هيو. چا لاءِ اهو ماڻهن ڪي رسول الله جو ديدار ڪرائيندو هيو.

هڪ ڏينهن سندن گهرواري عرض ڪيو ته توهان ٻين کي رسول
الله جو ديدار ڪرايو ٿا. ڪڏهن ته اها مهرباني مون سان به ڪيو.
بزرگ فرمايس ته تون هار سينگار تيل ڦليل ڪري تيار ٿي. اڄ رات تو
کي محبوبن جو ديدار ٿيندو. هيڏهن بيبي صاحبه هار سينگار ڪيا
هوڏهن بزرگ وڃي پنهنجي سالي کي چيو ته ڏس! آءُ ڪراڙو ٿي ويو
آهيان، هي تنهنجي پيٽ جو هار سينگار ٿي ڪري سوچا لاءِ؟ ڀاءُ اچي
ڏٺو ته واقعي پيٽ هار سينگار ڪيو ويٺي آهي. ڀاءُ ان جو مطلب پيو
سمجهيو ۽ پيٽ کي سخت ماريائين. ڀاءُ ته مار ڪڍيو هليو ويو، مائي
زاروزار روئندي رهي. وٺي سڱ مان محبوب کي سڌڙا ڪيائين.

تنهنجي ديدار لاءِ دلبر لڳم لنگون لنگون اندر ٿوري،
پر به بيحال ڪيو بيوس ٿي دل يار وٽين زوري.

مائي روئندي روئندي ننڊ پئجي وئي ته خواب ۾ مدني ڪريم ﷺ جو
ديدار نصيب ٿي ويس. صبح جو مڙس جا قدم چمياڻين. عرض
ڪيائين ته هي چاراز هيو جو اول ته مار ڪرايو، پوءِ محبوب جو ديدار
ڪرايو؟ پاڻ فرمايائون ته تو کي محبوب جي محبت ته هئي پر روئڻ نه
هيو. روئڻ بنا ديدار نه ٿو ٿئي. ان لاءِ مون تنهنجي روئڻ جو حيلو
بنايو. جڏهن تون رڻين ته تو کي ديدار جي دولت نصيب ٿي وئي.

اي ديدار جا مشتاقو! محبوب جي محبت ۾ روئو. روئي وري وري به
روئو. اڃا وري به روئو. اڃا به ديدار نه ٿيو آهي ته وري به روئو. پوءِ ڏسو
ته قرب جا در کلن ٿا يا نه!!!

عاشق دا کم اے روئڻا دھوئڻا بن روئڻ نهين منظورِي،
 کوئي تاں روندے نه ڏيڍ دي خاطر کوئي روندے نه وڃ حضورِي،
 دل رووے بھانويں اکھياں روون وڃ عشق دے رووڻ ضروري،
 ”اعظم“ عشق وڃ روئڻا پيندا بھانويں حاضر هو بھانويں دُوري۔

جي روئڻ سان پرين پرچن ته سڄي رات روئڻ،
 ڌرتي سڀ ڌوئڻا لڙڪن ساڻ لطيف چئي.

ٿوبان جو سوز و گداز: محبت جو ماريو، درد جو يگانو، حضرت ٿوبان

ﷺ محبوبن جي سامهون ويٺو هيو پر سندس اکين مان نير وهي رهيا هئا.

آهون ۽ دانمون منهنجو هيٺو ڪري هوءَ،
 سڄڻ روبرو سڪان ته به سڪ نه لهي.

آهون ۽ دانمون منهنجو هيٺو ٿيم هڏ،
 سڄڻ گوڏي گڏ سڪان ته به سڪ نه لهي.

هڪ ڏينهن حبيب ڪريم ﷺ فرمايس ته اي ٿوبان! تون رات
 ڏينهن روئندو رهندو آهين. ڏينهن ڏينهن هيٺو ٿيندو وڃين ٿو. ان جو
 ڇا سبب آهي؟ ڪا بيماري آهي يا ڪو درد آهي ته ان جو علاج
 ڪجي. عرض ڪيائين ته جيستائين اوهان کي نه ٿو ڏسان دل کي قرار
 نه آهي. جڏهن توهان جو ديدار ڪيان ٿو ته دل باغ بهار ٿي وڃي ٿي. پر
 آخرت ۾ اوهان جو مقام تمام اعليٰ هوندو، اُتي هي اوهان جو ديدار
 نصيب ٿيندو الا ئي نه!

ان آخرت جي جدائي جي فڪر مون کي هيٺو بنايو آهي. ٿوري دير ۾ جبريل امين آيو. رب ڪريم جو پيغام آيو ته اسان اطاعت گذارن کي جنت ۾ جدائي جو صدمو نه ڏينداسين بلڪه انهن کي محبوب سان گڏ رهائينداسين. (تفسير قرطبي)

عشق به عجيب شيءِ آهي! اڄ ته محبوب سان گڏ آهي پر آخرت جي جدائي ۾ هنجون هاري رهيو آهي ته آخرت ۾ هي قرب جون ڪچمريون نصيب ٿينديون لائي نه! ان فراق ۾ عاشق ڳوڙها ڳاڙي رهيو آهي.

﴿جمالِ مصطفوي ﷺ﴾

حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه حبيب جي حُسن جا تذڪرا پي ڪيا. ٻُڌندڙن جي اکين مان ڳوڙها پي ٿميا. ماڻهن عرض ڪيو ته اي مصعب! محبوبن جي حُسن جي ڪا جملڪ اسان کي بيان ڪري ٻڌاء. پاڻ گوڏا پڇي ويٺا. گردن جهڪائي، نظر هيٺ ڪري فرمايائون ته: رسول الله ﷺ جي رنگ ۾ سفيدي ۽ سُرخي جو حُسين مِلاپ آهي. اڪيون مبارڪ ڏاڍيون سَهڻيون آهن. ڀرون مليل، وار سڌا آهن. سونهاري گهاٽي، ٻن ڪلھن جي وچ ۾ مفاصلو. سندن گردن مبارڪ ائين جيئن چانديءَ جو چاڳل هجي. هٿن جون تريون ۽ قدم پلڪ وٽندڙ آهن. جڏهن پاڻ هلن تات ائين ٿولڳي جيئن مٿاهين کان هيٺ لهي رهيا هجن.

جڏهن پاڻ بيٺا آهن ته ائين ٿو لڳي جڻڪ ڪنهن پهاڙ مان
 نڪري آيا هجن. جڏهن پاڻ ڪنهن ڏي مُنهن ڪن ٿا ته پوري طرح
 متوجھ ٿي وڃن ٿا. سندن چمري مبارڪ تي پگهر جا قطرا موتيءَ
 وانگر پيا محسوس ٿين. قد مبارڪ نه ڊگهو نه بندرو. سندن ٻن ڪلھن
 جي وچ ۾ مُهرِ نبوت آهي. جي ڪو ماڻهو اوچتو کين ڏسي ٿو ته
 مرعوب ٿي وڃي ٿو. جيڪو سندن صحبت ۾ رهي ٿو ته ساڻن محبت
 ڪرڻ لڳي ٿو. پاڻ سڀني کان وڌيڪ سخي ۽ سڀني کان وڌيڪ
 جرئت وارا ۽ بهادر آهن. گفتار ۾ سچا، وعدي وفائي ڪرڻ وارا
 آهن. سڀ کان نرم طبع، رهڻي ڪهڻي ۾ سڀني کان سٺا آهن. سندن
 جھڙو نه مون ڪو اڳ ڏٺو نه پوءِ. جڏهن حضرت مصعب بن عمير رضي
 الله عنه اهو بيان ڪري رهيو هيو ته سڀ سامعين خاموش ٻڌي رهيا هئا ۽
 عاشقن جي اکين ۾ شوقِ دیدار جا ڳوڙها وهي رهيا هئا.

(فدائون من عصر الرسول - از احمد الجدع)

سريارِ دا نذرانہ : حضرت بي بي عائشہ رضي الله عنها فرمايو سمڻي

محبوب جي وصال کان پوءِ هڪ عورت آئي. عرض ڪيائين ته :

اَكْشَفْنِي لِي قَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَشَفْتُهُ

لَهَا فَبَكَتُ حَتَّى مَاتَتْ¹

چيائين ته مون کي محبوبن ڪريمن جي مزار پاڪ جي زيارت ڪراءِ.

¹ الشفا (23/2) تاريخ مكة المشرفة والمسجد الحرام والمدينة الشريفة والقبر الشريف (ص: 326)

مون حجري شريف جو دروازو ڪوليو. مزار انور جو ديدار ڪندي
رهي ۽ روئندي رهي. روئندي روئندي دم پرواز ٿي ويس.
ڪنهن عاشق چيو آهي ته :

سر يار دا نذرانه لے يار دے کول آئے،
محبوب دی مرضی اے گل لاوے يا ٽھڪراوے

ڪِلٽُ وسري ويو : محبوبن ﷺ جي جدائي ۾ هر عاشق جي اک آلي
هئي پر ڪافي صحابه ڪرام کان ڪِلٽُ وسري ويو. حضرت ابو جعفر
ﷺ سیده فاطمة الزهراء رضي الله عنها جي باري ۾ بيان فرمايو ته :

مَا رَأَيْتُ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ضَاحِكَةً بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ¹

محبوبن ڪريمين ﷺ جي وصال بعد مون فاطمة الزهراء کي
ڪڏهن به ڪلندي نه ڏٺو.

حضرت علي رضی اللہ عنہ بيان فرمايو ته جڏهن به فاطمه سائڻ محبوبن ﷺ جي
مزار پاڪ تي ايندي هئي ته :

أَخَذْتُ قَبْضَةً مِنْ تَرَابِ الْقَبْرِ فَوَضَعْتَهُ عَلَى عَيْنَيْهَا وَبَكَتْ وَأَنْشَأَتْ تَقُولُ:
سَيِّدَهُ سَائِلٌ مَزَارِ پَاڪ جِي مِٽِي مَبَارَك جِي مُنِ ڪُٽِي اڪين سان لڳائي

¹ المعجم الكبير للطبراني (399/22) حلية الأولياء (43/2) سبل الهدى والرشاد (49/11) شفاء
(450/2) حياة الصحابة (52/3) سلوة الكئيب بوفاة الحبيب (ص: 165) إتحاف الزائر (ص: 167)

محبوبن جي ياد ۾ روئي چوندي هئي ته:

مَاذَا عَلَى مَنْ شَمَّ تَرْبَةَ أَحْمَدَ ... أَلَا يَشْمُ مَدَى الزَّمَانِ غَوَالِيَا

صُبَّتْ عَلَى مَصَائِبُ لَوْ أَنَّهَا ... صُبَّتْ عَلَى الْأَيَّامِ عَدَن لِيَالِيَا¹

جنهن ماڻهو سهڻي محبوب جي مزار پاڪ جي مٽي کي سنگهيو آهي
انکي زندگي ۾ ڪنهن ٻي خوشبوءِ جي ضرورت نه آهي. سندن وصال
سان جيڪي مصائب مون تي آيا آهن سي جي چٽي ڏينهن تي پون ها
ته ڦري رات ٿي پوي ها.

آئيني ۾ جلوهء يار: صحابه ڪرام کي جڏهن محبوب ﷺ جي ياد
ايندي هئي ته حضور جي حُجرن ۾، رَندَن رَاهُن تي محبوب کي
ڳوليندا هئا. مَن ڪٿان جانب جو جلوه نظر اچي وڃي. تفسير روح
المعاني ۾ علامه آلوسي هڪ عجيب روايت آندي آهي ته:

بعض الصحابة أحب أن يرى رسول الله ﷺ فجاء إلى ميهونة
فأخرجت له مرآته فنظر فيها فرأى صورة رسول الله ﷺ ولم ير
صورة نفسه²

جڏهن صحابه ڪرام کي محبوب جي ياد تڙپائيندي هئي ته اُهي

¹ سبل الهدى والرشاد في سيرة خير العباد (337/12) تاريخ الخميس في أحوال أنفس النفيس (2/

173) جمع الوسائل في شرح الشكائل (2/210) شفاء (2/450) تاريخ مكة المشرفة والمسجد

الحرام والمدينة الشريفة والقبر الشريف (ص: 321)

² غاية الأمان في الرد على النبهاني (1/298)

بيبي ميمونہ وٽ ايندا هئا. اها کين محبوبن جو آئينو ڏيکاريندي هئي ته آئيني پنهنجي صورت ڏسڻ جي بجاءِ انهن کي محبوب ﷺ جو جلوو نظر اچي ويندو آهي.

عشق و محبت جو انوکو مثال:

عشق و محبت جو هي به هڪ عجيب داستان آهي. شروعاتي دور ۾ سھڻا حبيب ڪريم ﷺ هڪ ڪجيءَ جي ٿڙ کي ٽيڪ لڳائي جمعي شريف جو خطبو ڏيندا هيا. گھڻي دير تائين کين بيبي ارشاد ڪرڻو پوندو هيو. هڪ عورت عرض ڪيو ته ”يا رسول الله منهنجو پُٽ وادو آهي اگر اجازت هجي ته اوهان لاءِ هڪ منبر ٺهرايان ان تي ويهي خطبو ڏيو.“ پاڻ اها درخواست قبول ڪيائون. جڏهن جمعي جو ڏينهن آيو ته پاڻ ان منبر تي خطبي ڏيڻ لاءِ ويٺا ته اهو ڪجيءَ جو سڪل ٿڙ حبيب جي هجر ۽ فراق ۾ ريهون ڪري روئڻ لڳو. حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه ان ٿڙ جي روئڻ جي ڪيفيت بيان ڪندي فرمايو:

فَصَاحَتِ الذَّخْلَةُ صِيَاخَ الصَّبِيِّ ثُمَّ نَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَمَّهَا إِلَيْهِ تَزْنُّ أُنَيْنَ الصَّبِيِّ الَّذِي يُسْكَنُ¹

ڪجور جي ٿڙ ٻارن وانگر روئڻ شروع ڪيو.

¹ معارج القبول بشرح سلم الوصول (3/ 1101) صحيح البخاري (4/ 195) شرح مشڪل الآثار (10/ 386) السنن الكبرى للبيهقي (3/ 277) دلائل النبوة للبيهقي (6/ 66) معجزات النبي صلى الله عليه وسلم (ص: 124) تاريخ الإسلام (1/ 354) البداية والنهاية (6/ 140)

پاڻ ڪريم ﷺ منبر کان هيٺ لهي آيا، ان کي پاڪرم ورتائون ته اهو سڪل تڙ ٻارڙن وانگر سڏڪا پريندي خاموش ٿي ويو.

هڪ روايت ۾ آهي ته پاڻ ڪريمن ﷺ فرمايو ته جيڪڏهن ان کي پاڪرم نه پايان ها ته قيامت تائين ائين روئندو رهي ها.

حضرت انس بن مالڪ رضي الله عنه ان تڙ جي محبت جو تذڪرو هن طرح ٿو ڪري ته :

فَسَبِعْنَا لَكَ الْجَذْعَ صَوْتًا كَصَوْتِ الْعِشَارِ حَتَّى جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا فَسَكَتَتْ¹

اسان ان ڪجيءَ جي سڪل تڙ منجهان روئڻ جو آواز ٻڌو. ائين پيو روئي جيئن ڪا ڏاڇي ڪڍڪاٽ ڪندي آهي. پاڻ ڪريم ﷺ آيا ۽ ان تي اچي شفقت جو هٿ رکيائون ته اهو خاموش ٿي ويو.

هي به محبت جو عجيب داستان آهي جو هن حبيب ﷺ جي لاءِ انسان ته روئن ٿا جن ته روئن ٿا پر سڪل وڻ به حبيب جي حُب ۾ ريهون ڪري ٿا روئن. ٻي هي به ڳالهه معلوم ٿي ته جيڪي حبيب جي سِڪ ۾ روئندا آهن انهن کي محبوبن جو پاڪرم نصيب ٿيندو آهي.

مولاءِ روم هن واقعي کي پنهنجي مثنوي ۾ هن طرح بيان ڪيو آهي ته :

استن حنانه در حجر رسول * ناله مے زد همچون ارباب عقول

¹ صحيح البخاري (4/196) الاعتقاد للبيهقي (ص: 270) السنن الكبرى للبيهقي (3/276) معجزات

النبي صلى الله عليه وسلم (ص: 124) البداية والنهاية (6/140) الطبقات الكبرى (1/194)

گفت پيغمبر چه خواهی اے ستون * گفت جانم از فراق گشت خون
 مسندت من بودم از من تاختی * بر سر منبر تو مسند ساختی

رسول ڪريم ﷺ جي وڇوڙي ۾ ڪجيءَ جو تڙ انسانن وانگر رڙيون ڪري
 رنو. پاڻ ڪريمن پڇيس ته اي تڙ تون چو توروئين؟ چيائين توهان جي
 فراق ۾ منهنجي جان خون ٿي وئي آهي. پهريائين آءُ اوهان جي مسند
 هيس. هاڻي اوهان مون کان ڪنارو ڪري منبر کي مسند بنايو آهي.

اذانِ بلالي: جڏهن سهڻي محبوب ﷺ هن دنيا کان پردو فرمايو ته
 عاشقن جون بيتاب نگاهون محبوب جي وڇوڙي ۾ زار و زار روئنديون
 رهيون. هر اک وري ان جلون ڏسڻ لاءِ تڙپي رهي هئي. پروانهءَ عشق
 حبيب حضرت بلال رضی اللہ عنہ جو هي حال هيو جو مديني جي گلين ۾ رڙندو
 روئندو پڇندو پي وٽيو ته توهان منهنجو مصطفيٰ ته ڪونه ڏٺو؟ مون
 کي محبوب جي ته ڪا خبر ڏيو. آخر وڇوڙي جو غم نه سهندي مديني
 پاڪ مان هليو ويو ته هاڻي حبيب کان سواءِ اهي هٽ ڪجرا خالي
 ڏسي دل سهي نه ٿي سگهي. پاڻ شام ملڪ جي حلب نالي شهر ۾ وڃي
 رهيو. رٿندي تڙپندي ڇهه مهينا گذري ويا. هڪ رات خواب ۾ جانبين
 جو جمال نظر آيس. پاڻ فرمائي رهيا هيا ته:

مَا هَذِهِ الْجَفْوَةُ يَا بِلَالُ أَمَّا أَنْ لَكَ أَنْ تَرْوُرَنِي يَا بِلَالُ!¹
 اي بلال هي ڪهڙي جدائي آهي؟ ڇا اسان جي ملڻ لاءِ اي بلال

¹ نيل الأوطار (114/5) شرف المصطفى (196/3) سبل الهدى والرشاد (359/12)

تنهنجي دل نه ٿي چاهي؟

بس بلال جيئن سجاڳ ٿيو ته ليڪ يا رسول الله جانعرا هڻندو مديني پاڪ ڏي هليو. جڏهن مديني ۾ آيو ته اول مسجد نبوي ۾ اچي محبوبن کي ڳوليائين. مسجد ۾ حجرن ۾ جڏهن محبوب جو جلوو نظر نه آيس ته سرڪار جي مزار پاڪ تي اچي رڻو. عرض ڪيائين ته يا رسول الله اوهان فرمايو ته اچي مون سان ملي وڃ. هاڻي آءُ ملڻ آيو آهيان ته مون کي ديدار ڪرايو نه!!! ائين چئي روئندي روئندي بي هوش ٿي ڪري پيو. گهڻي دير بعد هوش ۾ آيو. هوڏهن جڏهن مديني وارن کي خبر پئي ته محبوبن جو بانگو بلال اچي ويو آهي ته مديني جا سڀ ماڻهو ڪراڙا، جوان، ٻار، مرد، عورتون سڀ گڏ ٿي ويا. چيائون ته اي بلال! اڄ اها بانگ چئي ٻڌاءِ جيڪا رسول الله ﷺ جي دؤر ۾ چوندو هئين. بلال چيو ته آءُ اها بانگ چئي نه ٿو سگهان. ڇو ته جڏهن بانگ چوندو هيس ۽ جڏهن اشهدان محمد رسول الله چوندو هيس ته سڀئي محبوب ڏانهن اڪيون کڻي ديدار ڪندو هيس. هاڻي اڪيون کڻي ڪنهن ڏانهن ناهريان؟ ايتري ۾ امام حسن ۽ امام حسين رضي الله عنهما آيا. چيائون بلال! اڄ اها بانگ ٻڌاءِ جا رسول الله ﷺ جي وقت ۾ هن مسجد ۾ چوندو هئين. حضرت بلال رضه چيو ته آءُ اوهان جي فرمائش ڪيئن رد ڪيان جو مون ڏٺو ته رسول الله ﷺ اوهان کي ڪلمن تي کڻي گهمائيندا هيا. پوءِ حضرت بلال رضه مسجد نبوي جي ڇت تي بيهي بانگ ڏيڻ شروع ڪئي. جڏهن عشق و محبت ۾ ڀرپور عاشق جا آواز مديني جي فضاءن ۾ گونجيا ته مديني جا ماڻهو سڌڪڻ لڳا، روئڻ لڳا، آهن ڀرڻ لڳا. اڄ محبوب ﷺ جو وقت ياد اچي ويو. اڄ اُهي پرين جا پُور پئجي ويا.

فَلَمَّا أَنْ قَالَ أَشْهَدُ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ خَرَجَ الْعَوَاتِقُ مِنْ
خَدُورِهِنَّ فَقَالُوا أَبْعَثْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَمَا رَأَى يَوْمٌ أَكْثَرَ بَاكِيًا وَلَا
بَاكِيًا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ ذَلِكَ الْيَوْمِ¹

جڏهن بلال اشهد ان محمد رسول الله جا لفظ چيا ته سڀ ماڻهو ته
بيتاب روئي رهيا هئا پر پردي دار عورتون گهرن مان نڪري پيون.
سڀني اهو سمجهيو ته رسول الله ﷺ اچي ويا آهن. سمڻي محبوب ﷺ
جي وصال بعد ان ڏينهن تي جهڙو مرد ۽ عورتون رُنا اهڙو ڪڏهن به
مديني وارا نه رُنا. بلال ﷺ به بانگ پوري ڪري نه سگهيو. روئندي
روئندي بيهوش ٿي ڪري پيو. هي سڀ عشق و محبت جو عالم هيو.
الله پاڪ شال اسان کي به سمڻي سردار جي سچي محبت ۽ عشق عطا فرمائي.

جمال حبيب ۽ :

حضرت حبيب ڪريم ﷺ جو حسن بي مثال اهڙو هيو جنهن به هڪ پيرو
محبت جي نگاه سان ڏٺو سو سندن گرويدو ٿي پوندو هيو. پوءِ اهو محبوب
جي محبت ۾ پيو روئندو هيو.

از حسن جان فرايت تن مُرده زنده گردد

ز کدام باغ اے گل که چنین خوش است بویت

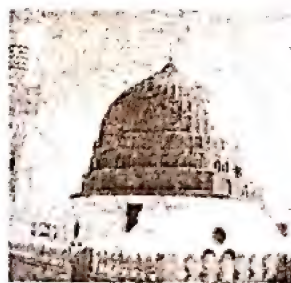
اي محبوب تنهنجي حسن جان افزا سان مُرده جسم زنده ٿي پون ٿا.
تون ڪهڙي باغ جو گل آهين جو تنهنجي سُرهان اهڙي بينظير آهي.

¹ أخبار وحكايات للغساني (ص: 46)

جليل القدر اصحابي حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه حبيب
ڪريم ﷺ رخ تابان جي حسن بي مثال ۽ جمال باڪمال جي ديدار
بابت پنهنجي ڪيفيت جو ذڪر ڪندي فرمائي ٿو ته:

وَمَا كَانَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَجَلٌ فِي
عَيْنِي مِنْهُ وَمَا كُنْتُ أَطِيقُ أَنْ أَمْلَأَ عَيْنَيَّ مِنْهُ إِجْلَالًا لَهُ وَلَوْ سُئِلْتُ أَنْ
أَصِفَهُ مَا أَطَقْتُ لِأَنِّي لَمْ أَكُنْ أَمْلَأُ عَيْنَيَّ مِنْهُ.¹

مون وٽ رسول الله ﷺ کان وڌيڪ ڪوبه ماڻهو محبوب نه هيو ۽ نه ئي
منهنجي نظرن ۾ ڪو پاڻ ڪريم ﷺ کان وڌيڪ شان وارو هيو. مان
سندن پاڪ چهري مبارڪ کي ان جي جلال ۽ جمال جي سببان جيءُ
پري ڏسڻ جي سگهه نه رکندو هيس. اگر ڪو مون کان سندن صورت
۽ سيرت (محامد ۽ محاسن) بابت پڇي ته مون ۾ اها همت نه آهي چو ته
(سندن حسن بيمثال جي چمڪ دمڪ جي سببان) آءُ ڪين ڏي ڪري
ڏسي ئي نه سگهيو هيس.

¹ صحيح مسلم (78/1) المسند المستخرج على صحيح الإمام مسلم (190/1) مستخرج أبي عوانة (1)
(98) الأحكام الشرعية للإشبيلي 581 (171/1) الشفا بتعريف حقوق المصطفى (38/2)

باب اٺون

اولياءِ ڪرام جو روئڻ

هن باب ۾ مشهور و معروف اولياءِ ڪرام جي
 روئڻ جا دلگداز واقعات بيان ڪيا ويا آهن، جن کي
 پڙهڻ سان دل نرم ٿئي ٿي، اڪيون آليون ٿين ٿيون،
 تلاوت قرآن تي روئڻ بابت به هن باب ۾ بيان ٿيل
 آهي. ان کان علاوه ڪلڻ جي مذمت ۽ ڀوڳ چرچن،
 طنز و مزاح بابت بيان ٿيل آهي. هن باب ۾ اهل
 علم لاءِ هڪ خصوصي پيغام به ڏنل آهي.

وَسَن ۽ وَهَسَن ڏهاڙي ڏسڻ لئي،
جيئن جيئن پرين پسن،
تيئن تيئن نشان نينهن جا.

وَسَن ۽ وَهَسَن، ڏيهاڙي ڏسڻ لاءِ،
ڏسي ڏسي آئون، توءِ تلاشون ڪن،
ڏاڍو نه ڏاڍن، پست منجهان پرين جي.

حضرت امام محمد باقر جون اوچنگاريون:

سندن غلام حضرت افلاح بيان ڪيو ته آءُ ساڻن گڏ هيس. پاڻ حج لاءِ نڪتا. جڏهن پاڻ مسجد الحرام ۾ آيا ۽ ڪعبه الله تي نظر پين ته اوچنگارون ڏئي روئڻ لڳا. مون عرض ڪيو منهنجو ابو امان توتان قربان ڪيان، سڀني ماڻهن جي نظر اوهان ۾ آهي، اگر توهان روئڻ ۾ پنهنجو آواز گهٽ ڪيو ته بهتر! فرمايائون افلاح! آءُ ڇو نه رڙيون ڪري روئان من منهنجو الله مون کي ڪٿي رحمت جي نظر سان نهاري جيڪا سڀاڻي مون کي نفعو ڏئي. پوءِ پاڻ ڪعبي جو طواف ڪيائون. پوءِ مقام ابراهيم وٽ نفل پڙهيائون. جڏهن پاڻ سجدي مان مٿو مبارڪ مٿي ڪنيائون ته سجدي جي جاءِ سندن اکين جي ڳوڙهن سان آلي تيل هئي. (صفة الصفوة)

ڪنهن جنهن نينهن نهوڙيا، جيئن رويو ڪن راڙو،
ڪيچين لئه ڪاڙهو، روئي ڪندا رُج ۾.

عجيب نصيحت :

حضرت مغيره بن محمد عليه السلام فرمايو ته پائرو! روئو ۽ گهڻو روئو. اکين سان به روئو دل سان به روئو. اڄ جا غمگين سڀاڻي شادان هوندا. اڄ جا روئندڙ سڀاڻي ڪلندڙ هوندا. اڄ جا ڊچندڙ سڀاڻي امن ۾ هوندا. اڄ جا بک کائيندڙ سڀاڻي ڍاول هوندا. پوءِ پنهنجي لاءِ اختيار ڪيو ڇا تا چاهيو؟؟

حضرت مالڪ بن دينار رحمہ اللہ جي ڪيفيت :

پاڻ هر دم خوفِ الاهي ۾ روئندا رهندا هيا. ايستائين جو سندن ڳلن تي ڳوڙهن جا رستا ٺهي پيا هئا. پوءِ پاڻ فرمائيندا هيا ته :
ڪاش خبر پوي ته منهنجو آخرت ۾ ڇا حال ٿيندو؟ الله بادشاهه مون تي راضي هوندو يا ناراض!

حضرت مغيره بن حبيب رحمہ اللہ فرمايو ته مون حضرت مالڪ بن دينار رحمہ اللہ کي ڏٺو، ساري رات ڏاڙهي ۾ هٿ وجهي روئندو رهيو ۽ چوندو رهيو ته :

”خدايا منهنجي پوڙهائپ تي رحم ڪر.“

حضرت عمر بن عبدالعزيز جو روئڻ :

پاڻ ڪعبي جو طواف ڪري رهيا هيا ته ايترو رُٿا جو لڙڪن سندن سونهاري ۽ سيني کي آلو ڪري ڇڏيو. هڪ ڏينهن سورت ”الهاڪم التڪاثر“ پڙهندا رهيا ۽ روئندا رهيا. (الرقه والبكاء)

هڪ پيري

جمعي جي ڏينهن حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمہ اللہ مسجد ۾ آيا. منبر تي چڙهيا، خطبو ڏنائون. جهمن جي خوف ۽ الله جي عذاب بابت تقرير ڪندا رهيا ۽ روئندا رهيا. مسجد ۾ موجود سڀ ماڻهو اوچنگارون ڏئي روئڻ لڳا. ساري مسجد آهن ۽ دانهن سان گونجڻ لڳي. راوي چيو ته مون ڏٺو ته ڇٽڪ مسجد جون ديوارون به زار و زار روئي رهيون آهن. (سيرت عمر بن عبدالعزيز لابن جوزي)

حضرت عطاء سليمي جو روح راڙو :

حضرت عطاء سليمي کان ڪنهن پڇيو ته توهان جي دل جي ڪا تمنا ٻڌايو. فرمايائون دل چاهي ٿي ته روئندو رهان. روئي روئي بي حال ٿي وڃان وري به روئندو رهان. پاڻ واقعتاً ساري زندگي روئندا رهيا. هڪ دفعي ڪو شخص وٽن ڪنهن ڪم لاءِ آيو، کين روئندو ڏسي سوچيائين ته پاڻ خاموش ٿين ته عرض ڪيان. ٿي ڏينهن تي راتيون وٽن رهيو پر پاڻ روئندا ئي رهيا، تانجو اهو شخص واپس موٽي ويو.

هڪ ڏينهن پاڻ سرديءَ ۾ اُس تي ستا پيا هيا، روئندي روئندي سندن گل پسي ويا. زمين تي گپ بنجي وئي. پاڻ اڪثر ڳوڙهن کي هيڏي هوڏي ڪري ڇڏيندا هيا. جيئن ماڻهو وضوءَ جو پاڻي سمجهن. شهر وارن تي ڪا مصيبت يا ڪا بيماري ايندي هئي ته پاڻ زاروزار روئي چوندا هيا ته اها منهنجي گناهه سبب آئي آهي. آءٌ نه هجان ها ته اها مصيبت نه اچي ها. پاڻ رات جو بار بار جسم کي هٿ لائي ڏسندا هيا ته سندن جسم مسخ ته نه ٿي ويو آهي. (انوار العارفين)

رُئُ ۽ راڙو، مُونِ نِمائِيءَ جِي نِجَهري؛
ڪُلُ کي قَلَبَ ۾، قُرَبَ جو ڪاڙهو؛
هُوتَن لاءِ هاڙهو، رِجائِينديسَ رَتَ سين.

الله اڪبر! ڏسو الله جي صالحن عابدين کي ڪيتري قدر الله جو خوف هيو. اهي عبادتون ڪري به ڊڄندا هيا ته متان رب ڏمرجي نه پوي. اڄ اسان جو حال ڇا آهي جو هزارين گناهه ڪري به ڪڏهن الله جي

خوف ۾ اک آلي نه ٿي آهي.

حضرت حاتم اصم عليه السلام فرمايو آهي ته مومن نيڪي ڪري به روئندو آهي، منافق گناهه ڪري به ڪلندو آهي.

حضرت فضيل بن عياض عليه السلام فرمايو ته مومن درخت خرما لڳائي به روئندو آهي ته متان ڪنڊا پيدا ٿين ۽ منافق ڪنڊا پوکي به اميد ڪندو آهي ته خرما پيدا ٿين.

حضرت عمر بن عبدالعزيز عليه السلام فرمايو ته مومن جي قوت دل ۾ هوندي آهي پر منافق جي قوت هٿن ۾ هوندي آهي. (انوار العارفين)

حضرت محمد بن واسع جي آهه و بڪا:

هي الله جو ڪامل ولي الله ٿي گذريو آهي. هر وقت سندن چهره وائين هوندو هيو جيئن گم شده پار جي ماءُ جو چهره غمگين، مَرَجَهايل ۽ نِماڻو هوندو آهي. سندن چهره کي ڏسي ماڻهن کي رحم اچي ويندو هيو. پاڻ فرمائيندا هيا ته اهڙن ماڻهن جي صحبت ۾ ويهو جن جي چهره ڏسڻ سان ئي توهان کي نصيحت حاصل ٿي وڃي، سواءِ وعظ ٻڌڻ جي. سندن آهه و بڪاءُ کي ٻڌي هر هڪ جون اکيون آليون ٿي وينديون هيون. (انوار العارفين)

دُونْگَر! دُکُوڻِ کي، ڳلِ نه سُڪا ڳوڙها؛
هُو جي پَهڻَ پَبَ جا، سي پَڇي ٿيا پورا؛
گُونْدَر جا گهورا، وَجَنِ جانِ جُدا ڪيا!

عید واري ڏينهن هر ڪونوان ڪپڙا پهريون عطر تيل ڦليل لڳايون خوشيون ملهائي رهيو هيو. پر الله جي ولي حضرت صالح بن عبدالجليل عليه السلام جي گهر مان اوچنگارن جو آواز اچي رهيو هيو. ماڻهن اچي عرض ڪيو اڃ اوهان چور وئي رهيا آهيو؟ فرمايائين ابا عيد ته ان لاءِ آهي جنهن پنهنجي رب کي راضي ڪيو هجي ۽ جنهن کي پڪ هجي ته مون کي جهنم کان نجات ملندي ۽ جنت ۾ وڃڻ نصيب ٿيندو پر مون کي منهنجي انجام جي خبر نه آهي، آءٌ ڪيئن عيد جون خوشيون ملهائيان. (انوار العارفين)

حاکم جي احکام الحاکمین وٽ حاضري :

بادشاهه مامون الرشيد جي مرڻ جو وقت قريب آيو ته گهروارن کي امر ڪيائين ته مون کي پلنگ تان هيٺ لاهي مٽيءَ تي سمهاريو. جيئن منهنجي مٽيءَ ۽ ڳلن تي مٽي لڳي. اڃ پنهنجو هيٺو حال بنايان مَنَ رب کي منهنجي حال تي رحم اچي. پيو ته دنيا وارا ڏسن ته عارضي بادشاهه اڃ حقيقي بادشاهه جي بارگاهه ۾ وڃي رهيو آهي. پوءِ پاڻ زاروزار روٺڻ لڳا.

ڪنهن پر روٺان پرينءَ کي، روٺي نا ڄاڻان،
مٽيءَ کي وڻان، هنجن هاڻان هٿڙا.

گهر جي صحن تي آلاڻ :

حضرت شيخ حسن بصري عليه السلام سان هڪ دوست ملڻ آيو ته سندن اڳيان صحن تي پاڻيءَ جي آلاڻ ڏنائين.

غلام کان پڇيائين ته هي ڇا جي آلاڻ آهي؟ غلام چيو ته اڄ گهر ۾ باهه باري هئي سين ان مان شعلا ۽ آلا اٿيا آهي ڏسي حضرت حسن عليه السلام کي جهنم جي باهه ياد اچي وئي. پاڻ الله جي خوف ۾ رنا آهن سندن ڳوڙهن جي اها آلاڻ آهي. (انوار العارفين)

هي الله جي پيارن دوستن جو حال آهي، جن جون دليون هر دم هيبت الاهي کان لرنديون رهنديون هيون. جن جون اکيون الله جي خوف ۾ آب هارينديون رهنديون هيون.

حضرت شيخ حسن بصري عليه السلام هڪ شخص کي تهڪ ڏئي ڪلندي ڏٺو. پڇيائينس ته پُٽ! ٻڌاءِ ته قيامت جو حساب ڏئي آجو ٿي چڪو آهين؟ چيائين نه. فرمايائين ڀلا پلصراط اُڪري پار پهچي چڪو آهين؟ چيائين نه. فرمايائين ته ڀلا پڪ اٿئي ته جنت ۾ ويندين؟ چيائين نه. فرمايائين پُٽ پوءِ تنهنجو ڪلڻ نه ٿو ٺهي. ڪل تڏهن جڏهن آهي لڪَ لنگهي پار پهچين. دانائن جو چوڻ آهي ته: ”ڪل تڏهن جڏهن خير ٿئي.“

گهڻو ڪلندڙ کي آڻ سڙائون :

بزرگن فرمايو آهي ته جيڪو ماڻهو گهڻو ڪلندو آهي ان کي الله پاڪ طرفان آڻ سڙائون ڏنيون وينديون آهن.

1. گهڻو ڪلندڙ جي دل مري ويندي آهي.
2. ان ماڻهو جي چاهي جي رونق ختم ٿي ويندي آهي.
3. شيطان ان کان خوش ٿيندو آهي.

4. الله ان کان ناراض ٿيندو آهي.
5. نبي ڪريم ﷺ ان کان نفرت ڪندا آهن.
6. اهو ماڻهو پلصراط تي چاليم سال بينور هوندو.
7. اهو ماڻهو عقل وارن جي نظر ۾ ذليل ٿي پوندو.
8. ان ماڻهو کان پويان گناهه وسري ويندا ۽ اڳتي لاءِ گناهن تي دلير ٿي پوندو. (دواءِ القلوب)

حضرت رقاشي جون ريمون : حضرت رقاشي عليه السلام جي خوف ۾ ايترو روئندا هيا جو اڪثر ريمون ۽ ڪيمون ڪندي بيموش ٿي ڪري پوندا هيا تانجو اڪثر بي هوشي جي حال ۾ کين گهر ڪڍي ايندا هئا. پاڻ پنهنجي سنگتين کي نصيحت ڪندا هيا ته دوستو! روئڻ واري ڏينهن کان اڳ روئو. دانهن ڪرڻ واري ڏينهن کان اڳ دانهن ڪيو. توبه جي دروازي جي بند ٿيڻ کان اڳ توبه ڪيو. اي نوجوانو! اي پير مردو! الله جي در دانهن ڪيو. ”پاڻ ڳالهائيندا هيا ته سندن اکين مان لڙڪ وهندا رهندا هئا جيڪي ڏاڙهي، سيني ۽ پٽڪي جي پلانڊن کي پُڙائي ڇڏيندا هئا. (تمذيب الڪمال)

جهڙ نيٽون نه لهي، ڪڪر هون نه هون،
ساريو سپرين کي لڙڪ ڳلن سين پون،
سي مَرُ رويورون، جن مسافر سپرين.

جيجل کي جواب : حضرت حميدي عليه السلام فرمايو ته : هڪ شخص رات ڏينهن روئندو رهندو هيو. هڪ ڏينهن سندس ماءُ کيس چيو ته:

پڇا تون ايترو چوڻو روئين؟ جو اگر تون ڪنهن جو قتل ڪري وري
ان جي گهر اچين ته تنهنجي روئڻ کي ڏسي، توکي خون به معاف
ڪري ڇڏي. ان نوجوان روئندي جي جڳل کي جواب ڏنو ته امڙ مون
گناهه ڪري پنهنجي جان کي ماري وڌو آهي. اهو ٻڌي سندس ماءُ به
زار و زار روئڻ لڳي. (الرقه والبكاء)

عجيب واقعو: حضرت عطاءُ بن يسار ۽ سليمان بن يسار رحمت الله
عليهما ٻئي پائر هئا. ٻئي عالم، امام، فقيه ۽ مديني پاڪ ۾ رهندڙ جليل
القدر تابعي هيا. پنهنجي مريدن طالبن سميت مديني پاڪ کان حج
لاءِ نڪتا. رستي ۾ ابواءَ جي منزل وٽ هڪ ڳوٺ ۾ رات رهيا. صبح جو
سڀ ماڻهو ڪنهن ڪم سان ٻاهر نڪري ويا. گهر ۾ صرف حضرت
عطاءُ بن يسار باقي رهجي ويو. ان نماز پڙهڻ شروع ڪئي. اڪيلي
گهر ۾ هڪ عورت نهايت حسين و جميل آئي. حضرت عطاءُ نماز ختم
ڪئي ته عورت چيو منهنجو توهان سان ڪم آهي. فرمايائين ڇا ڪم
آهي؟ چيائين آءُ نوجوان آهيان مڙس مون کي نه آهي. آءُ تو سان
اڪيلائي چاهيان ٿي. پاڻ فرمايائون ان عورت جو حسن و جمال مون
کي ڏاڍو وڻيو پر الله جو خوف رکي ان عورت کي چيم مون وٽان اُت
مون کي ۽ پنهنجو پاڻ کي جهنم جي باهه ۾ نه ساڙ. ائين چئي پاڻ
زار و زار روئڻ لڳا. سندن روئڻ کي ڏسي عورت به روئڻ لڳي. ٿوري دير
۾ سليمان آيو. هنن ٻنهي کي رڻندو ڏسي اهو به روئڻ لڳو. مريد ۽
شاگرد به هڪ هڪ ٿي ايندا ويا.

بزرگن کي روٽل ڏسي اهي به روٽل لڳا. تانجو ساري جماعت ۾ روٽل جو شور غوغاءُ ٿي ويو. ڪنهن کي به خبر نه پئي ته روٽل جو سبب ڇا آهي. عورت نڪري هلي وئي مگر ساري جماعت روٽل ڏي رهي. جڏهن سفر کان واپس آيا هڪ رات عطاءُ نند مان اٿيو ته زارو قطار روٽل لڳو. سليمان چيس ته ادا روٽل جو سبب ڇا آهي؟ ته ويتر وڌيڪ رنو. چيائين اڄ رات حضرت يوسف عليه السلام کي خواب ۾ ڏٺم پاڻ نهايت حسين و جميل سمڻو هيو. آءُ روٽل لڳس ته حضرت يوسف عليه السلام فرمايو ته ڇو توروئين؟ عرض ڪيم ته تنهنجو حسن و جمال ۽ تنهنجي آزمائش، حضرت يعقوب عليه السلام جي جدائي، جيل جي سختي ۽ زليخا جي توسان محبت ۾ ڏاڍو عجب اٿم. انڪري روٽل ٿو. فرمايائين منهنجو قصو ته عجيب آهي پر تنهنجو ۽ ابوءِ واري عورت جو قصو به عجيب آهي. توکي مبارڪ هجي. حضرت يوسف عليه السلام جي ان قول تي روٽل ٿو. سليمان پڇيو ته ان عورت جو واقعو ڇا آهي؟ پوءِ سارو قصو بيان ڪري ٻڌايائينس. (الرقه والبكاء) ڏسو الله جي پيارن ڪيئن پاڻ کي ٻرائي کان بچايو ۽ صرف هڪ نظر ٻرائي عورت کي نهارڻ تي ڪيترو رُنا! ان روٽل تي الله جي نبيءَ حضرت يوسف عليه السلام به کيس مبارڪون ڏنيون.

رويويئي روءِ، ڪل مَ جيسين خير ٿئي،
اڃا مٿي تو، پوري ڀلون ڪيتريون.

تلاوت قرآن تي روئڻ

ابن عجلان فرمايو آهي ته :

كُلُّ دَمْعٍ يَجْرِي مِنَ الْقُرْآنِ فَمَرْحُومٌ عِنْدَ اللَّهِ¹

هر اهو ڳوڙهو جو قرآن سبب وهي الله وٽ رحمت ڪيل آهي.

حضرت فضل رقاشي رحمته الله عليه فرمايو ته :

وَكُلُّ قَلْبٍ لَا يُجِيبُ عَلَى حُسْنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ فَهُوَ قَلْبٌ مَيِّتٌ²

۽ هر اها دل مئل آهي جا سڻي آواز ۾ قرآن پڙهڻ جو جواب نه ڏئي.

قول حضرت فضيل بن عياض :

پاڻ فرمايائون ته اها اک جا سڻي آواز ۾ قرآن پڙهڻ تي نه روئي ته اها

دل غافل آهي.

حضرت عمر بن عبدالعزيز :

پُتَ ڪي چيو ته قرآن پڙهه. چيائين ڇا پڙهان؟ چيائين ”سورت

ق“ پڙهه. جڏهن هن آيت تي پهتو :

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ (ق: 19)

پاڻ زار و زار ۾ اها آيت پڙهندا رهيا ۽ روئندا رهيا.

¹ الرقة والبكاء (ص: 84)

² الرقة والبكاء (ص: 84)

هڪ دفعي سندن سامهون هڪ شخص هيءَ آيت پڙهي :

فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقْنَا عَذَابَ السُّومِ (الطور: 27)

پاڻ رڙيون ڪري روئڻ لڳا. هر لمحہ سندن روئڻ تيز ٿيندو ويو تانجو

پاڻ بي هوش ٿي ڪري پيا. (سیرت عمر بن عبدالعزیز)

حضرت ابو صالح نماز پڙهائيندا هيا ته گهڻي روئڻ سبب آواز ٿي

پڌجڻ ۾ نہ ايندو هيو. (مصنف ابي شيبه)

هڪ حديث شريف ۾ آهي ته قرآن پڙهڻ وقت روئو. اگر روئڻ نہ اچي ته

تَکَلَّفْ سان زبردستي بہ روئو. اگر پوءِ بہ روئڻ نہ اچي ته پنهنجي

سخت دلي ۽ غليظ القلبي تي روئو. (انيس الواعظين)

حضرت خالد زيارت ﷺ نماز پڙهي رهيا هيا. جڏهن سر سجدي مان

مٿي کنيائون ته ڏسڻ وارن ڏٺو ته سجدي واري جاءِ جون پٿريون اکين

جي ڳوڙهن ۾ آليون هيون.

حضرت ابو عمران جوني ﷺ جڏهن اذان ٻڌندا هيا ته سندن

رنگ متغير ٿي ويندو هيو ۽ اکين مان آب جاري ٿي ويندو هين.

اهل علم لاءِ هڪ پيغام :

علم الله جي نعمتن مان عظيم نعمت آهي.

علم الله سان ملڻ جو ذريعو آهي.

علم جهنم کان بچائي ٿو.

علم جنت ۾ پچائي ٿو.

علم جي طلب عبادت آهي.

علم جو تڪرار تسبيح آهي. علم مجلسن جو سينگار آهي.
 علم دشمنن کان حفاظت ڪندڙ هٿيار آهي.
 علم انسان جي حياتي آهي. علم جيءَ جو جياپو آهي.
 علم بدنن جي سگهه آهي. علم نور آهي. علم سُورور آهي.
 علم انسانيت جو زيور آهي. علم بنا انسان جانورن کان به بدتر آهي.
 علم انسان کي سندس حقيقي مقام ڏياري ٿو.

تاجدارِ حرم سيد العرب والعجم حضرت محمد مصطفيٰ ﷺ فرمايو:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ¹

عالم جي فضيلت عابد مٿان آئين آهي جيئن مون محمد ڪريم (ﷺ)

جو شان اوهان مان ڪنهن ادنيٰ امتي کان مٿي آهي.

اهو عبادت گذار ٻانهو جيڪو رات جو نفل پڙهي شب بيداري
 ڪري، ڏينهن جو روزا رکي اهڙو عابد پنهنجي جاءِ تي ڪيڏو نه شان
 وارو پر عالم جو شان عابد مٿان آئين آهي جيئن ادنيٰ امتي کان
 تاجدارِ ڪائنات ﷺ جو شان ارفع ۽ اعليٰ آهي. عالم اگر عابد کان
 ايترو پيارو آهي ته عام ماڻهن ۾ عالم جو شان، مان ۽ مرتبو ڪيترو
 بلند هوندو؟ پر ڇاڻ گهرجي ته اهو عالم آهي ڪهڙو جنهن جو شان
 ايترو بلند بنايو ويو آهي؟

¹ تفسير البغوي (2/405) روح البيان (5/145) سنن الترمذي (5/50) سنن الدارمي (1/334) المعجم
 الكبير للطبراني (8/233) مرقاة المفاتيح (8/3283) الفتح الكبير (2/254) كشف الخفاء (2/100)

قرآن پاڪ ۾ رب فرمايو آهي ته :

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ (الفاطر: 28)

الله جي پانهن ۾ سڀ کان وڌيڪ الله جو خوف رکندڙ عالم ئي آهن. معلوم ٿيو ته عالم آهي آهن جيڪي دليين ۾ الله جو خوف خشيت رکڻ وارا آهن. جيئن جيئن علم وڌندو ويندو تيئن تيئن خوفِ الاهي به وڌندو ويندو.

پاڻ ڪريمين ﷺ جو فرمان عاليشان آهي ته :

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا¹

جيڪو علم مون وٽ آهي سو جي توهان وٽ به اچي ته توهان ڪلو ٿورو روئو گهڻو.

سبحان الله! نبوي علم اگر ڪنهن وٽ اچي ته ان جي ڪل پوڳ گهٽجي وڃي ٿي ۽ روئڻ وڌي وڃي ٿو. عالم نبين جا وارث آهن.

الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ²

پوءِ سچا وارث آهي ئي آهن جن جي دليين ۾ الله جو خوف سمايل هجي.

¹ صحيح البخاري (34/2) صحيح مسلم (618/2) سنن النسائي (132/3) سنن ابن ماجه (2/1402)

مسند أحمد (527/15) سنن الدارمي (1798/3) سنن الترمذي (135/4)

² سنن أبي داود (317/3) سنن الترمذي (49/5) سنن ابن ماجه (81/1) شرح مشكل الآثار (3/11)

صحيح ابن حبان (289/1) حلية الأولياء (92/8) الآداب للبيهقي (ص: 348)

عالمن کان سوال؟

آءِ عالمن، وعظ تقريرون ڪرڻ وارن خطيبن کان ادب جا هٿ ٻڌي هڪ سوال ٿو پڇان جيڪي پنهنجي تقريرن ۾ پوڳ چرچا ڪري پاڻ به خوب تهڪ ڏيندا آهن ۽ عوام الناس کي به بي تحاشا ڪلائيندا آهن. ڇا توهان کي علم اهو سڀڪاريو آهي؟ ڇا توهان کي پيغمبري ورثو اهو مليو آهي؟ ڪيترين ديني مجلسن ۾ هن فقير کي حاضري جو موقعو مليو آهي. تقرير ٻڌي ائين محسوس ٿيندو آهي جيئن ڪا پوڳ چرچن جي مجلس ٿي رهي هجي. صبح جو ماڻهن کي صرف اهي پوڳ ۽ چرچا ياد هوندا آهن. پيو ڪل خير.

”الفتح الرباني“ مواعظ حضرت غوث اعظم جيلاني رحمته الله عليه پڙهي ڏسو. پاڻ مقررن خطيبن وعظ ڪرڻ وارن کي سخت تنبيه ڪن ٿا ته وعظ ۾ ڪلائڻ واري گفتگو هرگز نه ڪيو. ڪل پوڳ واي تقرير مان ماڻهو نصيحت نه پرائيندا. تاجدار ڪائنات فخر موجودات حبيب ڪبريا حضرت محمد مصطفيٰ ڪريم رؤف رحيم ﷺ فرمايو ته:

وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ بِالْحَدِيثِ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ فَيَكْذِبُ
وَيْلٌ لَهُ وََيْلٌ لَهُ¹

¹ سنن الترمذي (557/4) الزهد والرقائق (254/1) مسند أحمد (244/33) سنن الترمذي (135/4) السنن الكبرى للنسائي (74/10) المعجم الكبير للطبراني (403/19) المستدرک علی الصحیحین للحاکم (108/1)

بربادي آهي ان ماڻهو لاءِ جو ماڻهن کي ڪلائڻ لاءِ ڪوڙي ڳالهه بيان ڪري ٿو ان لاءِ بربادي آهي ان لاءِ بربادي آهي.
ڪوڙا قصا، ڪهاڻيون، ڪوڙا لطيفا بيان ڪري ماڻهن کي ڪلائڻ وارو پنهنجي لاءِ بربادي جا سامان ٺاهي رهيو آهي.
سرڪارِ مدينه ﷺ فرمايو ته:

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ لَا يَرَىٰ بِهَا بَأْسًا يَهْوِي بِهَا
سَبْعِينَ خَرِيفًا فِي النَّارِ¹

بيشڪ ماڻهو ڪا ڳالهه ڪري ٿو ان ۾ ڪوبه حرج نه ٿو ڏسي حالانڪ ان ڳالهه سبب الله تعاليٰ ان کي ستر سالن جي راهه جيترو دوزخ ۾ ڪيرائي ڇڏيو.

نبي ڪريم ﷺ جي تقرير :

حضرت ابن عمر رضه فرمايو ته هڪ ڏينهن محبوب ڪريم ﷺ خطبو ڏئي رهيا هيا. پاڻ فرمايائون ته ٻه وڏيون شيون نه وساريو. اصحابن عرض ڪيو ته يا رسول الله ٻه وڏيون شيون ڪهڙيون آهن؟
پاڻ فرمايائون ”جنت ۽ دوزخ“ پوءِ پاڻ ايترو رُنا جو ڳوڙها سندن ڳلن تان ٿمي رهيا هئا ۽ سندن سونهاري مبارڪ مان ٽپڪي رهيا هئا. پوءِ فرمايائون ته:

¹ سنن الترمذي (4/557) مسند أحمد (12/149) صحيح ابن حبان (13/13) المستدرک علی الصحيحین للحاکم (4/640)

وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَوْ تَعْلَمُونَ مِنْ عِلْمِ الْآخِرَةِ مَا أَعْلَمُ
لَمَشَيْتُمْ إِلَى الصَّعِيدِ، فَدَحْثَيْتُمْ عَلَى رُءُوسِكُمُ التُّرَابَ¹

قسم آهي ان ذات جو جنهن جي هٿ ۾ مون محمد ڪريم ﷺ جي
جان آهي ته آخرت جو علم جيڪو آءُ ٿو ڄاڻان سو جي توهان به ڄاڻو
ته توهان ٻرن ڏانهن نڪري وڃو ۽ پنهنجي مٿن تي مٽي اڇلايو.

صحيح بخاري ۽ صحيح مسلم ۾ حضور عليه الصلوة والسلام
جي هڪ ٻي تقرير جو ذڪر اچي ٿو. حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمايو ته:

خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُطْبَةً مَا سَمِعْتُ مِثْلَهَا قَطُّ²

رسول الله ﷺ جن خطبو ڏنو اهڙو خطبو مون ڪڏهن نه ٻڌو. ان خطبي
۾ پاڻ فرمايائون جيڪو آءُ ڄاڻان ٿو اهو جيڪڏهن اوهان ڄاڻو ته
اوهان ڪلو ٿورو روئو گهڻو. اها گفتار پُر تاثير ٻڌي صحابه ڪرام ايترو
رنا جو سندن چهره ڳوڙهن ۾ پسي ويا. سندن نڪن منجهان روئڻ جا
آواز اچي رهيا هئا. (بخاري، مسلم)

حضرت ابو موسیٰ رضی اللہ عنہ جي تقرير: بصري جو گورنر رسول الله ﷺ جو
اصحابي بصري جي جامع مسجد ۾ ماڻهن کي خطبو ڏيندي جڏهن جهنم
جو ذڪر ڪيائين ته ايترو رنو جو سندس ڳوڙها منبر تان وهي هليا.

¹ الرقة والبكاء (ص: 97) صفة النار (ص: 15) الترغيب والترهيب (248/4)

² صحيح البخاري (6/54) السنن الكبرى للبيهقي (ص: 221) جامع الأصول (2/122) صحيح

الترغيب والترهيب (3/174)

ان ڏينهن بصري جا ماڻهو بي تحاشا رها هئا. (الرقه والبكاء)

طنز و مزاح ڀوڳ ۽ چرچا : صاحبانِ مسند، علماءِ ڪرام، مشائخِ عظام، دين جي مبلغن کي ڀوڳ چرچا زيب نه ٿا ڏين. ائين ڪرڻ سان انهن جي چمري جو رعب ختم ٿي ويندو. ماڻهن مان انهن جي هيبت ختم ٿي ويندي. چرچن ڪرڻ وارو ماڻهو هلڪڙو ٿي پوندو ۽ ان کان پيا ماڻهو گهٽ فائدو پرائي سگهندا.

فاروقي فرمان : حضرت سيدنا فاروق اعظم رضي الله عنه پنهنجي سڀني گورنرن ۽ عاملن کي فرمان جاري ڪيو ته ماڻهن کي ڀوڳن ۽ چرچن کان منع ڪيو ڇو ته ان سان مروت ختم ٿي وڃي ٿي. سيدنا فاروق اعظم رضي الله عنه فرمائيندا هيا ته جيڪو گهڻا تهڪ ڏئي ڪلندو ان جي هيبت گهٽجي ويندي ۽ ڀوڳ چرچن ڪرڻ وارو هلڪڙو ٿي پوندو.
(دواء القلوب : ص 406)

هڪ داناءَ جي نصيحت : هڪ داناءَ پنهنجي پُٽ کي نصيحت ڪئي: ”پُٽ شريف ۽ عزت واري ماڻهو سان چرچا نه ڪر ڇو ته ان جي دل ۾ غم پيدا ٿيندو. ڪميٽي سان به چرچا نه ڪر جو اهو توکي به اُهي ساڳيا لفظ چوندو. هر چيز جو منڍ آهي، دشمني جو منڍ چرچو ڀوڳ آهي. ڀوڳ چرچي ڪندڙ تي ٻار به جرئت ڪندو.“

خوش طبعي جو معيار : طبيعت کي خوش ڪرڻ لاءِ ڪڏهن ڪڏهن ڪلڻ مسڪرائڻ به جائز بلڪه ڪن حالتن ۾ ضروري به آهي پر اها خوش طبعي دائرہء اخلاق ۾ هجي جنهن ۾ ڪوڙ نه هجي.

ڪنهن جي دل آزاري نه هجي. اهڙي خوش طبعي خود رسول ڪريم ﷺ جي سنت آهي. پاڻ ڪريم ﷺ ڪڏهن ڪڏهن صحابه ڪرام سان مزاح به ڪندا هيا پر سندن مزاح به پاڪيزه هوندو هيو.

روايت ۾ آهي ته هڪ شخص پاڻ ڪريمن کان اٺ گهريو. پاڻ فرمايائون ته ”اسان تو کي اٺ جو پُٽ ڏينداسين.“ ان ماڻهو چيو ته سائين اٺ جي پُٽ کي آءُ ڇا ڪندس؟ مون کي ته اٺ گهرجي. پاڻ فرمايائون ته ”ادا اهو وڏو اٺ به ته ضرور ڪنهن اٺ جو پُٽ هوندو.“

هڪ ڪراڙي عورت کي پاڻ فرمايائون ته ”ڪراڙا جنت ۾ نه ويندا.“ اها عورت زار و زار رني. پاڻ فرمايائون ته چوڻي روئين؟ چيائين اڃا به نه روئان جو اوهان فرمايو ٿا ته ڪراڙا جنت ۾ نه ويندا! پاڻ فرمايائون ته ڪراڙا به جوان ٿي پوءِ جنت ۾ ويندا. ڏسو خوش طبعي به ٿي وئي حق ۽ حقيقت به بيان ٿي وئي ۽ علم ۾ اضافو به ٿيو ۽ عقيدتي جي به درستگي ٿي وئي.

هڪ عالم جي بخشش جو سبب

حضرت منصور بن عمار رضي الله عنه وڏو عالم هيو. جڏهن تقرير ڪندو هيو ته هزارين ماڻهو گڏ ٿي ويندا هيا. سندس گفتار ۾ ڏاڍي تاثير هوندي هئي. جڏهن پاڻ وفات ڪري ويو ته سندس پُٽ سليم بن منصور کيس خواب ۾ ڏٺو. پڇيائينس ته ”بابا الله پاڪ اوهان سان ڪهڙو معاملو ڪيو؟ فرمايائين ته ”بچا! الله پاڪ مون کي معافي ڏئي ڇڏي ۽ مون کي پنهنجي سامهون سڏي فرمايائين ته:

”اي منصور ڄاڻين ٿو ته مون تنهنجي مغفرت چوڪئي آهي؟“ مون عرض ڪيو ته ”يا الله تون ئي بهتر ڄاڻين ٿو.“ الله پاڪ فرمايو ته ”اي منصور هڪ ڏينهن تو مجلس ۾ اهڙو وعظ ڪيو جو ان مجلس ۾ هڪ منهنجو گنهگار ٻانهو به ويٺل هيو. تنهنجو وعظ ٻڌي ان جي اکين ۾ منهنجي خوف جا ڳوڙها اچي ويا هئا. ان جي روئڻ کي ڏسي منهنجي رحمت جوش ۾ آئي. مون ان روئندڙ کي ته بخشيو پر ان جي صدقي تو کي به بخشيو پر ساري مجلس وارن کي بخشي ڇڏيو.

(شرح الصدور للسيوطي)

عالمن لاءِ هن حڪايت ۾ وڏي نصيحت آهي ته اُهي ماڻهن کي الله جي خوف جون ڳالهيون ٻڌائن، جن سان ماڻهو اشڪبار ٿي پون. پوءِ هڪ روئندڙ جي صدقي مان ساري محفل وارن جي بخشش جو بهانو ٿي پوي. عوام کي به گهرجي ته اهڙن الله جي خوف وارن عالمن جي صحبت ۾ هلي وڃي ويهن، جن جي اندر ۾ الله جي خشيت سمايل هجي ۽ انهن جي پُرسوز گفتگو ٻڌي مان اڪيون اشڪبار ٿي پون.

قريشي ڪريم ﷺ جي مجلس ۾:

قطب عالم حضرت پير مناسائين ﷺ فرمايو ته: هڪ ڀيري آءُ حضرت قريشي صاحب ﷺ جي مجلس ۾ ويٺو هيس. اتي غزل پڙهڻ وارن ٻن چئن تمام مٺي ۽ سُھڻي آواز ۾ حضرت سعدي جو فارسي غزل پڙهيو:

عرش است کيں پازايوان محمد

جڏهن لفظ محمد چيائون ته مون مٿان حالت طاري ٿي وئي.

مون تي عشق رسول ﷺ جو اهڙو غلبو ٿيو جو چيم اگرييت جو پيوند
 ورجايائون ته عشق محمد ڪريم ﷺ ۾ منمنجو هيانؤ ڦاٽي پوندو. دل
 ۾ چيم اهو موت پلو آهي. حضرت قريشي صاحب ﷺ منمنجي حال
 کي سمجهي ويا. غزل پڙهڻ واري کي منع ڪيائون وڌيڪ نه پڙهو.
 ڪو پيو غزل پڙهو. ان راز جي خبر صرف مون کي ۽ قريشي صاحب
 کي هئي.

باب نائون

موت فوت تي روئن

ڪنهن ميت تي ڪهڙا ڪم جائز آهن ڪهڙا ناجائز آهن؟ پئڻ ۽ پار ڪيڏن کان الله ۽ ان جي رسول ﷺ منع ڪئي آهي ڇو ته پارن ڪيڏن سان ميت کي قبر ۾ عذاب ٿئي ٿو. ها جيڪڏهن لڙڪ وهي پون ته آهي ڳوڙها رحمت ۽ شفقت جا آهن، انهن کان منع نه آهي. خود پاڻ محبوب ڪريم ﷺ به فوت ٿي ويڃن وارن لاءِ ڪيئن رنا هيا؟ ممنوع ۽ مذموم روئن ڪهڙو آهي؟ روئن سڄو ڪهڙو آهي؟

شاه سائين

اڃ پڻ اڪڙين سڄڻ پنهنجا ساريا،
ڳلن تان ڳوڙهن جون بوندون بس نه ڪن،
سندي سڱ پرين لوڪ ڏٺي نه لهي.

اڃ پڻ اڪڙيون ساريورون سڄڻ ڪي،
جانب جي جمال ڏي تاڻن ٿيون تڪڙيون،
جي وهم پريان وڪڙيون تن اکين اڃ نه لهي.

اڃ پڻ ڪيا اکين ابر جيئن آگم،
ڳوڙهن ڪيو ڳلن ڪي نائي پاڻي نم،
بوندن بس ئي ڪانه ڪا دوست پڄاڻان دم،
حبيا ٿاهم ساڙن ٿا سرير ڪي.

مون ساريندي سپرين اچين جي تون هاڻ،
ڪريان روح رهاڻ لکن منجه لطيف چئي.

موت فوت تي روٽڻ:

هي جھان فنا جو مڪان آهي. اڄ سڀان هر هڪ کي مرڻو آهي. جو
نڪر نھيو آهي سو هڪ ڏينھن ٻڌڻو آهي.

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ (العنكبوت: 57)

هر جيءَ کي موت جو ذائقو چڪڻو آهي.

هيءَ دنيا ساري مسافر خانو آهي، جو پيدا ٿيو آهي مرڻ لاءِ. امير
هجي يا پير، شاهه هجي يا گدا، تونگر هجي يا غريب، زميندار هجي
يا هاري، سيٺ هجي يا نواب، مرد هجي يا عورت، صغير هجي يا
ڪبير، هر هڪ لاءِ وقت مقرر آهي.

فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ (النحل: 61)

جڏهن اجل ايندو آهي ته هڪ گھڙي به اڳي يا پوءِ نه ٿيندو آهي.
گھر گھر تي موت جا لامارا آهن. هر هڪ کي پنهنجي پيارن جي
جداڻي جو ڪوڙو ڍڪ پيئڻو پوي ٿو. ڪنھن مومن کي هرگز جائز نه
آهي ته پنهنجي ڪنھن ميت تي پار ڪڍي روئي. مٿو مٿن پٽي يا
سينو ڪٽي يا ماتم ڪري بلڪ ڌڪ جي وقت ۾ صبر ڪرڻ پلو آهي.

الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٥٦﴾

أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ

الْمُهْتَدُونَ ﴿٥٧﴾ (البقرة)

آهي ماڻھو جن کي جڏهن ڪا مصيبت اچي ٿي ته چون ٿا.

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾

بيشڪ اسان الله جا آهيون ۽ ان ڏانهن موٽڻ وارا آهيون.
اهي ماڻهو آهن جن تي انهن جي پالڻهار پاران عنايتون ۽ رحمت آهي
۽ اهي ئي هدايت وارا آهن.

جڏهن ٻانهو مصيبت يا غم ۽ ڏک تي يا پنهنجي عزيز قريب مٿ مائت
جي فوت ٿيڻ تي ماتم ڪرڻ بجاءِ **إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ**
پڙهي رب جي رضا تي راضي رهي ٿو ته اها مصيبت ان لاءِ رحمت برڪت
۽ هدايت جو سبب بنجي پوي ٿي.

پاڻ ڪريم ﷺ فرمايو ته الله تعاليٰ منهنجي امت کي مصيبت جي
وقت ۾ هڪ اهڙي شيءِ عطا ڪئي آهي جا اڳين امتن مان ڪنهن کي
به نه ڏني وئي آهي، اها آهي: **إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** چوڻ.

پڻ ۽ پار ڪيڻ کان منع :

پڻ ۽ پار ڪيڻ، آلاپ ۽ اوسر ڪرڻ مسلمانن جو طريقو نه آهي.
خصوصاً عورتن ۾ اهو مرض آهي جو ميت پنهنجو هجي يا پرائو، پار
ڪڍي اوڙي پاڙي جون ننڊون آرام حرام ڪري ڇڏينديون آهن.
اسان جي حبيب سهڻي محبوب محمد ڪريم ﷺ انهن پاران ڪيڻ
کان سخت منع ڪئي آهي. البتہ اکين مان ڳوڙها وهڻ ته ان کان منع
نه آهي. اهي لڙڪ دل جي نرمي جي نشاني آهن. غم جي بار کي هلڪو
ڪندا آهن.

ميت کي عذاب : حضرت مغیره بن شعبه رضي الله عنه فرمايو ته مون
ٻڌو ته پاڻ ڪريمن ﷺ فرمايو ته :

مَنْ نِيَحَ عَلَيْهِ يُعَذَّبُ بِمَا نِيَحَ عَلَيْهِ¹

جنهن (ميت) تي نوحا ڪيا وڃن (پار ڪڍيا وڃن) انهن جي سبب ان
تي عذاب ڪيو وڃي ٿو.

إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ الْحَيِّ عَلَيْهِ²

بيشڪ ميت کي پونئيرن جي روئن (پارن ڪڍڻ) سبب (قبر ۾) عذاب
ڪيو وڃي ٿو.

حضرت بي بي عائشه رضي الله عنها فرمايو ته :

حضور عليه الصلوات والسلام جن هڪ جاءِ تان لنگهيا اتي هڪ يهودي اُڻي
مري وئي هئي. ان جا گهر وارا ان تي روئي رهيا هئا. پاڻ فرمايائون ته :

إِنَّهُمْ لَيَبْكُونَ عَلَيْهَا وَإِنَّهَا لَتُعَذَّبُ فِي قَبْرِهَا³

گهر وارا هتي اُن لاءِ روئن ٿا ۽ هُن کي قبر ۾ عذاب ٿي رهيو آهي.

¹ صحيح البخاري (80 / 2) سنن الترمذي (316 / 3) مسند أحمد (71 / 30) المعجم الكبير
للطبراني (407 / 20) السنن الكبرى للبيهقي (120 / 4) فتح الباري لابن حجر (162 / 3)

² صحيح البخاري (80 / 2) صحيح مسلم (639 / 2) سنن الترمذي (320 / 3) سنن النسائي (4 / 17)
موطأ مالك (329 / 2) مسند الشافعي (ص: 182) مصنف عبد الرزاق الصنعائي (3 / 560)
مصنف ابن أبي شيبة (61 / 3)

³ صحيح البخاري (80 / 2) صحيح مسلم (643 / 2) سنن الترمذي (320 / 3) موطأ مالك رواية أبي
مصعب الزهري (394 / 1) مسند الشافعي (ص: 182) مسند أحمد (277 / 41)

لعنت جو وسڪار :

لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّائِحَةَ وَالْمُسْتَبْعَةَ¹
 پار ڪيڏ واري ۽ ان جي ٻڌڻ واري عورت تي رسول الله ﷺ
 لعنت ڪئي آهي.

عورتن کان بيعت ورتائون : حضرت بي بي أم عطية رضي الله عنها
 فرمايو ته نبي ڪريم ﷺ اسان عورتن کان بيعت ورتي ان ڳالهه جو به
 اقرار ورتائون ته اسان ميت تي پار نه ڪينديون سين. (بخاري)
بيا ممنوع ڪم : حضرت اُسيد کان روايت آهي ته :

هادي عالم نور مجسم حضرت مدني محمد ڪريم ﷺ سان بيعت
 ڪرڻ وارين اصحابيائين مان هڪ اصحابيائي بيان ڪيو ته رسول الله
 ﷺ اسان کان جن ڳالهين جو وعدو ورتو هيو. انهن مان هي ڳالهين به
 هيون ته اسان ڪنهن جي موت تي :

أَنْ لَا نَخْشَ وَجْهًا وَلَا نَدْعُو وَيْلًا وَلَا نَشُقَّ جَيْبًا
 وَأَنْ لَا نَنْشُرَ شَعْرًا²

اسان پنهنجا منهن نه پٽينديون سين.

¹ سنن أبي داود (3/ 194) مسند أحمد (18/ 166) المعجم الكبير للطبراني (11/ 145) السنن
 الكبرى للبيهقي (4/ 105) شعب الإيمان (12/ 428) سبل السلام (1/ 504)

² سنن أبي داود (3/ 194) السنن الكبرى للبيهقي (4/ 107) شعب الإيمان (12/ 428) صحيح
 الترغيب والترهيب (3/ 212)

هائ گهوڙا واولون ڪنديون سين.

گريبان نه ڦاڙينديون سين.

پنهنجا وار نه کولينديون سين.

هڪ ٻي حديث ۾ آهي ته پاڻ ڪريم ﷺ ڪنهن جي موت فوت تي هنن ڪمن کان منع فرمايو.

لَيْسَ مِنَّا مَنْ حَلَقَ وَمَنْ سَلَقَ وَمَنْ خَرَقَ¹

اهو اسان مان نه آهي جيڪو (مصيبه وقت) مٿو ڪوڙي، مٿنهن پٽي ۽ جيڪو ڪپڙا ڦاڙي.

روئڻ کان روڪ ناهي:

هيءَ ڳالهه سمجهڻ جي آهي ته پار ڪيڏي، اوسر ڪرڻ کان منع آهي، باقي اڪين مان لڙڪ روڪڻ ڪنهن جي وس جا آهن؟ حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمايو ته جڏهن سعد بن عبادہ رضی اللہ عنہ بیمار ٿي پيو ته محبوب ڪريم ﷺ پاڻ ان کان پڇڻ آيا. ساڻن گڏ عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابي وقاص ۽ عبدالله بن مسعود رضي الله عنهم اجمعين به ساڻ هيا. جڏهن پاڻ سندس گهر آيا ته سڀ گهروارا مٿس گڏ ٿيو ويٺا هئا. پاڻ فرمايائون ته ڇا سعد بن معاذ گذاري ويو؟ عرض ڪيائون نه يا رسول الله. ان مهل پاڻ ڪريم ﷺ خود روئي پيا.

¹ سنن أبي داود (3/194) سنن النسائي (4/20) مسند أحمد (32/466) مسند البزار (8/56) شرح مشكل الآثار (3/367) المعجم الكبير للطبراني (25/175)

جڏهن اصحابن رسول الله ﷺ کي روئندو ڏٺو ته سڀ روئڻ لڳا. پوءِ پاڻ فرمايائون ته: **إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلَا بِحُزْنِ الْقَلْبِ**¹ الله تعاليٰ اک جي ڳوڙهن نڪرڻ تي يا دل جي غمگين ٿيڻ تي عذاب نه ٿو ڪري.

پوءِ پاڻ زبان ڏانهن اشارو ڪري فرمايائون الله تعاليٰ هن جي (پارن ۽ نوحن) سبب عذاب ڪري ٿو، يا رحم ڪري. پوءِ پاڻ فرمايائون ميت کي گمروارن جي (پارن) سبب عذاب ڪيو ويندو آهي.

حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ جڏهن ڪنهن کي پار ڪيندي ڏسندو هيو ته ان کي لٽ سان يا پٿر سان ماريندو هيو ۽ ان جي وات ۾ مٽي اڇلائي هڻندو هيو. (صحيح بخاري، كتاب الجنائز، باب بكاء عند المريض)

پڇڙي جي جدائي: حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمايو ته مون ڏٺو ته حضور نبي ڪريم ﷺ جي اڳيان سندن صاحبزادي حضرت ابراهيم رضی اللہ عنہ جو دم ٽٽي رهيو هيو. سندن اکين مان ڳوڙها وهي رهيا هئا ۽ فرمائي رهيا هئا ته:

تَدْمَعُ الْعَيْنُ وَيَحْزَنُ الْقَلْبُ وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يُرْضِي رَبَّنَا إِنَّكَ يَا إِبْرَاهِيمُ لَمَحْزُونُونَ²

¹ صحيح البخاري (2/84) صحيح مسلم (2/636) الآداب للبيهقي (ص: 306) السنن الصغير للبيهقي (2/34) شعب الإيمان (12/432) سبل السلام (1/504) كنز العمال (15/611)

² سنن أبي داود (3/193) صحيح مسلم (4/1807) مصنف ابن أبي شيبة (3/63) مسند أحمد (20/316) مسند البزار (13/324) صحيح ابن حبان (7/162)

اڪين ڳوڙها وهائن ٿيون دل کي صدمو پهچي رهيو آهي پر اسان وات سان ڪجهه نه ٿا چئون مگر اها ڳالهه جنهن سان اسان جو پروردگار راضي ٿئي ٿو. بيشڪ اي ابراهيم اسان تولا ڏکارا آهيون.

ڏوهتي جو ڏک : حضرت اسامه رضي الله عنه فرمايو ته اسان رسول ڪريم ﷺ جي مجلس ۾ ويٺا هئاسين. سندن نياڻي (حضرت بي بي زينب رضي الله عنها) جو خادم آيو عرض ڪيائين. يا رسول الله توهان جي نياڻي توهان کي سڏي رهي آهي. سندس پچڙو وفات کي قريب آهي. پاڻ فرمايائون منهنجي نياڻي کي چئو ته ”بيشڪ الله جو ڪجهه واپس وٺي ان جي شيءِ آهي، جو عطا ڪري ته به ان جي ئي هر چيز آهي. ان وٽ هر چيز جو وقت مقرر آهي. صبر ڪيو ۽ ثواب جو طلب ڪيو.“ ان خادم سندن پيغام پهچايو. حضرت زينب دوبارو پيغام موڪليو ۽ قسم ڏنو ته محبوب ضرور اچن. پوءِ پاڻ هليا ۽ ساڻن گڏ اسامه ۽ معاذ بن جبل، ابي بن ڪعب، ۽ عباده اصحابي به ساڻ هيا. جڏهن پارڙو سندن اڳيان آندو ويو ته ان وقت دم پرواز ٿي رهيو هيس. پاڻ پارڙي کي گود ۾ کنيائون ۽ پاڻ روئڻ لڳا. عباده رضي الله عنه سندن ڳوڙها ڏسي عرض ڪيو ته يا رسول الله هي ڇا آهي؟ پاڻ فرمايائون ته :

الرَّحْمَةُ الَّتِي جَعَلَهَا اللَّهُ فِي بَنِي آدَمَ وَإِنَّمَا يَرَحِمُ اللَّهُ

مِنْ عِبَادِهِ الرُّحَمَاءُ¹

¹ صحيح البخاري (115/9) صحيح مسلم (635/2) مسند احمد (113/36) سنن ابن ماجه (506/1)

هي رحمدلي (جا ڳوڙها آهن) جيڪا الله آدم جي اولاد ۾ رکائي آهي.
الله تعاليٰ به انهن ٻانهن تي رحم ڪندو آهي جيڪي رحم ڪندڙ آهن.
هن حديث پاڪ تي غور ڪرڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته:

- * محبوب ڪريم ﷺ تمام گھڻا رحمدل هيا.
- * ٻچڙن يا عزيزن جي وفات تي ڳوڙها ڳاڙڻ گناهه نه آهي بلڪه عين سنت آهي.
- * اُهي ماڻهو سنگ دل آهن جن جون اکيون ڪڏهن عزيز جي جدائي ۾ ڳوڙهون نه ٿيون ڳاڙن. اُهي رحمدلي ۽ شفقت کان محروم آهن.
- * رحمدل انسان ئي الله جي رحمت جا حقدار آهن.
- * ڪنهن جي فوتگي مهل عزيزن کي ان وٽ ويڃڻ به سنت آهي.
- * الله رحمت وارو رحمان ۽ رحيم آهي. ان کي رحم وارا ٻانها پسند آهن.

مادر جي مزار تي حاضري:

حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمايو ته نبي ڪريم ﷺ الله پاڪ کان اجازت وٺي جڏهن مقام ابواء وٽ پنهنجي امڙ جي قبر پاڪ وٽ آيا ته پاسي ۾ ويهي، زار و زار رنا.

ڪين روئندڙ ڏسي موجود اصحابي به بيحد رنا. حضرت بريره رضي الله عنه فرمايو ته اسان ساري زندگي محبوبن کي ڪڏهن به ايترو روئندي ڪونه ڏٺو جيترو پنهنجي امڙ جي مزار تي رنا.

(مسلم، مسند احمد)

ڏاڏي جو ڏک : جڏهن محبوبن ڪريمن ﷺ جي ڏاڏي جناب عبدال مطلب جي وفات ٿي ۽ سندس جنازو ڪٿي هلڻ لڳا ته پاڻ پويان پويان روئندي پي آيا.

رقيه لاءِ رقت : حبيب ڪريم ﷺ کي بدر ۾ اطلاع مليو ته سندن نياڻي حضرت سيده رقيه رضي الله عنها وفات فرمائي وئي آهي. پاڻ نهايت غمگين ٿيا. سندن اکين مان ڳوڙها جاري ٿي ويا. جڏهن پاڻ واپس مديني آيا ۽ نياڻي جي قبر تي آيا ته فرمايائون: ”عثمان بن مظعون وڃي چڪو، رقيه تون به ان سان وڃي مل.“

رسول الله ﷺ جا اُهي لفظ ٻڌي عورتن ۾ روج پئجي ويو. حضرت عمر رضی اللہ عنہ عورتن کي ائين روئندو ڏسي منع ڪرڻ لڳو. پاڻ فرمايائون ته ”عمر انهن کي روئڻ ڏي. دل ۽ اکين جي روئڻ ۾ حرج ناهي، پار نه ڪڍجن.“ حضرت فاطمه رضي الله عنها پيڻ جي قبر تي آئي ۽ روئڻ لڳي. حضرت حبيب ڪريم ﷺ جن پنهنجي چادر جي ڪناري سان سندس ڳوڙها اڳهندا رهيا.

ميت کي چمڻ ۽ روئڻ : حضرت بي بي عائشه رضي الله عنها فرمايو ته :

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَّلَ عُثْمَانَ بْنَ مَظْعُونٍ
وَهُوَ مَيِّتٌ وَهُوَ يَبْكِي وَعَيْنَاهُ تَهْرَاقَانِ¹

¹ الشَّائِلُ الْمُحَدِّثُ لِلترمذی (ص: 268) تحفة المحتاج إلى أدلة المنهاج (2/12) الأنوار في شمائل النبي المختار (ص: 220) أسد الغابة (3/589)

حضرت عثمان بن مظعون رضي الله عنه جي ميت کي پاڻ ڪريم ﷺ چمي ڏني
سندن اکين مان لڙڪ وهي رهيا هئا.

ممنوع ۽ مذموم روئڻ:

روئڻ رب کي پسند آهي پر اهو روئڻ جو رب ڪاڻ هجي. جو روئڻ
دنيا لاءِ آهي يا دنيا وارن لاءِ آهي، الله پاڪ وٽ ان روئڻ جو ٺڪو اجر
آهي نه انعام آهي پر ان روئڻ وارو رب وٽ جوابدار هوندو.

هڪ ڏينهن حضرت حسن بصري رحمته الله عليه جي مجلس ۾ هڪ شخص رڙ
ڪري رنو. پاڻ ان کي فرمايائون:

لَيْسَ أَلَيْكَ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا أَرَدْتَ بِهَذَا¹

قيامت واري ڏينهن الله تعاليٰ توکان ان جي باري ۾ ضرور پڇا ڪندو
ته ان روئڻ ۾ تنهنجو مقصد ڇا هيو؟ (ڪتاب الزهد امام احمد بن حنبل)

حضرت امام حسن رضي الله عنه جي مجلس ۾ هڪ شخص رنو. پاڻ فرمايائون:

إِنْ كَانَ لِلَّهِ فَقَدْ شَهَرْتَ نَفْسَكَ

وَأِنْ كَانَ لِغَيْرِ اللَّهِ هَلَكْتَ نَفْسَكَ

اهو روئڻ اگر تنهنجو الله لاءِ هيو ته تو پنهنجي نفس جي مشهوري
ڪئي پر جيڪڏهن اهو تنهنجو روئڻ ڪنهن ٻئي لاءِ هيو ته تو
پنهنجي نفس کي برباد ڪري ڇڏيو.

¹ الإخلاص والنية (ص: 55) الرقة والبكاء (ص: 133)

• مطلب ته روئڻ ۾ پنهنجي مشهوري جي نيت نه هجي. غير کي راضي ڪرڻ جو غرض نه هجي. مقصود صرف الله جي رضا هجي ته ان روئڻ جوئي رب وٽ اجر آهي.

حضرت محمد بن واسع

فرمايو ته مون اهڙا به مرد ڏٺا آهن جو اگر سندن مٿو ۽ سندن زال جو مٿو، هڪ وهائي ٿي هجي، ڳل جي هيٺان وهائڻو ڳوڙهن ۾ پسي وڃي ته به زال کي خبر نه پوي ته ڪوروي رهيو آهي. (حلية الاولياء)

حضرت حسان بن سنان

مالڪ بن دينار جي خدمت ۾ ايندو هيو ته سندس مجلس ۾ ايترا ڳوڙها ڳاڙيندو هيو جو سندس پهريائين جو اڳ آلو ٿي ويندو هيو پر سندس آواز نه ٻڌبو هيو. (صفة الصفوة)

هينئن به ٿيندو آهي:

عن الحسن قال:

إِنَّ الْعَيْنَيْنِ لَتَبْكِيَانِ وَإِنَّ الْقُلْبَ لَيَشْهَدُ عَلَيْهِمَا بِالْكَذِبِ¹

حضرت حسن فرمايو ته بيشڪ اکيون روئينديون آهن ۽ دل انهن جي ڪوڙ جي شاهدي ڏيندي آهي.

معلوم ٿيو ته روئڻ اهو ڀلو آهي جنهن جي سچائي جي دل به شاهدي ڏئي.

¹ الرقة والبكاء (ص: 46)

حضرت ربيع بن خثيم رضي الله عنه

وڏي شان وارو تابعي هيو. حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمائيندو هيس ته: ”اي ربيع اگر رسول الله ﷺ تو کي ڏسن ها ته تو سان ڏاڍي محبت رکن ها. مان تو کي هميشه الله وارن مان ڏٺو آهي.“ اهوربيع بن خثيم الله جي خوف ۾ ايترو روئندو هيو جو سونهاري مبارڪ ڀسي ويندي هيس. پوءِ فرمائيندو هيو ته ”اسان اهڙن ماڻهن کي ڏٺو آهي جو اسان انهن جي ڏني چڻڪ چور آهيون.“ (صفة الصفوة)

باب ڏهون

روئڻ پيدا ڪرڻ جا ذريعا

روئڻ رب پاڪ جو انعام آهي.
 روئڻ دل جي نرم هجڻ جي نشاني آهي.
 جڏهن دل سخت هجي ته اکين جا نار خشڪ ٿي
 ويندا آهن، ان حال ۾ ڇا ڪجي جو خشڪ اکيون
 آبيار ٿي پون؟
 روئڻ پيدا ڪرڻ جا ذريعا ڪهڙا آهن؟
 الله جي ولين ڪاملن روئڻ پيدا ڪرڻ لاءِ ڪهڙا
 ڪهڙا جتن ڪيا؟
 ڪي الله جا پيارا لوهارن جي ٻني تي وڃي ويهندا
 هئا، انهن جي باهه جون چييون ۽ جيراڻيون ڏسي
 جهنم جي باهه ياد ڪري روئندا هئا. پر روئڻ پيدا
 ڪرڻ جو سڀ کان بهتر ۽ آسان طريقو ”الله وارن
 جي صحبت“ آهي.

منو نالو الله جو

الله جيئن نالو، تيئن مون وڏو آسرون
 خالق! تهنجي ڪانڊ جو، پرو پانڊ نه ڪو،
 نالو، رب! سندنو، رهيو آهي روح ۾.
 وڏي سگه سنديا، ٻاجهن پريو آهي،
 مون تان مرم لاه آءُ تهنجي آهيان،
 ستر ڪر ستر! آءُ اگهاري آهيان،
 ڏکين ڏکمار! ڏيئي پانڊ پناه جو.
 جيڏو تهنجون نان، ٻاجه به اوڏيائي مڱان،
 رءُ ٽنپين، رءُ ٿوڻين، ٿون چپر، ٿون چان،
 ڪهاڙو ڪمان؟ توکي معلوم سڀڪا.
 ڪر ڪوپرو ڪانڊ! مون نياڻيءَ جي نجهري،
 پرين! تهنجي پانڊ، ڊولا! ڏکي آهيان.

روئڻ رب جو انعام آهي.

روئڻ دل جي نرمي جي نشاني آهي. جڏهن دل سخت هجي ته اکين جا نار خشڪ ٿي ويندا آهن. سڪ ۽ سوز جي دانهن دل کان دور ٿي ويندي آهي. ان حال ۾ ڇا ڪرڻ گهرجي؟

خشڪ اکين کي ڪيئن آبيار ڪجي ان جا اسباب ڪهڙا آهن.

پهريون ذريعو: حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمايو ته حضرت حبيب ڪريم ﷺ جي دربار ۾ هڪ شخص آيو ۽ پنهنجي دل جي سختي جي شڪايت ڪيائين. پاڻ فرمايائون:

إِنْ أُحْبَبْتَ أَنْ يَلِدَنَّ قَلْبُكَ فَاْمَسَحْ رَأْسَ الْيَتِيمِ وَأَطْعِمِ الْبُسُكِينَ¹

جيڪڏهن تون چاهين ٿو ته تنهنجي دل نرم ٿئي ته:

1. يتيم جي مٿي تي هٿ ڦيراءِ.

2. مسڪينن کي ماني ڪاراءِ.

ٻيون ذريعو: حضرت اويس قرني رضي الله عنه جو طريقو:

حضرت اويس قرني رضي الله عنه جو طريقو هي هوندو هيو جو پاڻ لوهارن جي دڪان اڳيان وڃي بيهندا هيا. جڏهن انهن جي باهه پرندي هئي، ان مان باهه جا شعلا نڪرندا هئا، لوهه ٽپي لال ٿي ويندو هيو.

¹ الرقة والبكاء (ص: 62) مسند أحمد (13 / 22) المنتخب من مسند عبد بن حبيب (2 / 336) مكارم الأخلاق للطبراني (ص: 350) أمالي ابن بشران الجزء الأول (ص: 301) فيض القدير (3 / 28) كنز العمال (3 / 177) المسند الجامع (17 / 528)

اهو ڏسي پاڻ جهنم جي باهه کي ياد ڪري روئندي روئندي ڪري پوندا هئا. ماڻهن جو ميڙ گڏ ٿي ويندو هيو، چوندا هيا ته چريو آهي. اهڙيون روايتون حضرت طلحه، زبير ۽ عبدالله بن مسعود رضي الله عنهم اجمعين لاءِ به اچن ٿيون ته پاڻ لوهارن جي دڪان تي بيهي رهندا هيا ۽ روئنندا هيا.

دم پرواز تي ويس :

عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ قَالَ : بَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ فِي الْحَدَّادِينَ بَبْلَغٍ إِذْ مَرَّ رَجُلٌ فَنَظَرُ إِلَى النَّارِ فِي الْكُورِ فَسَقَطَ فَقُبْنَا فنَظَرْنَا إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ قَدْ مَاتَ (صفوة الصفوة: 4-166)

حضرت عبدالوهاب فرمايو ته اسان بلخ جي شهر ۾ لوهارن جي دڪان تي ويٺا هئاسين ته هڪ شخص اچي لنگهيو. ان جڏهن ڀرندڙ ڏٺو ڪندڙ باهه ڏني ته ڪري پيو. اسان اٿي ڏٺوسين ته ان جو دم پرواز ٿي چڪو هيو.

تيون ذريعو : صالحن جي صحبت :

روئن پيدا ڪرڻ جو افضل ۽ بهترين طريقو هي آهي جو اهڙن ماڻهن جي صحبت ۽ سنگت ۾ ويهجي جن جون دليون الله جي خوف ۽ خشيت ۾ لرزان ترسان هجن. جن کي صبح سانجهي الله ۽ ان جي حبيب ﷺ جي ياد تڻ ۾ رچيل بسيل هجي، انهن الله وارن جي صحبت دلي تان گناهن جي ڪٽ لاهي ٿي.

اما صحبت دليون اجاري ٿي اها صحبت اڪيون رٿاري ٿي.

حضرت غزوان ۽ هڪ ان جو سنگتي گڏجي حضرت عامر بن عبدالله جي صحبت ۾ آيا. سندس دروازو بند هيو. ٻاهران ٻڌائون ته سندس روئڻ جو آواز اچي رهيو هيو. سندس آواز ۾ ايترو ته درد ۽ سوز سمايل هيو جو ٻڌڻ سان هي به ٻاهران روئڻ لڳا. هو اندر روئندو رهيو، هي ٻاهر روئندا رهيا. آخر جڏهن دروازو کوليو ته ڏٺائين ته ٻنهي جون اڪيون آليون هيون. چيائين توهان کي ڪهڙي شيءِ رٿاريو؟ چيائون تنهنجي درد دل، سوز جگر اسان جون به پنبڻيون پسائي ڇڏيون آهن.

رھ تني سان رھ، جيڪي رھي ٿا ڄاڻن،
 رھ نہ ساڻ ٻين، متان رھي روح رنجائين.
 اچ تني سان اچ، جيڪي اچي ٿا ڄاڻن،
 اچ نہ ساڻ ٻين، متان اچي اھنج پرائين.
 وڃ تني سان وڃ، جيڪي وڃي ٿا ڄاڻن،
 وڃ نہ ساڻ ٻين متان وڃي واٽ وڃائين.
 مل تني سان مل جيڪي ملي ٿا ڄاڻن،
 مل نہ ساڻ ٻين، متان ملي مونجھ پرائين.
 ويھ تني سان ويھ، جيڪي ويھي ٿا ڄاڻن،
 ويھ نہ ساڻ ٻين، متان ويھي وقت وڃائين.
 روئ تني سان روئ جيڪي روئي ٿا ڄاڻن،
 روئ نہ ساڻ ٻين متان روئي راز وڃائين.

هڪ عورت جو عجيب واقعو

بصري جي شهر ۾ شعرانه نالي هڪ عورت رهندي هئي. نهايت حسين وجميل هئي. ڪوڙي روئن ۽ پار ڪيڻ ۾ وڏي مهارت رکندي هئي. جتي به ڪو ماڻهو مري ويندو هيو ته اتي وڃي پئسن تي (ڪرايه تي) روئندي ۽ پار ڪيندي هئي. بصري جا ماڻهو ان کي ڪرايه تي پارن ڪيڻ لاءِ وٺي ويندا هئا.

هڪ ڏينهن اها شعرانه پنهنجي ٻانهين نوڪرياڻين سان گڏ بصري جي ڪنهن گلي مان گذري رهي هئي ته هڪ گهر مان روئن جو آواز پي آيو. نوڪرياڻي کي چيائين ته اندر وڃي ڏس ته ڇا معاملو آهي؟ ڪو ماڻهو مري ويو آهي يا ڪو ٻيو سبب آهي. مون کي چو نه اطلاع ڪيو اٿن؟ نوڪرياڻي اندر وئي ته وري نه آئي. وري ٻي نوڪرياڻي کي موڪليائين. اها به وئي نه آئي. وري ٽين نوڪرياڻي کي موڪليائين. اها ٿوري دير ۾ واپس آئي. اچي ٻڌايائين ته اندر هڪ الله جو ولي ٻانهو تقرير ڪري رهيو آهي. ٻيا ماڻهو الله جي خوف ۾ روئي رهيا آهن. شعرانه چيو ته آءُ به هلي انهن تي نٿولون ۽ توڪون ٿي ڪيان. شعرانه جيئن اندر آئي الله جي ولي جي نوراني چمري تي نظر پيس ۽ سندس پُر سوز گفتار ٻڌائين ته سندس دل ۾ الله جي خوف ۽ خشيت جي تپش ۽ گرمي پيدا ٿي جنهن ان جي لوهه کان وڌيڪ سخت دل کي پگهرائي ميڻ مثل نرم بنائي ڇڏيو. بي اختيار روئن لڳي. اکين مان الله جي خوف جي لڙڪن جون واهيون وهڻ لڳس.

اڳي ڪوڙ جو روئندي هئي هاڻي سچ پچ روئن لڳي. جڏهن تقرير ختم ٿي ته شرانه ان الله واري کي وڃي عرض ڪيو ته سائين جيڪڏهن آءُ الله جي در تي توبه ڪيان ته الله مون کي معافي ڏيندو يا نه؟ بزرگ فرمايس ته امان اگر تنهنجا گناهه شرانه جي گناهن جيترا هوندا ته به الله ڪريم کان معافي وٺيندين ته الله تو کي بخشي ڇڏيندو. مائي روئي دانهن ڪري چيو ته سائين اها گنهگار شرانه آءُ پاڻ آهيان. پاڻ فرمايائون رب فرمايو آهي ته :

لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا (الزمر: 53)
 الله جي رحمت مان نا اميد نه ٿيو. بيشڪ الله سڀ گناهه بخشي ڇڏي ٿو.
 پوءِ ان عورت سچي دل سان الله کان معافي ورتي. چون ٿا ته اها عورت وقت جي وڏي وليه بانمي ٿي وئي.
 هي الله وارن جي هڪ مجلس جو اثر آهي.

نگاهِ مرد مومن سے بدل جاتی ہیں تقدیریں
 اگر ہو ذوقِ یقین پیدا تو کٽ جاتی ہیں زنجیریں

ذاڪرن جي صحبت جو اثر :

هڪ شخص حضرت حسن کي عرض ڪيو ته منهنجي دل تمام سخت ٿي وئي آهي ان جو ڪو علاج ٻڌايو. پاڻ فرمايائون ته :

أَدْنُهُ مِنَ الذِّكْرِ : ان کي الله جي ذڪر جي ويجهو ڪر.

امام احمد ڪتاب الزهد ۾ سندن ان قول جي تشريح ڪندي فرمايو

آهي ته: اُذْنُهُ مِنَ الذِّكْرِ اَي مِمن يَذْكُرُ

ذڪر جي ويجهو ڪرڻ مان مراد آهي ذڪر وارن جي ويجهو ڪر.

هڪ وليه پانهي جو روئڻ بابت فرمان : حضرت ذوالنون

مصري رحمته الله عليه فرمايو ته آءُ هڪ رات ڪنعان جي وادي کان اچي رهيو

هيس. رات جي اونداهي ۾ هڪ پانهي جنهن کي اوني جو ۽ برقعو

پهريل هيو. هٿ ۾ لٺ ۽ ڪوٽرو هيس، سامهون اچي رهي هئي. سندس

زبان تي هيءَ آيت هئي:

وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ (الزمر: 47)

جوانهن جي گمان ۾ به نه هيو اهو الله جي طرفان ٿيو.

مون کان پڇيائين تون ڪير آهين؟ مون چيو آءُ مسافر آهيان.

چوڻ لڳي ته ڇا خداوند ڪريم به ساڻ هجي ۽ پوءِ به ڪو مسافر ٿي

سگهي ٿو؟ حالانڪه الله پرديسين جو انيس، هيٺن جو همراھ آهي.

حضرت ذوالنون فرمايو ته سندس ڳالهيون ٻڌي مون کي روئڻ اچي

ويو. چوڻ لڳي ته ”روئين ڇو ٿو؟“ مون چيو ته زخم تي مرهم لڳي ويو.

چوڻ لڳي ته تون اگر سڄو آهين ته ٻڌاءِ ته رُنين ڇا لاءِ؟ مون چيو ته ڇا

سڄو نه روئندو آهي؟ چيائين ته نه. مون چيو ڇو؟ چيائين ته روئڻ دل

جي تسلي لاءِ هوندو آهي، جنهن سان غم گهٽبو آهي. غمگين ان جي

پناهه وٺندا آهن. آه واري کان وڌيڪ پي ڪا به چيز لڪائڻ جي نه

آهي. روئڻ اولياءِ ڪرام وٽ ضعف جي نشاني آهي.

ائين چوندي جھنگل ۾ روپوش ٿي وئي ۽ آءُ سندس ڳالهين تي
عجب ڪندو رهجي ويس. (روض الرياحين)

هي ته هڪ الله جي وليه پانهي جو پنهنجو خيال هيو پر حقيقت ۾
روئڻ دليين لاءِ راحت آهي. روئڻ غمن کي هلڪو ڪندڙ آهي. روئڻ نه
هجي ته جيڪر دليون غمن ۾ پاره پاره ٿي وڃن. روئڻ عاشقن عارفن
جي دليين جي تسڪين جو ذريعو آهي.

روئڻ نه اچي ته ڇا ڪجي؟

حديث پاڪ ۾ آهي ته هڪ ڏينهن حضرت حبيب ڪريم ﷺ جن
پنهنجي اصحابن کي فرمايو ته آءُ اوهان کي سورة ”الماڪم
التڪاثر“ پڙهي ٿو ٻڌايان پوءِ جو به شخص رُٿو ان لاءِ جنت آهي. پوءِ
پاڻ تلاوت ڪيائون. صحابه مان ڪي رٿا ڪي نه رٿا. پوءِ نه روئڻ وارن
مان هڪ شخص عرض ڪيو ته يا رسول الله! اسان روئڻ جي ڏاڍي
ڪوشش ڪئي پر اسان کي روئڻ نه آيو. پاڻ فرمايائون آءُ ٻيو ڀيرو
اوهان تي سورة الماڪم التڪاثر ٿو پڙهان پوءِ جو شخص رٿو ته ان لاءِ
جنت آهي ۽ جنهن کي روئڻ نه اچي ته اهو روئڻ وارو نمونو بنائي.

(اخرجه الحڪيم الترمذي في نوادر الاصول)

تخريص، اثر، صحبت:

هيءُ هڪ مڃيل حقيقت آهي ته جهڙو ٻج هوندو اهڙو فصل پيدا ٿيندو.
جهڙي صحبت ملندي اهڙو رنگ ڍنگ نصيب ٿيندو. ان ڪري
صالحين ۽ ڪاملين جي صحبت ۾ ويهڻ گهرجي جيئن دل نرم ٿئي.

قطب عالم حضرت پير مٺا سائين ﷺ جي صحبت ۾ اهڙي تاثير
 هوندي هئي جو ڪنور دل ماڻهو به هڪ ئي صحبت ۾ نرم دل بنجي
 پوندا هئا. سندن صحبتن ۾ اڪثر فقيرن مٿان روئڻ ۽ جذبي جي
 ڪيفيت طاري رهندي هئي. هڪ پيري سندن خليفو سيد نصير الدين
 شاهه جذبي جي حالت ۾ بار بار هي بيت پڙهي زار واري رهيو هيو.
 قسم ٿئي خدا جو هلي آهي آ، چوڻڪاري جي ٻي نه ڳلي آ
 پوءِ مراقبي بعد ٻين فقيرن به غزل پڙهڻ شروع ڪيا. سڀني تي جذبي
 جي حالت طاري ٿي. ڪوبه جذبي کان خالي نه هيو. ڪنهن ڪپڙا
 پئي ڦاڙيا. ڪو سندن قدمن تي ڪري پيو.

باب يارھون

مون سي ڏنا ماءُ

راقم الحروف جون عصرِ حاضر يا ماضي قريب جي
 جن بزرگن اولياءِ ڪرام ۽ صلحاءِ اعلام سان روبرو
 ملاقاتون ٿيون جن کي روئندي ڏنم تن مٿيادار
 مَرَدَن جا ڪجهه واقعا هن باب ۾ بيان ڪيان پيو.
 انهن عظيم انسانن مان حضرت مرشد ڪريم
 سھڻا محبوب الاهي جو ذڪر بطور خاص ڪيان
 پيو. حضرت قبله مشوري صاحب، حضرت سائين
 مير محمد لوڙھائي، حضرت قبله سائين قمبر وارا
 بادشاهه، حضرت سچڻ سائين ادا الله شفقتهم
 (الله شال مٿان هميشه راضي رهي)

سان روئندڙ رھائين جو ذڪر ڪيان پيو. جن کي
 پڙهي دل مسرور ٿي ويندي ۽ اڪيون آليون ٿي
 پونديون.

مون سي ڏنا ماءُ، جن ڏٺو پرينءَ کي،
تني سندي ڪا، ڪري نه سگهان ڳالهڙي.

مون سي ڏنا ماءُ جني ڏٺو پرينءَ کي،
رهجي اچجي راتڙي تن جُنگن سندي جاءِ،
انهن جي ساڃاءِ ٿرهو تري تار مان.

عرض حال:

هي ڪتاب آءُ تيستائين مڪمل نه ٿو سمجھان جيستائين آءُ انهن اکين جو ذڪر نه ڪيان جن کي مون پاڻ روئندي ۽ ڳوڙها ڳاڙيندي ڏٺو آهي. پنهنجي زندگي ۾ ڪيترن ئي دردمند اهل محبت، اهل معرفت عارفن ۽ عاشقن سان ملاقاتون نصيب ٿيون اٿم. ڪيترن روٽڻ وارن رهبرن سان روح رهاڻيون نصيب ٿيون اٿم. انهن روٽڻ وارين اکين جو ذڪر نه ڪيان ته ڪتاب اڻپورو رهندو.

بيشڪ آءُ انهن مٿيادار مردن جي واکاڻ جو پورو حق ادا نه ٿو ڪري سگهان، جن جي رخسارن مٿان موتيءَ جهڙا چمڪندڙ لڙڪا تسبي جي داڻن وانگر قطارن ۾ ڪرندي ڏٺم. پنهنجي پڙهندڙن لاءِ انهن روئندڙ رهاڻين جي ڪا جھلڪ پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهيان. جن دردمندن جي واقعن کي پڙهڻ سان من اسان جون اکيون به آبيار ٿي پون. من اسان کي به ”**روٽڻ واري**“ اک نصيب ٿي پوي. چو ته ڪنهن عارف چيو آهي ته:

نه تنها عشق از ديدار خيزد* بسا کين دولت از گفتار خيزد

عشق رڳو ديدار مان نه ٿيندو آهي پر اڪثر ڪري محبوب جي گفتار ٻڌڻ سان به عشق اُٿي پوندو آهي. ڪنهن چيو آهي ته:

يارهه پرين وٽ يا گر پرينءَ جي پچار،

انهن پنهنجن کان ڌار، شل قادر ڪنهن کي نه ڪري.

مرشدي و سیدی خواجہ محبوب الہی

رحمہ اللہ علیہ

خواجہء خواجگان، قیوم زمان، قطب جہان، غوثِ دوران حضرت محمد ”الہی بخش“ غفاری نقشبندی رحمہ اللہ علیہ عرف ”محبوب الہی“ جيڪي منمنجا والد گرامي مرشد مربي ۽ استادِ محترم هيا. جن لکن لطفن، ڪروڙن ڪرمن، اٿاھ احسانن ۽ بي حساب عنايتن سان هن عاجز کي پنهنجي پيار ۽ پاڻوھ پري گود ۾ پاليو.

پاڻ صورت ۾ با جمال، سيرت ۾ باڪمال، قرب ۾ بي مثال هيا. منمنجي قلم کي ڇا مجال جو سندن اخلاق ۽ اوصاف بيان ڪري سگهان. روٽڻ جي حوالي سان سندن پاڪيزه زندگي جا چند چشم دید واقعا پيش ڪري رهيو آهيان. مون کي قسم آهي ان ذات جو جنهن جي هٿ ۾ منمنجي جان آهي، آءُ محبت ۽ عقيدت ۾ اچي ذرو به وڌاءُ نه ٿو ڪيان بلڪه عين حقيقت بيان ڪري رهيو آهيان ته:

عاشقانه مزاج: سندن مزاج، طبيعت ۽ فطرت ننڍپڻ کان ئي عاشقانه هئي. الله ۽ ان جي حبيب ڪريم ﷺ جي محبت ۽ الفت سندن رڳ رڳ ۾ رچيل هئي. ڪنهن به وقت ڪا محبت جي ڳالهه ٻڌندا هيا، ڪو عشق جو بيت سُنندا هيا يا پنهنجي مبارڪ زبان سان ڪا پرينءَ جي پار جي ڳالهه ڪندا هيا ته سندن اکين مان ڳوڙهن جي بارش برسڻ لڳندي هئي. بيشڪ ڪا دنياوي ڳالهه هلي رهي هوندي هئي پر ان دوران يڪدم سندن ڪيفيت متجي ويندي هئي.

سندن روحاني رموز سان ۽ باطني فيوض سان، چپن جي چُر پُر سان، گوهر جهڙي گفتار سان، وسنديون ۽ واهڻ، ٿر ۽ بر، صحرا ۽ جبل، ڀنگا ۽ پيڻيون، رند ۽ پند محمدي محبتن جي رنگ ۾ رنگجي ويا. پاڻ ضميرن جا زنگ لاهي سڪ جي صيقل سان انهن کي اجاري اچو ڪيائون. شراب ۽ شباب جي شائقن کي سوز ۽ ساز رومي فڪر ۽ فلسفءِ رومي سان آشنا ڪيائون. اولياءِ الشيطان کي اولياءِ الرحمان بنايائون. ڪراڙن کي ڪٽڻ سيڪاريائون. جوانن ۾ جوت جاڳايائون، ٻڍن توڙي ٻارن ۾ دين جو شعور پيدا ڪيائون. پيرن فقيرن جي سنڌڙي سونهاري ۾ علم ۽ عرفان جو هڪ نئون باب رقم ڪيائون.

پاڻ انڪار ۽ تڪرار بجاءِ اقرار ۽ پيار سان پراون کي پنهنجو ڪيائون. سندن قرب جي ڪشش ويري به ويجهما ڪيا، دشمن به دوست بنايا. اجمل ۽ اياڻا به صالح ۽ سياڻا ٿي پيا. پاڻ هزارن جي هجوم سان ملڻ ۾ ملول نه ٿيندا هئا. هر هڪ سان مشڪندي ملندا هئا. هر وقت سندن ننگر ۽ نياز جاري رهندو هيو.

جڏهن مثن عشق الاهي جي ڪيفيت طاري ٿيندي هئي ته ان وقت ڪنهن کي به سندن اڳيان ڳالهائڻ جي جرئت نه ٿيندي هئي. جڏهن پاڻ نينهن جي نشي ۾ مدهوش ٿي ويندا هيا. محبت ۽ معرفت جي ڪيف ۽ مستي ۾ جڏهن پنهنجي پڇڙن ٻارن کان، پر پنهنجو پاڻ کان به بي خبر ٿي ويندا هيا.

سندن مجلس ۾ محبت ۽ مستيءَ جو هي عالم هوندو هيو جو هڪ پيري سندن محبت پري گفتار هلي رهي هئي. ماڻهو سندن ديدار ۾ سندن گفتار جي مناس ۾ بيخود هئا. پاڻ پلتي هنيون ويٺا هيا ته هڪ نانگ آيو سندن گوڏي هيٺان اچي ويٺو. محبت جي كيف ۾ نه کين خبر رهي نه مجلس وارن کي سڏ رهي. جيستائين گفتگو هلندي رهي نانگ به ٻڌندو رهيو.

هن فقير کي ننڍپڻ کان ئي سندن فيض پرين مجلسن ۽ صحبتن ۾ ويهڻ جو شرف حاصل ٿيو. جيئن اک کوليم ته جيڪو رنگ منهنجي اکين ڏٺو ۽ ڏسنديون رهيون سو خالص عشق الاهي ۽ حب رسول ﷺ سان سرشار صبغة الله وارو پاڪ رنگ هيو. گهر ۾ يا ٻاهر اکين اڳيان اهو مقدس ماحول ڏٺم، جيڪو منهنجي رڳن ۾ رچي ويو. روح ۾ رسي ۽ وسي ويو. مون ائين ڏٺو ته حضرت جن جي زندگي جو مقصد ئي ماڻهن جي تربيت ڪرڻ هيو. هر متعلق ماڻهو کي رشد و هدايت جي راهن سان همکنار ڪرڻ هيو. هڪ مصلح ۽ مربي لاءِ اهم ڳالهه هوندي آهي مجلسن ۽ محفلن لاءِ صاف ۽ پاڪ ۽ پر اثر ماحول پيدا ڪرڻ. جنهن کي ڏسي هر اچڻ وارو پاڻ کي هڪ نئين دنيا ۾ محسوس ڪري. منهنجي سمجهه ۾ ته جيستائين ڪنهن به مصلح ۽ مبلغ جو مجلسي ماحول درست نه آهي ته ان جي تبليغ ۽ رشد و هدايت جو اهو اثر پيدا نه ٿو ٿي سگهي جهڙو ٿيڻ گهرجي. پر جڏهن مجلس روحانيت جي رنگ ۾ رنگيل هجي ته ان مجلس مٿان انوارات

جي بارش برس لڳي ٿي اهڙي مجلس جي هڪ گهڙي کي سو سال جي
بي رياءِ عبادت کان افضل چيو ويو آهي.

يڪ زمانه صحبت با اوليا بهتر از صد ساله طاعت بي رياءِ

انهن مجلسن ۾ ئي ماڻهن جون تقديرون تبديل ٿينديون آهن ۽
رخ جهان بدلبو آهي. حضرت جن جي حياتي مبارڪ جو وڏو حصو
انهي مجلسن ۾ مصلي تي ويٺي گذريو.

سندن مجالس ۾ سُنبل جي سُرهاڻ ۽ محبت جي مهمان هوندي
هئي. جنهن ساري سر کي سُرهو ڪري ڇڏيو. ڪڏهن هي شعر
آلاپيندا هئا:

يلي ڪئي پُونرن جو واس وٺڻ آئيا،

تني کي ڪُونرن، ڏنا هئا هيانو ۾.

مجالس ۾ بسا اوقات سندن حال هي هوندو هيو جو جڏهن
محبوب حقيقي جي توحيد جي مذاڪري ۾ ايندا هئا ته سخت بي
حال ٿي ويندا هئا. رات جي مجلسن ۾ مولا سائين جي وحدت جي
درياءِ ۾ وڃي پوندا هئا ۽ ڏاڍو روئندا هئا. ڏينهن جي محفلن ۾ به
جماعت جو عجيب حال هوندو هيو. جيڪو دل سان سندن وعظ يا
تقرير ٻڌندو هيو ته روئڻ کان سواءِ ٻيو ڪو به ڪم نه هوندو هيس.
مستورات ۾ به جڏهن مراقبو ۽ وعظ ٿيندو هيو ته انهن جو به اهو حال
ٿي ويندو هيو. ڪابه عورت روئڻ ري نه رهندي هئي. جن ڏينهن ۾ پاڻ
لاڙ ۾ آيل هئا، مولانا عبد الڪريم جت جيڪو پاڻ وڏي علم ۽ عقل

وارو هيو ٻه گاڏيون پنهنجي گهراڻي جون پرائي آيو جنهن ۾ سندس پٽ، پائيتا، يائر، ٺهون ۽ نياڻيون هيون. حضرت جن اڳيان عرض ڪيائين عمر افراد وڃائي ڇڏيم. هاڻي هي ٻچڙا ميڙوني آيو آهيان، ڪو رحم ڪرم فرمايو ته اسان پنهنجي رب کي سڃاڻون ۽ الله تعاليٰ جا ٿي رهون ۽ مرون. پاڻ جڏهن بيان فرمايائون ته انهن سڀني جي دل جي دنيا بدلائي ڇڏيائون. ڌوبي بنجي دليون ڌوتائون.

مجلس محبت: هڪ ڏينهن درگاهه ڪرمپور شريف دادو ۾ پاڻ حويلي شريف ۾ فجر جي سنت پڙهيون ويٺا هئا ته ٻاهر مسجد ۾ لائونڊ تي فقير محمد حسين ملاح ڪافي پڙهي رهيو هو:

پنهل کي ڏيندس مان ڏوراپو ڏکن جو،
قدر ڪونه ڪيو تو نمائيءَ ندر جو.

پاڻ زارو قطار روئي رهيا هئا. سڏڪن جو سلسلو جاري هيو. سبحان الله ڇا ته ڪين درد جي چوٽ لڳل هئي! نماز فجر مسجد ۾ اچي ادا فرمايائون پوءِ فقير محمد حسين کي دوباره ساڳي ڪافي پڙهڻ جو حڪم فرمايائون. پوءِ فرمايائون ته الله جي ڏاڪرن جو اندر رڌيو پيو هوندو آهي. وري جي ڪا عشق جي ڪافي ٻڌندا آهن ته ڇڻ ڦٽن تي لوڻ پُرڪجي پوندو آهي. صوفين ۽ الله جي عارفن جي ڪلام ۽ ڪافين ۾ درد سمايل هوندو آهي.

ڪلام ڪاملان جان دارد

ڪاملن جي ڪلام ۾ ساهه هوندو آهي.

باقي پيا شاعر ائين قافيا ۽ رديف ملائي مصرعا جوڙن ٿا انهن ۾ نه حظ هوندو آهي ۽ نه چس هوندي آهي. خود نبي ڪريم ﷺ به حضرت حسان رضي الله عنه ۽ ٻين اصحابن کان شعر پڙهائيندا هئا. محبت ۽ جذبي جي هڪ گهڙي به تمام قيمتي هوندي آهي. حديث شريف ۾ آيو آهي:

جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ تُوَارِي عَمَلَ الثَّقَلَيْنِ.¹

حق واري جذبي جي هڪ دانهن پنهنجن جھانن جي عملن کان پلي آهي. **حضرت شاهه عبد اللطيف ڀٽائي** رحمه الله عليه لنواري وارن بزرگن سلطان الاولياءِ رحمه الله عليه وٽ ويو. بزرگن فرمايس ته تنهنجي منزل مٿي ڪنداسين پر اهي روج راڙا سرود سڀ بند ٿي ويندا. فرمايائين ته سائين اهڙي منزل ئي نه ڪپي جو هي فراق وڇوڙو، درد جون دانھون بند ٿي وڃن. شاهه سائين درد ۽ فراق کي وصال تي ترجيح ڏيندي فرمايو آهي ته:

دُورِيان، دُورِيان، مَر لَهان! شالَ مَرِ مِلان هوتا!
مَنْ اَنْدَرِ جا لوچَ، مَچُڻَ مِلَڻَ سان مائي ٿئي.

فرمايائون: اسان تي عشق ۽ مستي وارو حال گهڻو غالب ٿي ويندو آهي. پوءِ ٻيون ڳالهيون ڪري ان خيال کي مٽائيندا آهيون. جيڪڏهن ان طرف خيال جاري رکون ته

¹ تفسير الرازي . مفاتيح الغيب أو التفسير الكبير (4 / 134) تفسير النيسابوري ، غرائب القرآن و رغائب الفرقان (2 / 20) روح البيان (4 / 486) قال ابو فلاح هذا من كلام ابو عبد الرحمن السلمي انظر شذرات الذهب في أخبار من ذهب (4 / 357)

هي تبليغ وارو ڪم بند ٿي ويندو. عشق جي شورش ۽ مستي بي خود ڪري ڇڏي ٿي. محبت جو حال ڏاڍو لذت آهي.

درد دل کي واسطي پيدا ڪيا انسان کي، ورنه طاعت کي لاءِ ڪجهه ڪم نه تھ ڪر ويا
درد حاصل ڪن ڪه درماں درد تست، داروئ جاں درد و عالم درد تست
گربود ايس درد دامنگير تو، بس بود ايس درد دائم پير تو

اڪيون منهنجي عجيب جون :

آه!! عشقِ الاهي ۽ نينهن جي نشي ۾ آهي مخمور اڪيون! جي سدائين
ساجن جي سڪ ۽ سوز ۾ اڃايل ۽ آليون رهنديون هيون. اهي ڀسيل
پنڀيون جن محبوب جي محبت ۾ لکين لڙڪ وهايا هئا. بره جي باه
جي بڻي کي ٿڌن ساهن ۽ لڙڪن جي لشڪر سان اجهائڻ واريون آهي
اڪريون. آهي اڪيون جن محبت جا موتي هاريندي راتيون وهائي ڏينهن
ڪيا. ڏينهن گذاري راتيون ڪيون. سانوڻي جي مينهن مثل گجندڙ ۽
وسندڙ ڪڪرن وانگيان ڳوڙهن جو سيلاب وهائيندڙ اڪيون.

متان ڪرين مينهن مون سان ريس روئڻ جي،

”طالب مولا“ سان ته ڪيا ناحق وڏا نينهن،

تنهنجا به ٿي ڏينهن، منهنجي موسم سڀ ڪا.

آءُ ڪيئن وساريان انهن سوز پرين سڏڪن کي، انهن عشق جي
آهن ۽ آلاپن کي، جيڪي رات جي تنهين ۾ منهنجي ڪنن ۾ گوجندا
هئا. جڏهن پاڻ تهجد جي نماز پڙهي، مڃي ٿي ويهي، مڃي ٿي ٻوليءَ ۾
الله جو اسم پاڪ جهونگاريندا هيا. عجيب سماءُ هوندو هيو. ڪاري
رات اوندهه اندوڪار ۾ جڏهن پاڻ مڃي ٿي ٻولي جهونگاريندا هيا ته ڇٽڪ

در و ديوار به ساڻن هم آواز ٿي ويندا هئا. وري جڏهن ڏينهن جي
 اُجالن ۾ پاڻ ذڪر الاهي جُهونگاريندا هئا ته چٽڪ پڪي پڪڻ به ساڻن
 گڏ جمومڻ لڳندا هئا. جڏهن پاڻ صوتِ دائودي سان هي بيت
 جهُونگاريندا هيا ته سندن نيڻن مان ڳوڙهن جا نياڻ وهي هلندا هئا.
 مون کي اها رات ياد نه آهي جنهن رات ۾ پاڻ هي بيت پڙهي رنانه
 هجن. هر رات ۾ هي بيت جهُونگاريندا هيا ۽ هر رات ۾ روئندا هيا.

منمنجيا محبوب توسان دل اڙي آ،
 وئي سُورن اندر ۾ ساسڙي آ.
 اندر ۾ يار جا پارڻ پرياهن،
 جگر جيرا منمنجيا سارا سڙيا هن.
 منمنجيا محبوب لهي وڃ ياد گيري،
 روئي روئي منمنجي ٿي وئي ٿئي پيري.
 روئي روئي ٿيا ٿم حال هيڻا،
 نه ڪن ٿيون ڪو اثر ڪيون ۽ ڦيڻا.
 وري ڦيرو ڪندين مٺڙا ڪڏهن تون؟
 مٽيه مسڪين جي ايندي ڪڏهن تون؟
 منمنجيا محبوب توجو مٺهن مٽايو؟
 سُورن ۾ تومئا چو آرهائيو؟
 اُٿي اڌ رات جو آهون ڪيان ٿو،
 ڪري ياد توکي دانهون ڪيان ٿو.

صبح واري مجلس :

پاڻ دربار شريف تي هر اسلامي مهيني جي ٻارهين تاريخ جلسو ملهائيندا هيا. ان جلسي ۾ هميشه سندن صبح جي مجلس حال واري هوندي هئي. رات جو تقرير هوندي هئي، صبح جو تلقين هوندي هئي. رات جو قال ته صبح جو حال هوندو هيو. صبح جو هميشه اول ڪنهن فقير کي قرآن پاڪ جي تلاوت ڪرڻ جو امر ڪندا هيا ان کان پوءِ ڪا عشق ۽ محبت جي ڪافي پڙهڻ جو امر فرمائيندا هيا. پوءِ ته پاڻ به روئندا هيا، جماعت به روئندي هئي.

هڪ پيري هڪ مستاني فقير هيءَ ڪافي پڙهي :

جيئن ٿا ڏينهن لنگهن مارو ياد ٿا پون،

منهنجا نيٺ روئڻ کان بس ڪونه ٿا ڪن.

پوءِ ته عجيب سرمستي جو عالم هيو. هر هڪ ماڻهو حال کان بيحال هيو. پاڻ به ريهون ڪري روئي رهيا هيا.

هڪ پيري ڪنهن ماڻهو مديني شريف جي اذان جي ڪيسٽ هلائي ته پاڻ اوچنگارون ڏئي روئندا رهيا.

هڪ مجلس ۾ ڪنهن هي غزل پڙهيو :

سگهو مل محمد (ﷺ) منهنجو ساهه ساري،

پيو ڪير منهنجي اندر ڪي اُجاري.

ان غزل تي پاڻ بي انداز گريو فرمايائون.

ان ماڻهو جڏهن غزل پورو ڪيو ته ان کي پيهر به ساڳيو غزل پڙهڻ لاءِ
فرمائون. ان طرح ان ماڻهو ڪيئي ڀيرا ساڳيو غزل پڙهيو. پاڻ ٻڌندا
رهيا روئندا به رهيا.

مجلس محبت وارن جي :

دربار عاليه فضل آباد شريف ماتلي ۾ ٻارهين شريف جي صبح تي منن
ماڻهن جو ميڙاڪو هيو. هزارين پروانا ۽ ديوانا گڏ هيا. فجر جي نماز بعد
جيئن پاڻ تقرير لاءِ ڪرسيءَ تي جلوه افروز ٿيا، اڃا به چار لفظ مس
ڳالهائون ۽ مٿن درد سوز ۽ روئڻ جي ڪيفيت زور پڪڙيو. سندن
رخسارن مٿان موتين جي داڻن وانگر ٽپ ٽپ ڳوڙها وسڻ لڳا. ان گريه جي
گفتار ٻڌڻ سان ساري جماعت ۾ عجيب ڪيف طاري ٿي ويو. پوري
مجلس ۾ هر طرف آهون ۽ دانهون، سڏڪار ۽ ڏسڪار شروع ٿي ويا.
هزارن جي اجتماع ۾ ڪابه اک روئڻ کان واندِي ڪانه هئي. هر طرف هاءِ
هوءَ، فغان و فرياد، روج ۽ رازو سوز ۽ ساڙو، ريمون ۽ ڪيمون هيون. جڏهن
پاڻ درد ڀرئي آواز پنهنجي مٿڙي زبان سان ۾ هي بيت پڙهيائون.

ڪيان ٿو يار جون ڳالهيون اوهان سان،
سليان ٿو سور مان دل جا اوهان سان.
منهنجي محبوب دل موهي ويو آ،
اندر ۾ يار لئون لائي ويو آ.
اندر ۾ يار جا پارڻ پرياهن،
جگر جيرا منهنجا سارا سڙيا هن.

منمنجا محبوب لهي وچ ياد گيري،
روئي روئي منمنجي ٿي وئي ٿئي پيري.

هائِ الله پوءِ ڇا بيان ڪجي! ان وقت ڇا حال هيو؟ سڀ ماڻهو نوان
پراڻا، مريد غير مريد سيوئي سڌڪن ۾ هيا. ڪي مستي ۾ ڪپڙا ٽاڙڻ
لڳا، ڪي ڀتين سان ٽڪر هڻڻ لڳا. ڪي مستانه وار نچڻ لڳا. الغرض
سرمستي جو عجيب عالم هيو. جن خوشنصيبين اها مجلس اڪين سان
ڏني سي پلارا! اڄ به شاهد آهن. مون پنهنجي زندگي ۾ اهڙي مجلس
نه اڳ ڏني نه وري پوءِ ڏني. تقرير هلندي اڃانڪ پاڻ ڪرسي تان اٿيا
دستور مطابق آخري دعا به نه گهريائون ۽ ائين روئندا حويلي طرف
هليا ويا. منمنجو خيال آهي ته جيڪڏهن پاڻ ٿوري دير اڃا به ويهن ها
ته ڪيترن جا هيائو ڦاٽي پون ها يا ڪي سندن ابرو جي تيغ سان
شמיד ٿي پون ها. جڏهن پاڻ اٿي حويلي ڏي هليا ته خلق سندن
چوڌاري پتنگن وانگر پريشان ڦري رهي هئي. پاڻ روئندا حويلي ۾
داخل ٿي ويا. پويان فقيرن جو عجيب مستي جو حال هيو.

فقير هڪ ٻئي کي پاڪر پائي زاروزار روئي رهيا هيا. ڪنهن کي ننگر
ڪاٽڻ جو خيال نه رهيو. روحاني غذا جسماني غذا کان بي پرواهه
ڪري ڇڏيو هيو. هي سندن توجهه ۽ تصرف جي برڪت هئي.

کسي کي آڻو سڙو دل ٽڙي ٿي،
کسي کي عمر بھر رونا ڀوني بیکار جاتا ھي

ننڍڀڻ کان نينهن : روئڻ ته ڪين چڻڪ ڏاج ۾ مليو هيو. ننڍڀڻ کان سندن مزاج عاشقانه هئي. نهايت نرم و گداز دل جا مالڪ هيا. سندن ننڍڀڻ جو واقعو آهي ته سندن پاڙي مان ڪو ماڻهو لڏي ويو ته پاڻ پاڙيسري جي جدائي ۾ ٿي ڏينهن روئندا رهيا.

سندن ننڍڀڻ جو هڪ ٻيو واقعو آهي ته سندن ڳوٺ ۾ ملتان واري پيرن جي آمد ٿي. انهن سان گڏ هڪ شخص هي غزل پڙهندو پي آيو.
ڏور وڃي جن ڏينهن ٽالايا، منهنجا سڄڻ سي آيا.

پاڻ اهو شعر ٻڌڻ سان زارو قطار روئڻ لڳا. سڀ ماڻهو ورائي ورائي ڏسڻ لڳا ته هن چوڪري کي ڇا ٿيو آهي جو ايترو روئي رهيو آهي؟

پيدا هونءُ تو ها ته سين ۾ دهر ۽ هونءُ

نا جانءِ هم ۾ ڪب سے کس پر مر ۽ هونءُ

منجھند جو وقت هيو پاڻ حويلي شريف ۾ ڪٿ تي لڻيل هيا ته هڪ پينو فقير مڙلي جي آواز ۾ هڪ شعر پڙهيو. اهو آواز ٻڌڻ سان سندن حالت متغير ٿي وئي. پاڻ بي انداز روئندي پٽ تي ڪري پيا.

نه بم داند آشفته سامان زير، باواز مر غم بنالذ فقير

سرود ته ڇڏ پر پڪيءَ جي آواز تي به فقير کي جذبو اچي ويندو آهي.

رت به رنائون : خليفي محمد حسين نانگري صاحب بيان ڪيو ته

هڪ ڀيري خانپور ۾ ٻارهن شريف جو موقعو هيو. رات جي مجلس ۾

تقرير لاءِ پاڻ ڪرسيءَ تي جلوه افروز ٿيا. جيئن ڪرسي تي ويٺا ٿيئن

مٿن ڪيفيت طاري ٿي. پاڻ تقريباً ڏهه منٽن تائين خاموش ٿي ويا.

سندن اکين مان لڙڪ وهندا رهيا. روئندا رهيا تانجو لڙڪن ۾ رت جي
ڳاڙهاڻ نظر آئي. جماعت جو عالم هي هيو جو جيئن ڪڪڙ کي تڪبير
ڏبي آهي ته ڦٽڪندو آهي تيئن جماعت به ڦٽڪي ۽ تڙپي رهي هئي.
نيٺ نهاري منهنجا روئي روئي رت ٿيا،
جي هتان هوت ويا سي اچن ته آجي ٿيان.

محبت چيز مهانگي: هڪ ڏينهن پاڻ منجهند جي وقت حوبلي ۾
جلوه افروز هيا. ڪجهه جهونگاري رهيا هيا. محبت جا شعر پڙهي
رهيا هيا. جڏهن هي شعر پڙهيائون ته پاڻ بيحد رنا ۽ گهروارا به تمام
گهڻو رنا.

دل چڙهي وئي آ دست پرينءَ جي، ساهه آڻڻ آهي آٿانگي.
ماڻهن ليکي آ عشق سهانگو، پر محبت چيز مهانگي.
سرتيون سهيليون پلي پاڻ سينگارو، آءُ ته نينهن ڪئي آهيان نانگي.
اشرف شاهه چئي رب ميل آهي ئي، جيڪي جهنگ ۾ جهونگارن جهانگي.

آه سحر گاهي: رات جي پوئين پهر نسيم سحر جا تڌڙا جهوتا،
غافلن کي نرم و گداز بسترن تي ننڊ ۾ مدهوش ڪري ڇڏيندا آهن پر
جن جي اندر ۾ محبت جو مڇ ڀريل هجي ان کي پلنگ پٿرياڻين تي
ڪٿي ٿو آرام اچي؟ اهي ئي ته لمحا آهن جن ۾ محبوب حقيقي
پنهنجي مستانن کي قربئون قريب ڪندو آهي.

عطار هويارومي غزالي هويارازي* ڪجهه هاتھ نهين آتا به آه سحر گاهي

مرشد ڪريم محبوب الاهي ﷺ رات جي پوئين حصي ۾ سمهندا ئي نه هيا. پوئين پهر اڪثر روئندي گذاريندا هيا. ديس پرديس صحت توڙي بيماري ۾، ساري زندگي، ڪڏهن به تهجد جي نماز نه ڇڏيائون.

سڪان ساريان سپرين ويل نه وساريان،
اٿي اثر ويل جو آءُ ٿي اوساريان،
ڏکيا سڪيا ڏينھڙا گوندر ۾ گھاريان،
هنجون پئي هاريان اٿي آب اڪين ۾.

هڪ رات جو ذکر آهي پاڻ مصلي تي ويٺي رُنا، ايترو رنا جو سڀ ماڻهو گھر جا ستل به سجاڳ ٿي پيا، اهي به روئن لڳا. گھر ۾ ايترو روئن ٿيو جو پاڙي وارا پڇڻ آيا ته ڪو ماڻهو فوت ته نه ٿي ويو آهي.

روئي روئي رات وهائي ڪيم ڏينھڙو،
سهڻن سپرين جي وائي هيم وات،
ڪنھين ويل نه وسري لالڻ سندي لات،
”طالب“ ڪي هئي طلب ۾ تنھين جي تات،
اچي ٿي پريات ته به اڪيون آليون ئي رهيون.

ڪڏهن ته ساري ساري رات روئندي گذري ويندي هين پوءِ صبح جو هي بيت پڙهندا هيا.

راڻو رات نه آئو ويڙم ويل ٿري،
وٽ سوريندي ولها ويڙه تيل بري،
راڻي ڪاڻ رڙي رات ولھامي ڏينھن ٿيو.

روئڻو خليفو: طريقت ۾ پاڻ قيوم زمان، قطب جمان، واقف علوم خفي و جلي حضرت خواجہ محمد عبدالغفار عرف ”پير منا“ سائين رحمۃ اللہ علیہ کان سلسلہ عاليہ نقشبندیہ ۾ خليفہء مجاز هيا.

پنهنجي مرشد ڪريم جي آستاني تي پاڻ ”روئڻو خليفو“ جي لقب سان مشهور هيا. اڪثر ڪري کين صبح جي وقت تقرير لاءِ سڏيو ويندو هيو. جڏهن پاڻ تقرير ڪندا هيا ته ساري جماعت ۾ روج راڙو پئجي ويندو هيو. سندن مرشد ڪريم به سندن عشقيہ گفتار تي تمام گهڻو روئندا هيا ۽ فرمائيندا هيا ته:

”يار کي ائين روئي پرچائبو آهي جيئن
هي خليفو صاحب روئي رهيو آهي.“

جڏهن حضرت پير منا سائين خانپور ۾ آيل هيا. جنهن وقت سندن واپسي ٿيڻ لڳي ته پاڻ مرشدن جي سامهون هي بيت پڙهيائون.
پاڻ ته زاروزار روئي رهيا هيا جماعت ته روئي رهي هئي پر خود حضرت پير منا سائين به زاروزار روئڻ لڳا. پاڻ سرائڪي جو هي بيت پڙهيائون.

کنھن سڪھلائي ناته ٿوڙڻ، دردمندان نون روئندا چھوڙڻ،
وطن ته اپڻياں واڳاں موڙڻ، هڪ دل کس ڳوڻ ٻي کيڏوڻ آناں،
سئي وانگر جوڳڻ تهياں، بھر بھر پيالے زھر دے پياں،
جو دم جياں کچ ڏے وياں، کچ شھر دا به اعلیٰ شانا۔

نماز ۾ روئڻ: تهجد جي نماز پاڻ اڪثر روئندي پڙهندا هيا. هڪ ڀيري دربار فضل آباد شريف ماتلي ۾ پاڻ فجر جي نماز پڙهائي رهيا هيا. پهرئين رڪعت پڙهندي جڏهن:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

پڙهيائون ته سندن گريه شروع ٿي ويو. قرآن پڙهندا رهيا ۽ روئندا رهيا. ساري نماز سڏڪندي پڙهيائون.

عشق الاهي:

هڪ ڀيري مجلس ۾ پاڻ زروزار روئي رهيا هئا ۽ فرمائي رهيا هئا: ”اڄ جي مجنون هجي ها ته ليلا جون تعريفون ڪري ها، سسئي هجي ها ته پنهنجي پنمل جون پچارون ڪري ها، سمڻي هجي ها ته ميهار جون ڳالهيون ڪري ها، بيبي زليخا هجي ها ته حضرت يوسف عليه السلام جي واکاڻ ڪري ها. دوستو! الله سان محبت ڪرڻ وارو به جيستائين پنهنجي محبوب جي ڳالهه نه ڪندو تيسين ان جي ماني پاڻي به زهر هوندو آهي. جيستائين محبوب حقيقي جي ڳالهه نه ڪندو تيسائين سک آرام ڦٽل هوندس.“ پاڻ بي تحاشا روئي رهيا هئا ۽ هي بيت پڙهيائون:

عشق اوتارا ٺاهي ٿو يار جا، عشق ميخانا بنائي يار جا.
عشق مندر اندر جا ڊاهي ڇڏي، ماسوا جا بُت پڇي پورا ڪري.
عشق ۾ دردن سنديون دانهون ٿين، رات ڏينهن ۾ ڪُن جيئن درياءَ ڏين.
عشق عقل جو لڳو آهي جهيڙو ڪير نبيري ڪير ميان!!

بس هنن شعرن پڙهڻ سان پاڻ به سڏڪندا رهندا هيا ته پوري جماعت ۾ جذبو، روئڻ ۽ آه و فغان جو هُل مڇي ويو. ماڻهن جي حالت اهڙي ٿي وئي جيئن ڪڪڙ کي سير وجهي آهي هر ڪو ڦٽڪي رهيو هيو. پوءِ پاڻ هي بيت پڙهيا ٿون:

راتياں هون وڍياں وڍياں، عشق هووے اڏياں اڏياں،
سک لڳي ميکون يار پنھنل دی، روز روناں کر رڙياں رڙياں۔
خيال کو کسی آهٺ کي آس رھتي ھے، نگاہ کو کس صورت کي پياس رھتي ھے،
تيرے بغير کسی چيز کي کي تو نهیں، تيرے بغير طبيعت اداس رھتي ھے۔

بزرگن ۽ عالمن ۾ پھريون نمبر ھيو

سند جي مشهور نعتيه شاعر جناب محترم ”الله ڏنو“ صاحب سندن وصال تي هي مرثيو پڙهيو هيو.

محبوب الاهي بخش سمڻو هڪ شفا جو در هيو،
بزرگن ۽ عالمن ۾ پھريون نمبر ھيو،
تو ٻڌا هوندا زماني ۾ گھڻائي نامور،
آيتائي پر جملو ڪامل قلندر راهبر،
شمس تبريزي قطب سڀ غوث پي تون ياد ڪر،
گوش ڏئي ”محبوب الاهي“ جي به ٻڌ تون هي خبر،
هي به منهنجي سند ڌرتي جو جڻيو ڪوندر هيو،
بزرگن ۽ عالمن ۾ پھريون نمبر ھيو.

ناز جن تي آ نبيءَ کي سي سيءَ عاشق جين،
 مُلڪِ مِلت جا محافظ خير انديشا رکڻ،
 جوڌسي طاقت انهن جي غير پي تاريس ڪن،
 غير تي غيرت وچان سي شير جان اسري اٿن،
 غير لاءِ محبوب ”الاهي بخش“ خود اٿڻ هيو،
 بزرگن ۽ عالمن ۾ پهريون نمبر هيو.
 ٿو ٿئي سالن پڄاڻان رازدان پيدا وري،
 خال تي پيو قوم ۾ اي آسمان پيدا وري،
 هر صدي ۾ ٿو ٿئي فخرِ جمان پيدا وري،
 هوسياڻي لاءِ پنهنجي قوم جو رهبر هيو،
 بزرگن ۽ عالمن ۾ پهريون نمبر هيو.
 جنهن جو اعليٰ شان پرور جو جهين تي پيار هو،
 عشق هو اظهار جنهن جونينهن ۾ نروار هو،
 جاتي ويهي ڪر تصور ٿيندو ات ديدار هو،
 قدرتي ان روشني جو هي به هڪ پاور هيو،
 بزرگن ۽ عالمن ۾ پهريون نمبر هيو.
 اصل کان آهيان مديني واري سائين جو غلام،
 ان مٺي محبوب جي ڪل عاشقن کي پي سلام
 سائين جي تعريف ڳاڻڻ وارا جاتي ڪاتي جام،
 انشاءِ الله لسٽ ۾ ”الله ڏني“ جو هوندو نام،

مٿن مسڪينن مٿان هي چانو ۽ چپر هيو،
بزرگن ۽ عالمن ۾ پھريون نمبر هيو.

الله پاڪ سندن مزار پاڪ تي ڪروڙين رحمتون نازل فرمائي.

دل ۾ جلن ۽ ناله سوزاں ۽ پوڇھ لے،
هاں ۾ احوال ۽ ديدھ ۽ گرياں ۽ پوڇھ لے،
نورِ نظر کي ديدھ ۽ گرياں ۽ پوڇھ لے،
يعقوب ڪا الم ۽ ڪنعاں ۽ پوڇھ لے،
گل ڪا فسانہ ۽ بلبل نالاں ۽ پوڇھ لے،
سرخ آنسو کي لعل بدخشاں ۽ پوڇھ لے،
خون ۽ ڪي آنکھ ۽ دل بيتاب بهه گيا،
پھلو ۾ اک رفيق تھو بهه ۽ پوڇھ لے.

جن کي دورِ دردِ جو، سبق سور پڙھن،
فڪر ڦرھي ھت ۽ ماڻ مطالع ڪن،
پنو سو پڙھن، جنھن ۾ پسن پرين ڪي.

لوڙهائي لال سان رَس رهاڻ

شريعت جا رهبر، طريقت جا گوهر، معرفت جا ماهر، ولي ابن ولي
حضرت سائين مير محمد لوڙهائي رحمۃ اللہ علیہ جهڙا هيا صورت جا سمڻا تهڙا
هيا قربن پريا. جهڙي هين گفتار ۾ رَس ۽ مناس تهڙي هئي منجهن
محبت ۽ پياس. تصنع بناوت ۽ سجاوت کان بلڪل پري رهڻ وارا
هيا. نياز ۽ نوڙت جا ته منجهن مڻ هئا. مون پنهنجي زندگي ۾ ڪنهن
به بزرگ ۽ شيخ طريقت ۾ اهڙي نياز مندي نه ڏني. پاڻ پيار ۽ پاڻوھ
محبت ۽ قرب سان ڌارين کي به دوست بنائي وڃهندا هيا.

هڪ ڀيري شهر ڪنڊياري جي ڀرسان ڪنهن جلبي ۾ شرڪت
لاءِ حاضر ٿياسين. واپسي ۾ دل چڪ ڪاڌي ته لوڙهي واري سائين جي
زيارت ڪندا وڃون. جڏهن سندن آستاني تي پهتاسين ته معلوم ٿيو
ته پاڻ حويلي ۾ آهن. ٿوري دير ۾ پاڻ تشريف فرما ٿيا. کير جهڙا
سفيد ڪپڙا، قد آور جوان، سونهاري بلڪل سفيد، ڪشادي پيشاني،
چمڪدار چهره، گچيءَ ۾ انگوشوپيل، سفيد چادر ويڙهيل. ائين ڀي
لڳو ته جڻڪ ڪو آسماني فرشتو لهي آيو هجي. اسان اڳتي وڌي ملڻ
لاءِ قريب ٿياسين. جڏهن پاڪر پائي ملياسين ته ائين اهڙي
پنهنجائپ محسوس ٿي جو جڻڪ سالن جا وڇڙيل جاني دوست
جدائي جا جمهوراڻا کاتي اڃ وصل جي وادي ۾ پهتا هجن. سندن
بدن مبارڪ مان عطر ۽ عنبر جون اوتون پي آيون.

پاڻ يڪدم رلهي وڃائي ان تي مون عاجز ڪي ويهڻ لاءِ فرمايائون
 ۽ پاڻ تڏي تي ويهڻ لڳا. سچ ته اهڙي ڪامل ولي جي اڳيان رلهي تي
 ويهندي مون ڪي شرم پي آيو. آءُ به رلهي ڪي هڪ طرف رکي هيٺ
 وينس. سندن پهريان لفظ جيڪي منهنجي ڪنن ٻڌا، فرمايائون:
 ”منا خوش آهيو؟“ سندن منا چوڻ جي مناس اڄ تائين منهنجي من
 مان نه نڪتي آهي. ماڻهو ڪين گهيري ويا، ڪو زور ڏيڻ لڳو، ڪو
 پنهنجا درد سور سڻائڻ لڳو. ٿوري دير ۾ پاڻ هن عاجز ڪي فرمايائون ته
 هتي ماڻهو ڪونه ڇڏيندا. هلو ته اندر ٿا هلون. پوءِ پاڻ پنهنجي قرب
 جي پاڪرم ڪري هن عاجز ڪي اندر هڪ حجري ۾ وٺي ويا. مون ڪي
 ان وقت ڏاڍي شرمساري ٿي جڏهن پاڻ هن عاجز ڪي زبردستي
 پنهنجي سيراندي کان ويهارڻ لڳا ۽ مون جهڙي بدڪار ناچيز جي
 جتي پاڻ سڌي ڪرڻ لڳا. مون هٿ ٻڌي عرض ڪيو ته قبلآ آءُ بدڪار
 گنهگار هرگز ان اعزاز جي لائق نه آهيان. مون ڪي شرمسار نه ڪيو.
 پاڻ فرمايائون ابا! تون الله وارو آهين. الله وارن جو اولاد آهين.
 تنهنجي مٿان الله وارن جو ساڻو آهي. تون منهنجي حق ۾ دعا گهر.
 سندن اهڙي قربدارين ڪي ڏسي مون ڪي روئڻ اچي ويو. مون روئندي
 عرض ڪيو ته قبلآ آءُ اوهان بزرگن کان دعا وٺڻ آيو آهيان. فرمايائون
 مون وٽ هزارين مهمان اچن ٿا پر توجهمڙو مهمان پاڳن تي ايندو آهي.
 هتي هر ڪو دنيا جي خاطر دعائون گهرائڻ اچي ٿو. ڪوبه محبوب
 جي پرچائڻ جو رستو پڇڻ وارو نه آهي. پوءِ پاڻ حال احوال پڇيائون.

عرض ڪيم رات فلاڻي ڳوٺ ۾ جلسو هيو، ان ۾ شريڪ ٿيس. هاڻي خاص اوهان جي زيارت ۽ دعا پنڻ لاءِ آيو آهيان. پاڻ فرمايائون ته ”ابا! اڃاري پاڻي کي ڳوليندي آهي يا پاڻي اڃاري کي ڳوليندو آهي؟ عرض ڪيم اڃاري پاڻي کي ڳوليندي آهي. فرمايائون پوءِ چو ٿا در در هلندا وتو. گهر جي ڪنڊ ۾ ويهي منهن مونن ۾ پاڻي وجود جو ورائي ويهي الله الله ڪيو. جنهن جي نصيب ۾ هدايت هوندي سو پاڻي اچي فيض وٺندو. پوءِ پاڻ هي نقل بيان فرمايائون:

نقل: هڪ شخص ڪنهن بزرگ جو مريد هيو. ان بزرگ جي صحبت ۾ گهڻو ايندو هيو. ان جو آفيسر بزرگن کي نه مڃڻ وارو هيو، اهو ان کي روڪيندو هيو ته مرشد وٽ نه وڃ. هڪ ڀيري ان آفيسر کي ڪا مشڪل آئي. چيائين ته ان بزرگ کي آزمائي ڏسان. دعا گهرايان ته جي منهنجي مشڪل حل ٿي وئي ته پوءِ ان جي بزرگي کي مڃندس. اهو آفيسر بزرگ وٽ آيو. ان وقت پاڻ به ٻاهر نڪتا. حمام دستو هڻڻ ۾ هين ڪنهن مريد کي سڏيائون دوا گهوٽڻ لاءِ. اتفاق سان ان دهل ڪوبه مريد حاضر نه هيو. ان آفيسر بزرگ کان حمام دستو ورتو ۽ دوا گهوٽڻ شروع ڪيائين. دوا کي رڳڙي پيو ته ان مان آواز لا اله الا الله جو پيو اچي. هڪ طرف گهڪي ڏيڻ سان لا اله پئي طرف گهڪي ڏيڻ سان لا اله جو آواز پيو اچي. ان آفيسر کي اهڙو لطف ۽ سرور آيو جو دوا گهوٽيندي ان ڏڪر ۾ مست ٿي ويو. دوا ته پيسجي وئي پر هي ان مستي ۾ ٿي ڏينهن تي راتيون حمام دستو هلائيندو رهيو.

سو ابا! جنهن جو نصيب چڱو هوندو سو پاڻي اچي حاصل ڪندو. در در وڃڻ جي ضرورت نه آهي. پوءِ فرمايائون ته ڀلا جي هروڀرو جلسا ڪيو ٿا ته رات جو نه ڪيو، رات جو جلسو ڪيو ته ماڻهن کي هدايت نه ٿيندي. باقي ماڻهن کي چار فائدا ٿيندا.

1. جاڳڻ جو اجر ملندو.
 2. قرآن پڙهڻ جو ثواب ٿيندو.
 3. عالمن صالحن جي زيارت جو اجر ملندو.
 4. جيڪڏهن وعظ ڪرڻ وارو عالم بريلا هوندو ته گهڙي گهڙي درود پڙهائيندو اهو درود پڙهڻ جو اجر ملندو.
- اهي چار فائدا ضرور ٿيندا باقي هدايت نه ٿيندي.
- پوءِ پاڻ محبت جا مذڪور شروع ڪيائون ته سندن اکين مان لڙڪ سائون جي مينهنن مثل وسط شروع ٿي ويا. پوءِ پاڻ هن عاجز کي فرمايائون ته ابا! ڪا محبت جي ڳالهه ته ڪري ٻڌاءِ.

مون عرض ڪيو ته حضرت پير سائين روضي ڌڻي رحمۃ اللہ علیہ هڪ ڏينهن فرمايو ته ابا عاشق ٿياسين پر عدن نه ٿياسين. مريدن پڇيو ته سائين عدن جي ڳالهه ڪيئن آهي؟ پاڻ فرمايائون ته عدن نالي هڪ فقير هوندو هيو. نار جي ڳاڙهيءَ تي ويٺي نار هڪليائين ته اتان سونارن جي چڇ اچي لنگهي. ان نار جي پرسان هڪ وڏو روڻ هيو. اتي ان چڇ مانجهان ڪيو. عدن جون ۽ ڪنوار جون اکيون چار ٿي ويون. ٻئي هڪ ٻئي جي عشق جا قيدي ٿي پيا. چڇ جڏهن شام جو رواني ٿي ته

عدن پنهنجي محبوب کي ويندو ڏسي وٺ تي چڙهي نهارڻ لڳو. جيئن جيئن چڇ پري ٿيندي ٿي وئي ته عدن به مٿي چڙهندو ٿي ويو. آخر اها سنهين تار جنهن تي عدن بيٺل هيو سا پڇي پئي. عدن اچي هيٺ ڪريو، ڳاڻو پڇي پيس ۽ مري ويو. ان کي اتي وٺ جي پاسي ۾ دفن ڪيائون. ڪنوار به جڏهن ستاوڙي تي واپس آئي ته نار تي محبوب کي ويٺل نه ڏسي معلوم ڪيائين. جڏهن حال حقيقت جي خبر پيس ته پڇيائين ته ان جي قبر ڪٿي آهي؟ جڏهن قبر تي آئي ته رڙ ڪري ڪري ۽ دم پرواز ٿي ويس. قبر کلي پئي ۽ ان ۾ غائب ٿي وئي. پوءِ قبر کوٽي ڏسن ته قبر ۾ صرف عدن آهي. ڪنوار جو نالو نشان نظر نه آيو. هي مجاز جي يڪرنگي هئي جو عدن پنهنجي محبوب کي پاڻ ۾ جذب ڪري ورتو. پوءِ پير سائين روضي ڏٺي فرمايو ته:

”ابا عاشق ٿياسين پر عدن نه ٿياسين.“

جڏهن هي عاجز اها ڳالهه بيان ڪري رهيو هيو ته لوڙهي وارا سائين بيحد روئي رهيا هيا. پاڻ ايترو رونا جو سندن انگوشو به ڳوڙهن ۾ آلو ٿي ويو. پوءِ پاڻ مون کي ڏاڍيون دعائون ڏنائون. فرمايائون اڄ تو اسان جي دل ناري چڙي آهي. پوءِ به ٿي ڪلاڪن تائين راز نياز جون ڳالهيون ڪندا رهيا. اهڙيون ڳالهيون بيان ڪيائون جو مون نه ڪنهن ڪتاب ۾ پڙهيون نه بزرگن کان ٻڌيون.

حضرت قبله لوڙهائي سائين سان منهنجي ٻي ملاقات مڪي پاڪ مسجد الحرام ۾ باب العمره وٽ ٿي. پاڻ نماز ادا ڪري واپس وڃي رهيا

هيا ته اڃانڪ منهنجي مٿن نظر پئي. مون کين دعائ لاءِ عرض ڪيو. پاڻ دعا لاءِ هٿ ڪنيائون. سندن منهن مبارڪ ڪعبه الله شريف طرف هيو. تقريباً ويهه منٽ کن دعا گهرندا رهيا ۽ سندن مبارڪ اکين مان لڙڪ وهندا رهيا.

شيخ الاسلام

حضرت قبله مشوري صاحب

محبت جي ميدان جا مرد، عشق جي درياءَ جا تارو، مجاهدي ۽ مشاهدي ۾ يڪتا، عالم رباني، مرشد لاثاني، علماء ۽ مشائخ جا بادشاهه، فيض ۽ هدايت جا چراغ، حضرت قبله محمد قاسم رحمته الله عليه ”تاج دٿي بادشاهه“ رحمت الله عليه زماني جا نباض هئا. عشق رسول سندن نَس نَس ۾ سمايل هيو. سندن دل عشق جي ڪوري ۾ پڪل هئي. جڏهن به ڪو محبوبن جي ڳالهه ڪندو هيو ته يڪدم سندن نماڻا نيٺ وهي پوندا هيا. سندن هڪ پوٽي مون سان بيان ڪيو ته جڏهن آخري پيرو پاڻ مديني پاڪ حبيب جي حاضري ۾ ويا هيا ته ايترو ته رنا هيا جو سندن ڳوڙها زمين تي وهي هليا هئا.

هي منهنجي ننڍپڻ جي ڳالهه آهي جڏهن اسان جي رهائش خانپور ۾ هئي. خبر پئي ته خيرپور ناٿن شاهه جي جامع مسجد ۾ هڪ جلسو آهي. چند دوستن سان گڏ آءُ به ان مجلس ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ پهتس. هر طرف ماڻهن جا هجوم هئا. اڪثر ماڻهن کي سائي رنگ جي چمڪدار توپي پائل هئي. ان توپي کي ”تاج شريف“ پي چيائون. ماڻهن جو سمنڊ چوليون هڻي رهيو هيو.

اسان به مسجد شريف ۾ استيج جي سامهون اچي ويناسين. ان مهل جانڻ فقير ۽ ليمون فقير پڙهي رهيا هئا.

”تون هاڻي موت کانگلا سڄڻ آيو آ بسم الله“

اچانڪ رڙ ٿي ته ”بادشاهه ڪريم اچي ويا“ هڪ طرف کان قبله سائين جن اچي رهيا هيا. نهايت نحيف بدن، لباس ۽ سونهاري سفيد حتي ڪه پرون به سفيد پي نظر آيا. چهري تي چمڪ هئي، ائين پي لڳو جڻڪ مٿن نور جون تجليون پئجي رهيون هجن. ٻن ماڻهن جي سهاري سان اچي رهيا هيا. منمنجي اها سندن پهرئين ۽ آخري زيارت هئي. مون دل ۾ پي سوچيو ته پاڻ ايترا نحيف آهن جو ٻن ماڻهن جي سهاري تي اچي رهيا آهن. سي تقرير ڪيئن ڪندا؟ پر جڏهن پاڻ تقرير ۾ شروع ٿيا ته ائين پي لڳو جيئن شينهن گجي رهيو هجي. پاڻ اڃا چند جملا مس ڳالهائون ته ماڻهن ۾ اوچنگارن جا آواز اچڻ لڳا. پاڻ به روئندا رهيا ۽ جماعت به روئندي رهي. سندن تقرير جو عنوان حبيب ڪريم ﷺ جي ثنا هئي.

سندن هي لفظ مبارڪ اڄ به منمنجي ڪنن ۾ گونجي رهيا آهن ته :

”اسان جي امامن جي فتويٰ آهي ته مديني پاڪ جي اها ڌرتي جنهن ۾ حضرت حبيب ڪريم ﷺ آرامي آهن. اها ڌرتي ساري دنيا جي مسجدن کان پلي آهي. پر بيت المقدس ۽ بيت الله ۽ بيت المعمور کان به ان ڌرتي جو شان مٿي آهي.“ پوءِ پاڻ گهڻي دير تائين روئندا رهيا ۽ جماعت به ريمون ڪري روئندي رهي.

سرهندي جو سوز گدار:

آڳاٽن بزرگن جي سڄي تصوير، عالمن جا پيشوا، صوفين جا رهنما، عابدين زاهدن جا مقتدا، حضرت پير محمد عرف ابراهيم سرهندي مدظلہ العالی پاڻ مجدد الف ثاني جي خانواڊي جا چشم و چراغ آهن. پاڻ فاروقي فيض جا چمڪندڙ ستارا آهن. قاديانيت جا قاتل، وهابيت جا ويري آهن. ضلع عمر ڪوٽ جي شهر سامارو کان ڪجهه ميل اتر طرف سندن آستانو گلزار خليل نالي سان معروف آهي.

نهایت وڏي ڄمار، جسم ۾ پيرسن پر روحانيت ۾ جوانمرد آهن. مون کي ساڻن پهرئين ملاقات ڪنري شهر هڪ ديني جلسي ۾ نصيب ٿي. پاڻ استيج تي منهنجي بلڪل قريب ويٺل هيا. جلسي ۾ خصوصي خطاب هن عاجز جو رکيل هيو. جڏهن هن عاجز عشق مصطفيٰ ﷺ جي موضوع تي گفتگو شروع ڪئي ۽ محبت جا ڪجهه ٻول ٻڌايا ته مون ڏٺو ته سندن اکيون ابر باران وانگر برسڻ لڳيون. عشق حبيب ﷺ جا چمڪندڙ موتي سندن ڳلن تان ڳرندا، سفيد سونهاري کي پسائيندا، دامن کي تربتر ڪري رهيا هئا.

جيتري دير منهنجي تقرير هلندي رهي اوتري دير پاڻ روئندا رهيا. جلسي جي اختتام تي پاڻ هن عاجز تي تمام گهڻي شفقت فرمايائون. دير دعائون ڏنائون. فجزاه الله خير الجزاء.

سراج الاولياءِ حضرت سيد غلام حسين شاه

قمبر واري سائين جو روئڻ:

مخلوق جا پيشوا، سراج اولياءِ، عاشقِ باصفا، درياءِ جود و سخا، محبوب جي منڪرن مٿان خدائي تلوار، عاشقن جي قافلي جا سالار، جماعت اهل سنت لاءِ باعثِ افتخار، لکين ساهن جا سينگار، آلِ سيد المرسلين حضرت سيد ”غلام حسين“ شاه بخاري، غفاري مدظلہ العالي جن جو فيض ملڪ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ لکين دليين کي سيراب ڪري چڪو آهي. آلِ بني، اولادِ علي جو هي چشم و چراغ اهل وطن لاءِ مدني تاجدار پاران تحفو آهي. هڪ دفعي منهنجي ساڻن ملاقات ٿي. پاڻ هن عاجز گنهگار سان تمام گهڻي شفقت فرمايائون پنهنجي خلوتِ خاص ۾ ڪچھري جو شرف بخشيائون. هن عاجز کي فرمايائون ته ”توهان جو والد منهنجو پيارو دوست هيو. درگاهِ رحمتپور شريف ۾ اسان گڏ اٿندا ويهندا هياسين. آءٌ نئون هيس طريقت جي مسئلن جي مون کي خبر نه هئي. مرشدن جو مون تي وڏو راز هيو. پوءِ بعض خليفن مون سان حسد ڪندا هيا، توهان جو والد ڪلاڪن جا ڪلاڪ مون کي ويهاري طريقت جا مسئلا ٻڌائيندا هيا. مون کي جيڪو اجازت نامو مرشدن ڪريمن عطا ڪيو هيو اهو به اوهان جي والد صاحب جي هٿن جو لکيل آهي. پوءِ پاڻ پنهنجي مرشدن ڪريمن جي زماني جون ڳالهيون ياد ڪري روئندا رهيا. پوءِ هن عاجز کي فرمايائون ته توهان به گهڻو دين جو ڪم ڪيو ٿا.

فقير اسان سان خبر ان ڪندا آهن همت سان دين جو ڪم ڪيو.
مخالفتن جي مخالفت کان نه ڊڄو. ”پوءِ آخر ۾ پاڻ لڙڪن هاريندي دعا
گهريائون.

مديني جو منظر : هڪ پيري مدينه منوره ۾ مسجد نبوي ۾ باب
عثمان وٽ ساڻن ملاقات ٿي. حال احوال ٿي رهيا هئا ته اوچتو عورتن
جو روج رڙو دانهون ۽ ڪوڪون ٻڌڻ ۾ آيون. هزارين عورتون
روئينديون رڙنديون ڊوڙنديون محبوبن ڪريمين ﷺ جي قدمن ۾
حاضري لاءِ وڃي رهيون هيون. جن کي ڏينهن ۾ به پيرا حاضري ۽
سلام جو موقعو ملندو آهي. اهي ڪيئي ڪلاڪ انتظار ۾ بيٺيون
هونديون آهن. جڏهن تائين ملندو اٿن ته ويچارين روينديون
رڙنديون حاضري لاءِ وينديون آهن. عورتن جي محبت جو اهو منظر
ڏٺائون ته پاڻ اوچنگارون ڏئي روئڻ لڳا ۽ فرمايائون ته ڪٿي به ائين
عورتن روئيندي ۽ رڙندي ڪونه ڏٺيون اٿئون. هي محبوب جي سڪ
آهي. مرد ته مشتاق آهن پر عورتون به ڪيئن نه محبوبن ڪريمين ﷺ
لاءِ مانديون آهن. پوءِ پاڻ گهڻي دير تائين روئندا رهيا. ڪمشنر
حاجي هارون صاحب به سندن پاسي ۾ ويٺل هيو اهو به سندن ڳالهه تي
روئي رهيو هيو.

آگي ڪيا اڳئين نسوروئي نور،
الا ان اولياءِ الله لاخوف عليهم سچن ڪونهي سور،
موليٰ ڪيو معمور، انگ ازل ۾ ان جو.

حضرت سچڻ سائين جي هڪ مجلس جو منظر

ظاهري ۽ باطني علمن جا ماهر، شريعت جا رهبر، طريقت جا گوهر، تقويٰ ۽ طهارت علم و حڪمت جا پيڪر، ولي ابن ولي حضرت خواجہ محمد طاهر عرف ”سچڻ سائين“ مد ظلہ العالي صورت ۽ سيرت، گفتار ۽ كردار ۾ بي مثال، غفاري فيض جا سرچشما آهن جن جي صحبت بابرڪت ۾ هزارين انسان راهه راست تي اچي رهيا آهن. الله پاڪ سندن فيض ۽ برڪت ۾ مزيد برڪتون عطا فرمائي.

هڪ ڀيري غوث الزمان شيخ المشائخ، قطب الاقطاب حضرت پير منا سائين رحمۃ اللہ علیہ جي عرس مبارڪ ۾ دربار غريب آباد شريف ۾ شرڪت جي سعادت نصيب ٿي. صبح جي وقت مسجد شريف ۾ عشاقن جو محبت ڀريو ميڙ هيو. ڪافي تعداد ۾ علماء و مشائخ مدعو هيا. ختم شريف جي دعا بعد علماء و خلفاء تقريرون ڪيون. بعد ازان اسپيڪر ۾ سندن خطاب جو اعلان ٿيو. پاڻ صفِ اول ۾ مصلي تي ويٺل هيا. خيال هيو ته پاڻ ٻيهي يا ڪرسيءَ تي ويهي تقرير فرمائيندا پر پاڻ ويٺي ئي بيان فرمايائون. جماعت ۽ مريد سندن ديدار لاءِ مشتاق هيا. اچانڪ درد ۽ سوز سان ڀريل، انڪسار ۽ عاجزي ۾ ٻڏل، سندن مٿو آواز آيو. پاڻ فرمايائون. ”دوستو! منهنجو خيال هيو ته مان توهان سان روبرو گفتگو ڪيان. پر هي منهنجو پير خانو آهي. هتي سڀ نيڪ صالح ٻانهن جو اجتماع آهي. هي عاجز پنهنجو گنهگار چهرو، توهان صالحن اڳيان ڪٽڻ جي لائق نه ٿو سمجهي.“

منمنجي تنگن منمنجو ساٿ نه ڏنو جو آءُ پنمنجو منهن اوهان نيڪن
اڳيان ڪٿي ڏيکاريان. ”انڪساري ۽ عاجزي ۾ پريل سندن اهي لفظ
ٻڌي هر اک اشڪبار ٿي وئي. جماعت ۾ بي انداز گريه چالو ٿي ويو.
لائوڊ تي سندن سڏڪن جا آواز ٻڌجڻ ۾ اچي رهيا هئا.

سيد موريل شاهه سائين جو انوکو انداز:

عالي همت، صاحب سخاوت، خاموش صفت، سائين سيد موريل شاهه
مدظلہ العالي حضرت غوث اعظم بغداد واري سائين جي خانوادي جا نور
نظر آهن. ڪافي پيرا مدينه طيبه ۾ ساڻن ملاقات جو شرف نصيب ٿيو
آهي. مدينه منوره ۾ رمضان المبارڪ جي هڪ سُماني رات هئي. رات جا
اڍائي وڃي رهيا هئا. هي عاجز مسڪين تاجدار حرم سيد العرب والعجم
محبوب محمد ڪريم ﷺ جي بارگاهه بيڪس پناهه ۾ حاضري لاءِ پيش
ٿيو. سيدالڪونين جي اڳيان نماڻا نياز ۽ سلام پيش ڪيم. مواجه شريف
وت سائين سيد موريل شاهه ان حال ۾ ڏنم جو ڳچيءَ ۾ پانڌ پايون بيٺا هيا.
سندن اکيون لڙڪن جو مينهن وسائي رهيون هيون. ان حال ۾ مسلسل ٻه
ڪلاڪ گذري ويا. مگر پاڻ پنمنجي جاءِ تان نه هليا.

سڄڻ ڏٺو جن تن ڏسڻ غير گناهه،

جن لڌي راهه، ويهڻ تني وه ٿيو.

تَن وَتو تحويل ۾، ساجن تنهنجي سڪ،

چاتي اندر چڪ، اتم تنهنجي ازل کان.

عاشق آهيان ازلي، اڄ جي ناهي ڳالهه،

مونڪي محبت مالهه، آهي روز الست کان.

ڊرائيور يا ولي الله :

سن 1411ھ جو واقعو آهي جنهن سال مالڪ ڪريم حج اڪبر جي سعادت نصيب فرمائي. سفر جي آخري مرحلي ۾ جڏهن مديني شريف کان جدي شريف اچي رهيا هئاسين. چاليهه حاجي بس ۾ سوار هئا. عشاء جي نماز حرم نبوي ۾ پڙهي نڪتاسين. بس ڊرائيور ”محمد“ نالي مصري عرب هيو. چمرو نوراني، ٻولي مٺي عربي، پاڻ به ڏاڍو خليف ۽ شفيق پي لڳو. ڊرائيور سان گڏ واري اڳين سيت تي مون کي ويهاريو ويو. رات جو وقت هيو. مديني پاڪ کان چاليهه پنجاهه ڪلوميٽر ٻاهر نڪتاسين. ايئر ڪنڊيشنر جي ٿڌڙي هوا تي حاجي ننڊ ۾ خماريل هيا. ان ڊرائيور هن عاجز سان ڪچهري پي ڪئي. گفتگو ٿيندي رهي محبوبن جي محبت ۾ بلڪل محو ٿي ويو. مون کي چيائين ڪا نعت ٻڌاء. مون ”قصيدي بُردِي“ جا ڪجهه شعر پڙهيا. جڏهن هي شعر منهنجي زبان تي آيو ته:

يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ مَالِي مَنْ أَلُوذُ بِهِ

سِوَاكَ عِنْدَ حُلُولِ الْحَادِثِ الْعَمَمِ

اي ساري خلق ۾ عزت وارا محبوب! تو کان سواءِ ٻيو منهنجو ڪير

آهي جنهن کان حادثه عام جي نازل ٿيڻ وقت پناهه گهران!

اهو شعر ٻڌڻ وقت اهو سڳورو بيحد رنو. پوءِ پاڻ ڏاڍي سريلي ۽ مٺڙي آواز ۾ نعتون به پڙهي پيو ۽ گاڏي به هلائي پيو. پوئتي نهاريائين ڏنائين ته سڀ حاجي ستل هئا. پوءِ فرمايائين مون کي قسم آهي الله جي ذات جو ته مون هڪ پيري سجاڳي ۾ محبوبن ڪريمين ﷺ جو هنن اکين سان

ديدار ڪيو آهي. اها ڳالهه ٻڌڻ سان منهنجي دل چاهيو ته مان ان جون اکيون چمان، فرمايائين ڊرائيوري هڪ بهانو آهي جنهن سان بار بار مديني پاڪ اچڻ جو موقعو ملي ٿو. محبوب جي مهمانن جي خدمت ڪيان ٿو.

سلطان العارفين جو پڇڙو :

هي 1416 هه جي رمضان المبارڪ جي ڳالهه آهي. مديني پاڪ جي حاضري دوران آءٌ روزانو ڪوشش ڪري اصحاب صفه جي چبوتري تي وڃي ويهندو هيس. اڪثر نمازون به اتي ادا ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو هيس. دل ۾ اهو تصور ڪندو هيس ته هي اصحاب صفه جو مقام آهي جيڪا منهنجي آقا ﷺ جي پيارن پرديسين اصحابين جي پيٽ ۾ آهي. جي رات ڏينهن محبوبن ڪريمين ﷺ جو ديدار ڪندا هئا. حضور جي روحاني مدرسي جا طالب هئا. محبوبن جا مهمان هئا. پاڻ ڪريمين ﷺ پنهنجي پياري نياڻي فاطمة الزهراء سلام الله عليها کي فرمايو هيو ته جيستائين صفه وارن جي بک نه لاهيندس تو کي نوڪرياڻي رکي نه ڏيندس. اتي روزانو هڪ مرد صالح جي زيارت ٿيندي آهي.

گندمي رنگ، سفيد ريش، زاهدانه طبيعت، پُر ڪشش چمرو، اڪثر ويشتري قرآن پاڪ جي تلاوت ۾ مصروف رهندو هيو. هي رمضان المبارڪ جي سورھين تاريخ جي رات هئي. تراويح نماز پڙهي رهيا هئاسين. اهو مرد ڪامل منهنجي پاسي ۾ بيٺل هيو.

نماز ۾ سندس روٽل جو آواز اچي رهيو هيو. نماز کان فارغ ٿياسين ته خود بخود مون سان هٿ ملايائين ۽ پڇيائين ته نقشبندي آهين؟ عرض ڪيم هائو. فرمايائين بايزيد بسطامي عليه السلام واري سلسلي ۾ آهين؟ عرض ڪيم هائو. مون پڇيو اوهان ڪير آهيو؟ فرمايائين آءٌ سلطان العارفين حضرت بايزيد بسطامي عليه السلام جي اولاد مان آهيان. منهنجو نالو طيفور بن امين بن ابراهيم آهي. حضرت بايزيد جونالوبه طيفور هيو. پوءِ ته ساڻس ڏاڍي پريت ٿي وئي. روزانو گڏ نماز پڙهندا هئاسين. ڪڏهن مون کي اچڻ ۾ دير ٿي ويندي هئي ته پاڻ منهنجي لاءِ جاءِ رکيون ويٺو هوندو هيو. هن بزرگ جون اکيون اڪثر آليون ڏٺم. خاص ڪري نماز ۾ قرآن پڙهندو هيو ته گهڻو روئندو هيو ۽ تلاوت ڪندي به اڪثر روئندو رهندو هيو.

لکين انسانن جو روٽل:

رمضان المبارڪ جو مقدس مهينو هيو. مسجد نبوي شريف جو ڀرپور ماحول هيو. تراويح جي نماز شيخ علي عبد الرحمان الحذيفي پڙهائي رهيو هيو. جڏهن هيءَ آيت پڙهيائين:

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ

يَسْتَغْفِرُونَ . [الأنفال: 33]

۽ الله ڪيئن انهن کي عذاب ڪري حالانڪ (اي حبيب) تون انهن ۾ موجود آهين ۽ الله انهن کي عذاب ڪرڻ وارو نه آهي ان حال ۾ جو اهي بخشش گهرن ٿا.

جڏهن امام صاحب اها آيت پڙهي ته زاروزار روئي رهيو هيو
مسجد نبوي جماعت سان بلڪل ڀرپور هئي. لکين ماڻهو بيڪ وقت
روئڻ لڳا. مون پنهنجي زندگي ۾ ايترو ماڻهن جو ائين گڏ روئڻ
ڪڏهن نه ٻڌو هيو.

هي مختصر واقعات پنهنجي زندگي جون يادگيريون پيش ڪيم. الله
پاڪ شال هن عاجز ناچيز گنهگار جا گناهه معاف فرمائي. شال مون
کي ۽ هن ڪتاب جي پڙهندڙن کي روئڻ واري اک نصيب فرمائي.

أَحِبُّ الصَّالِحِينَ وَلَسْتُ مِنْهُمْ
لَعَلَّ اللَّهَ يَرْزُقَنِي صَلاًحاً

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مؤلفات دلبر سائين

فَن	هولي	كتاب جو نالو	
(الف) ڇپيل ڪتاب			
قرآنيات	سنڌي	قرآن مجيد جو سنڌي ترجمو	1
عقائد	اردو	توحيد و رسالت	2
عقائد	سنڌي	توحيد و رسالت	3
عقائد	سنڌي	اَيُّكُمْ مِثْلِي	4
عقائد	اردو	مدينه منوره کي حاضري شريعت کي آڻڻي ۾	5
عقائد	سنڌي	مديني جي حاضري شريعت جي روشني ۾	6
اوراد و وظائف	سنڌي	طريق الجنة	7
سيرت	سنڌي	ميلاد مصطفي ﷺ	8
تعليم و تربيت	سنڌي	حفظ القرآن	9
علم حديث	سنڌي	الحديث والعلومه	10
تعليم و تربيت	سنڌي	العلم والعلماء	11
تعليم و تربيت	اردو	الاجتناب عن ضرب الطلاب	12
تعليم و تربيت	سنڌي	المساجد والمدارس	13
تاريخ	سنڌي	القلم	14
عقائد	سنڌي	الزِفَاقُ وَالْمُنَافِقُونَ	15
فتاوي نبويه	سنڌي	رَهْمَا	16
تعليم و تربيت	سنڌي	الجهادُ الْجِهَادُ	17
مواعظ	سنڌي	مَوَاعِظُ حَسَنَه (جلد اول)	18

19	مَوَاعِظُ حَسَنَه (جلد ٻيون)	سنڌي	مواعظ
20	مَوَاعِظُ حَسَنَه (جلد ٽيون)	سنڌي	مواعظ
21	مَوَاعِظُ حَسَنَه (جلد چوٿون)	سنڌي	مواعظ
22	مَوَاعِظُ گَرمِيه	سنڌي	مواعظ
23	خوفِ خدا	سنڌي	مواعظ
24	پاکيزه زندگي عرف گهر ۽ گهر وارا	سنڌي	تعليم و تربيت
25	پاکيزه زندگي	اردو	تعليم و تربيت
26	عورتون کي لاءِ نصيحتين	اردو	تعليم و تربيت
27	خود کُشي	سنڌي	سماجيات
28	حُسنِ اخلاق	سنڌي	تعليم و تربيت
29	انقلابِ مصطفىٰ ﷺ	اردو	سيرت
30	انقلابِ مصطفىٰ ﷺ	سنڌي	سيرت
31	وياج جي وبا	سنڌي	سماجيات
32	حسد جي باهه	سنڌي	سماجيات
33	دعا کي اهميت	اردو	مواعظ
34	دعا جي اهميت	سنڌي	مواعظ
35	دوستي	سنڌي	تعليم و تربيت
36	قبر جي پڪار	سنڌي	مواعظ
37	شانِ اولياءَ	سنڌي	عقائد
38	جيئي سنڌ	سنڌي	تاريخ
39	سُني خطبات	سنڌي	مواعظ
40	عِمَادُ الدِين	سنڌي	فقه
41	فضائلِ شبِ برات	سنڌي	فقه

42	فضائل رمضان	سنڌي	فقهه
43	شوال ۽ اعمال	سنڌي	مواعظ
44	وسيلو	سنڌي	اوراد و وظائف
45	نگاهِ کرم	سنڌي	تصوف
46	روئڻ واري اک	سنڌي	تصوف
47	رونه والي آنکھ	اردو	تصوف
48	جاڳڻ واري اک	سنڌي	تصوف
49	عدل ۽ انصاف	سنڌي	سماجيات
50	شامتِ اعمال	سنڌي	تصوف
51	پوڌ ستايلن جي واهر ڪريو	سنڌي	سماجيات
52	دردن جو درمان	سنڌي	اوراد و وظائف
53	حق ٿما	سنڌي	تصوف
54	سفرنامہ حرمين شريفين	سنڌي	سفرنامہ
55	سفرنامہ عراق و شام	سنڌي	سفرنامہ
56	سفرنامہ ترڪي	سنڌي	سفرنامہ
57	سفرنامہ امام شافعي	سنڌي	سفرنامہ
58	قَصِيدَةُ الْكَرَمِ بِأَسْمَاءِ سَيِّدِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ	سنڌي	شاعري
59	اِيَاكَ نَعْبُدُ وَ اِيَاكَ نَسْتَعِينُ	سنڌي	شاعري
60	آلفت جو آواز	سنڌي	شاعري
61	گلدستہ الاهي	سنڌي	شاعري
62	پوڌ ڙي پوڌ	سنڌي	شاعري
63	سماج کي سنيھو	سنڌي	شاعري
64	سڪ نه ڪٿي ساهه	سنڌي	شاعري
65	روحاني رمزون (خودي ۽ خدا)	سنڌي	تصوف

66	روحاني رمزون (قصا کاملن جا)	سنڌي	تصوف
67	روحاني رمزون (کاملن جا قول)	سنڌي	تصوف
68	طريق الهداية	سنڌي	تصوف
69	صراط الصالحين	سنڌي	تصوف
70	اعمال جا اثرات	سنڌي	تصوف
71	جيئڻ جا اصول	سنڌي	تصوف
72	پيغام حق	سنڌي	تصوف
73	ڊائري دلبر سائين (1995ع)	سنڌي	اخلاقيات
74	موبائل فون	سنڌي	عصريات
75	تمباکو کی تباہ کاریاں	اردو	عصريات
76	سگريتن جا سور	سنڌي	سماجيات
77	نڳيءَ جا ناھ	سنڌي	سماجيات
78	خطبوجتوئي علماء اهل سنت جي نظر ۾	سنڌي	عقائد
79	اسلامي لباس	سنڌي	فقه
80	سائي چادر	سنڌي	فقه
81	ڪاروپتڪو	سنڌي	فقه
82	چُمي	سنڌي	سماجيات
83	مَدِينَةُ الْمُصْطَفَى ﷺ (جلد اول)	سنڌي	تاريخ
84	محبت رسول ﷺ	سنڌي	عقائد
85	شهداء ڪربلا	سنڌي	تاريخ
86	سوانح حيات پير منا سائين رحمہ اللہ	سنڌي	سوانح
87	تذكرة الخلفاء غفاريه	سنڌي	سوانح
88	سوانح حيات پير محبوب الاهي مختصر	سنڌي	سوانح
89	سوانح حيات پير محبوب الاهي جامع	سنڌي	سوانح

90	فرمودات محبوب الاهي	سنڌي	تصوف
91	تذڪرة الحمد	سنڌي	سوانح
92	ڪلام ڪليم	سنڌي	شاعري
93	ڪليمي گفتار	سنڌي	شاعري
94	زين العارفين ميان محمد عمر چنڊ	سنڌي	سوانح
95	الاربعين في فضائل بلد سيد المرسلين	عربي	حديث
96	الاربعين في مناقب الصالحين	عربي	حديث
97	نور الصدور	سنڌي	تصوف
98	جلاء الصدور	سنڌي	تصوف
99	نيپاج فضائل و مسائل	سنڌي	فقه
100	يتيمن جا حقوق	سنڌي	فقه
101	صحت هزار نعمت	سنڌي	حڪمت
102	مسنون دعائون (دردن جون دوائون)	سنڌي	اُوراد و وظائف
103	تعليم و تربيت	سنڌي	تعليم
104	جمال مصطفيٰ ﷺ	سنڌي	سيرت
105	فتح خيبر	سنڌي	تاريخ
106	ناقة الله	سنڌي	تاريخ
107	جنسي جرائم	سنڌي	سماجيات
108	ڪارو ڪاري اسلام جي نظر ۾	سنڌي	سماجيات
109	قصيده غوثيه	سنڌي	تصوف
110	ننهن لاهڻ	سنڌي	فقه
111	العرفان في حكمة لقمان	سنڌي	تصوف
112	لائوڊ اسپيڪر	سنڌي	سماجيات

113	روحاني آواز	مشترڪ	شاعري
114	تحريڪ انصار المسلمين	سنڌي	تنظيميات
115	قلمي ڪاوشون	سنڌي	ادب
116	اليڪشن 2013 ع	سنڌي	سياست
117	قرباني	سنڌي	فقه
118	دل جي دنيا	سنڌي	تصوف
119	سون ورنئون ستون	سنڌي	تصوف
120	هي عرض اڃايل اڪڙين جا	سنڌي	شاعري
121	عورتن لاءِ نصيحتون	سنڌي	اخلاقيات
122	عورتن جا احڪام	سنڌي	اخلاقيات
123	زبان جا نقصان	سنڌي	تصوف
124	قدوة الاولياء	سنڌي	تصوف
125	محبت جو آواز	سنڌي	شاعري
126	ڪشف الستور في احڪام الموتى والقبور	سنڌي	فقه

(ب) ان ڇپيل ڪتاب

127	الْقُرْآنُ وَنُزُولُهُ	سنڌي	قرآنيات
128	معرفت مصطفي ﷺ	سنڌي	سيرت
129	عقائد اهل سنت	سنڌي	عقائد
130	نَبِيُّنَا حَبِيبُنَا	عربي	سيرت
131	مَعْرِفَةُ الْكِرَامِ بِأَسَانِيدِ أَعْلَامِ بَابِ الْإِسْلَامِ	عربي	تاريخ
132	الْفِقْهُ وَأُصُولُهُ	سنڌي	فقه
133	التَّصَوُّفُ وَسُلُوكُهُ	سنڌي	تصوف
134	الْكَشْفُ وَحُصُولُهُ	سنڌي	تصوف

135	الرؤيا وتعبيره (خوابن جو جهان)	سنڌي	علم النفس
136	السياسة في الاسلام	سنڌي	سياسيات
137	المعيشة الإسلامية	سنڌي	معاشيات
138	الاخلاق والاختلاف	سنڌي	علميات
139	الموسيقى في الاسلام	سنڌي	عصريات
140	تربية الاولاد	سنڌي	تعليم و تربيت
141	مدينة المصطفى (جلد ثاني)	سنڌي	تاريخ
142	عصري وفكري مسائل في اسلام	سنڌي	عصريات
143	زندگي جو سفر	سنڌي	سماجيات
144	مواعظ حسنه (جلد پنجون)	سنڌي	مواعظ
145	مواعظ حسنه (جلد چھون)	سنڌي	مواعظ
146	مواعظ حسنه (جلد اول)	اردو	مواعظ
147	هڪ سو حقيقتون	سنڌي	تصوف
148	ديوانِ ڪرم	سنڌي	شاعري
149	تيم اڪري	سنڌي	شاعري
150	فاتحة الكتاب و شرحه في الايات	سنڌي	شاعري
151	ديدارِ مصطفي ﷺ	سنڌي	تصوف
152	پريمي جوڙا	سنڌي	سماجيات
153	خانقاهي نظام	سنڌي	تصوف
154	ڪوڙيون قبرون مفت خور مجاور	سنڌي	عقائد
155	ڳالھ ڄامون ڪي وڻي	سنڌي	مشاهدات
156	ڪٿيون مٺيون چٽيون	سنڌي	متفرق
157	القلم والڪرم	سنڌي	تصوف

158	مکلي جا مشائخ	سنڌي	تاريخ
159	ميلادِ مصطفيٰ ﷺ	سنڌي	عقائد
160	رچي جي ريتي ٿيا	سنڌي	تصوف
161	دعا جا در	سنڌي	اوراد و وظائف
162	الصحة والعافية	سنڌي	طب
163	ذات نہ پڇي ذات	سنڌي	تصوف
164	نياڻين جا حقوق	سنڌي	سماجيات
165	حلال روزگار	سنڌي	معاشيات
166	عداوتون ۽ عنايتون	سنڌي	تصوف
167	سفر جو ساٿي	سنڌي	اخلاقيات
168	زاد الزائرين معلم الحجاج والمعتبرين	سنڌي	اخلاقيات
169	ابواب الخير	عربي	حديث
170	اولياءِ شناسي	فارسي	تصوف
171	بيت الله (موحدن جو ڪعبو)	سنڌي	عقائد
172	پاڻي (مسائل، فوائد ۽ مسائل)	سنڌي	سماجيات
173	هڪ مسلمان ڊاڪٽر	سنڌي	طب
174	ايمان اور اس کے تقاضے	اردو	عقائد
175	ديدارِ مدينه والے دا	سراڻگي	سیرت
176	وڻڪار وڌايو	سنڌي	ماحوليات
177	آخر اوھان چاھيو ڇا ٿا؟	سنڌي	معاشيات
178	پيران پير محبوب سبحاني	سنڌي	سوانح
179	حج جي حقيقت (حج بابت مڪمل فقهي تاريخي معلومات وارو ڪتاب)	سنڌي	فقه
180	حج ۽ عمرو (کيسي ۾ ڪٿڻ وارو ڪتاب)	سنڌي	فقه

181	اندر جو آواز	سنڌي	شاعري
182	Way to Paradise	English	Morality
183	Way to Hell	English	Morality
(ج) تعليق و تخريج ٿيل ڪتاب			
184	قوة السالكين	سنڌي	تصوف
185	خطبات محبوب الاهي	سنڌي	مواعظ
186	جام عشق	سنڌي	شاعري
187	مكتوبات محبوب الاهي	سنڌي	تصوف
188	جلاء القلوب	سنڌي	تصوف
189	گوندر گهاريان ڏينمڙا	سنڌي	شاعري
190	نور البصر	سنڌي	عقائد
191	ملفوظات فضليه	اردو	تصوف
192	ملفوظات پير مٿا سائين	سنڌي	تصوف
193	مكتوبات غفاريه	اردو	تصوف
194	راحت القلوب (حضرت محبوب الاهي)	سنڌي	مواعظ
195	بمجت القلوب	سنڌي	تصوف
196	اخلاق محمدي	سنڌي	سيرت
197	تنوير القلوب	سنڌي	تصوف
198	سرور القلوب	سنڌي	تصوف
199	نور القلوب	سنڌي	تصوف
200	شرح فتوح الغيب	سنڌي	تصوف
201	رومي جون رمزون	سنڌي	تصوف
202	فضائل الصحابه	سنڌي	تاريخ
203	كشف الاسرار	عربي	تصوف

204	آواز	سنڌي	طبعيات
205	الهام ۽ اوهام	سنڌي	تصوف
206	لباس التقوي	سنڌي	تصوف
207	ست خوشنصيب	سنڌي	حديث
208	وک وک جواجر	سنڌي	مواعظ
209	فيضان رمضان	سنڌي	مواعظ
210	جوا جون تباھڪاريون	سنڌي	سماجيات
211	ڌرتي ۽ ماحول	سنڌي	ماحوليات
212	ڌرتي ۽ ان جا دنگ	سنڌي	جاگرافي
213	وڏيرا شاهي	سنڌي	سماجيات
214	انسان ۽ شيطان	سنڌي	نفسيات
215	ملائڪن جو جهان	سنڌي	عقائد
216	جنن جو جهان	سنڌي	عقائد
217	رنگن جا احڪام	سنڌي	فقه
218	معذورن جا احڪام	سنڌي	فقه
219	وسوسا	سنڌي	نفسيات

انشاء اللہ عنقریب اچی رہیو آھی کتاب لاجواب

ناشر

جامعہ مدینۃ العلم ضلع آباد ملیر کراچی

رابطہ لاء فقیر مجذوب ماتلی 0301-3461005

www.peerdilbar.com

گرمي ميديا نيت ورگ

روحاني آواز

روحاني آواز آفیشل

+923337071410

www.peerdilbar.com

www.peerdilbar.com

روحاني آواز

92333
7071410

www.peerdilbar.com

روحاني آواز

تحریک انصار المسلمین پاکستان

